

19759
1274
19868

Ämmamoori raamat.

Kõrge tarwilikumad teadused ning
juhatused ämmamooridele ja ka nendele,
kes selleks tahawad saada.

Kirjutanud Dr. J. E.

== Biltidega. ==

Trükitud M. Tõnisson'i kulusga.

12759

A 868

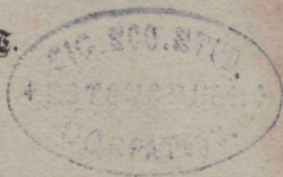
Ämmamoori raamat.

Kõige tarwilikumad teadused ning juhatused ämmamooridele ja ka nendele, kes selleks tahawad saada.

Kirjutanud Dr. J. E.

== Piltidega. ==

Trükitud M. Tõnisson'i kuluga.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 31-го Августа 1894г.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiiviraamatukogu

32981

Печатано въ типог. А. Зейдельберга, въ Вейсенштейнѣ.

Ämmamoori raamat.

Sissejuhatus.

---

§ 1. Raskejalgsed, sünnitajad, nurganaised ja alles sündinud lapsukesed tarvitavad ka terwislikes seisukorras asjatundliku inimeste nõuu ja abi. See nõuu ning abi andmine ongi ämmamoori (Hebeamme, ПОВИВАЛЬНАЯ БАБКА) amet.

§ 2. Raskejalguise, sünnitamise ja nurga-woodis oleku (40 päewaline puhastuse aeg) wäl-
tusel wõib mõndagi õigest teest kõrwale sattuda. Selleläbi ähwardab ema, lapse wõi ka mõlemite elu ehk terwist hädaoht. Kui ämmamoor § 1 järele mitmes juhtumises sarnaseid kõrwale jatumisi tagasi wõib hoida, siis piab ta teistel kordadel, kus juba häda ähwardamas, seda emast ja lapsest ära pöörama.

§ 3. On aga kordasid, kus ämmamoori teadus ja osawus mitte soowitawat abi ei jõua anda, kus hädaohu ärapööramiseks sügawamat

teadust, suuremat osavust ja sarnaseid vahendidki vaja on, millest ämmamoor midagit ei mõista. See sügavam teadus, see suurem osavus ja need vahendid on arstil, nimelt sünnituse-avitajal.*) Oma ja lapse terwis ning elu on üksi siis julged, kui ämmamoor õigel ajal niisugust seisukorda ära tunneb, kus arsti ja sünnitamise-avitaja abi hädaste tarwis on.

§ 4. Sünnitamise-avitaja tulemisega ei lõpe mitte ämmamoori kohused. Tema piab sünnitamise-avitajale mõistlikeks abiliseks olema, piab kõigil tema juhatused karwapealt ning osawaste ära täitma.

§ 5. Et ämmamoor neid oma ameti nelja peakohustust ära suudaks täita, piab ta enesele palju teadusid koguma. Tema kogub seda 1) õpetaja suusõnalise seletuse läbi, 2) sünnituse-afutuses näitusliste juhatusete läbi ning 3) selle õpetuseraamatu hoolja lugemise läbi.

Selle õpetuse lõpul piab ta eksami läbi näitama, kas tema enesele küllalt teadusid on kogunud, et emasid ja lapsi tema kätte wõiks usaldada.

§ 6. Alga kooli-aja lõppemisega ei ole ämmamoori õppimine weel mitte otsas. Ka ametis rohkendab ta oma teadusid ifka enam 1) oma kätte rawitseda usaldatud naiste ja laste waat-

---

*) Sünnituse awitajaks arstiks nimetatakse seda tohtert, kes sünnitamise wärki põhjalikult on õppinud.

lemise läbi. 2) Oma õpetaja juhatusst uuendab ja täiendab tema arstide õpetuse läbi, kellega ta sünnitamise-, nurga- ja haigewoodi juures kokku puutub. 3) Käesolew õpetuseraamat olgu temale alati õpetuse uuenduseks ja juhatusesks käepärasft.

§ 7. Peale ülemal nimetatud nelja peafokhustuse piab ämmamooril weel palju kõigist inimestest nõuutawaid omadusi olema. Tema pidagu ennast jumalafartlikus ja õiglases meeles ning seisku iga asja poolest heas kuulsuses.

Tema hoidku oma forjatud kooliteadused alles ja püüdku ikka weel juurde õppida.

Ta olgu alati waeste ja rikaste aitamiseks ühetaja walmis, ärgu mõetku ta oma abi mitte ainult selle järele, kui suurtpalka tema saab, waid selle järele, kui kõrgel graadil abitarwitus on.

Et igal ajal aitamiseks walmis wõiks olla, olgu tema alati kaine ja parajuse pidaja, olgu oma enese terwise hoidmises tähelepanewlik ja täidku neid õpetusi, mis ta raskejalgsse ning nurganaistele annab, kartwapealt iseenele juures, kui sellesarnast asja ette tuleb.

Tema pidagu laitmata puhtust ja korda iseenele ihu juures, ise omas majas.

§ 8. Ülematele ja arstile piab ämmamoor

mõnikord küsimiste peale, jagedaste ka ilma küsimata selle üle aru andma, mis ta omas ametis näinud ja tähele pannud. Rõõgi teiste vastu on tema waljuste kohustatud wait olla.

Õeenese jauks pidagu tema päewaraamatu, kuhu kõik hoolega ülesse kirjutab, mis temale ametis iseäralist ette tuleb.

§ 9. Tema olgu armuline ja troostirikas kannatajate vastu, kaastundlik, aga iialgi mitte arglik; tõsine ja wali, kus seda tarwis on, aga mitte toores; kannatlik ja jällegi kannatlik, kus äraootama piab, aga mitte iialgi osawõtmata ehk tähelepanemata; julge ja kindla meelega, kus waja on toimetada, aga mitte iialgi rumal-julge ning ninatarf. Teaduste läbi, mis ta siin kogub, leiab tema igas kohas piirised, kui tema seda, mis ta teadma piab, selgeste tunneb, teab ta ka igas kohas, kus tema teadus ning kunst ära lõpetavad.

§ 10 Ametiõdede üle otjustagu ämmamoor pehmete, ka seal, kus nõdruseid tunda on. Arsti vastu olgu tema alati wiisakas ja auupakklik; ta ärgu unustagu iialgi, et arst temast wäga palju targem on, kui tema ka küll kõik teab, mis selle õpetuseraamatu sees on.

Esimene osa.

Gesteadused.

Esimene peatükk.

Inimeselikuft kehast üleüldiselt.

§ 11. Inimese keha saab oma kaju peasjalikult tema sees oleva luukere läbi.

Terwe luukere pea-osa on selgroog wõi lülisammas, mis keha taguse pool, kuulast kuni iste-kohani ulatab; tema seisab lülidest, lühikesest kontidest koos, mis liikmete ja krõmpsluu liipude läbi üks-teisega liikuwalt ühendatud on. Ülemised 7 tükki nendest nimetatakse kaelalülideks. Siis tulewad 12 seljalüli, nende järelle 5 puusalüli, ja wiimaks ristluu sabaluuga (persseluuga).

Ülemise kaelalüliga on pealuu liikuwalt ühendatud. Iga seljalüli külles on kumbagil pool üks küljelu, ühtekokku 24 küljeluud, igaüks liikme läbi liikuwalt lülisamma külles kinni. Mõlemipoolsed küljeluud on eest krõmpsluu abil ja sellepärast niisama natuke liikuwalt rinna-

luuga ühendatud ning sünnitavad jelleläbi rinnakorwi wõi rinnakasti. Rinnaluu ülemisest otsast läheb paremale ja pahemale poole üks õlapenn, liikme läbi liikuwalt köidetud; iga õlapenni külles seljataguse pool on üks labaluu ja labaluu külles käewarre luud. Lülisamma alumises otsas, ristluu külles on kõrwalised-bekkeniluud (kausi-luud); nende ülemist äärt nimetatakse puusaluukammiks. Nendest allpool, niude-liikmest, lähewad kumbagist kõrwalisest bekkenuust kintsu- wõi reieluud wälja.

§ 12. Luufere on lihaga kaetud ja piirab selle abil kooja sisse, mille sees sisekond asub. Keha pealmiseks pinnaks on iga kohtas nahk.

§ 13. Keha pealmine pind piab ämma-mooril tuttaw olema, et ta keha üksikuid kohtasid õigeste nimetada, ja arsti jutust, kui see neid nimetab, aru saada wõib; ta piab ka teadma, mis sisetised osad, nimelt mis kondid üksikus kohtades naha läbi tuntud wõiwad saada, sest tema piab sagedaste palja katsumise abil tundma, mis sugust keha osa tema sõrm puutub.

§ 14. Inimese keha jaud on pea, kere ja liikmed.

§ 15. Pea jaud on nägu ja pealuu. Näu üksikud osad on kõigile tuttawad. Need on silmade koht, ninakoht, põskede koht, palede koht, ülemise- ja alumise-lõualuu koht, huulede- ja lõuakoht. Näu luud on üks-teisega ja pealuuga lii-

kumataalt ühendatud, wälljaarwatud alumine lõualuu, mille liikmed kõrwa kohal tuntakse. Kõrw seisab näu ja pealuu wahel kohtas piiri peal.

Pealuust nimetatakse esimene osa otsaesiseks, keskmine ja kõrgem osa pealaeks, tagumine osa kuklaks wõi kuklataguseks; kõrwal, kõrwa ees ning kohal on mõlemil pool meelekohad. Lapse põlwes on pealuu ühiskondid üks-teisega liikuwalt ühendatud, aga wanemaks jaades kaswawad nemad täieste üheks luuks kofku. Pealuu on jeeft õenes; õenuse sees on peaaju.

§ 16. Kere jaud ülewalt alla on: kael, pealiskeha, kõht ja bekk.

§ 17. Kaela esimene pool nimetatakse kõriks, tagumist kaelakondiks. Kõri külles tuntakse enamiste alumise lõualuu all keeleluud, mille külge keel on finnitatud; natuke alla poole on kõrisõlm, milles rääkimise ja laulmise juures heal tekkib. Kaela alumise otsa juures, rinnaluu ülemises ääres on kehakatel inimestel raswaga täidetud lohk, kõrikaewandus, mille sees kõhetutel ehk kõhna inimestel hingekõri wõib läbi tunda.

Kukla ja kaelaluu wahel on kuklakaewandus; jellest alla poole tuntakse läbi naha kaela lülisid.

§ 18. Kaela alumise otsaga puutub pealiskeha kofku, mida eest ja kõrwalt rinnaks,

tagast turjaks eht seljaks nimetatakse. Kaels ja rinna wabel piiriks on õlapennid, üks ladinina keeli „S“ jarnane kõwer luu, mida läbi naha selgeste tunda wõib ja kõrikaewanduse juurest õlade poole jookseb; kõhetul inimesel on ülemal ja alamal pool seda luud lohud, ülemine ja alumine õlapennikaewandus. Rinna esimene feß-kõht kõrikaewandusest on rinnaluu kõht, täiskaswanud naisterahwal wõlwitud rind (Busen); kahel pool kõrwal on nisad. Weel enam kõrwale on käewarte all kaendla-alused koopad ning nendest alamal küllepealsed rinnakohad; siin on wiltamisi jookswad külleluud kõige selgemine läbi naha tunda.

Turja keskkel on selgroog tunda. Ülewal on mõlemil pool kõrwal pihtade kohad. Seal on labaluu kolmenurgelise liikutwa kondina läbi naha tunda. Üks põiki jooksew ettetungiw liist sellest on õlaluu, mis õlapenniga kokku jookseb ja temaga ühtlase õla sünnitab. Allpool labaluu kohta on kummagil pool tagumised külleluu kohad.

Pealiskõha on seest õenes; tema õensust nimetatakse rinnakoopaks. Kõige tähtjamad sisekonnad rinnakoopas on kops, mille tegevus hinge kõri ja kõrisõlme abil hingetõmbamine on, ja jüda, mis oma korralise tufsumise läbi werd kõigest kehast läbi ajab. Weri woolab soonede sisse. Need sooned, mille läbi weri südamest kõigi kehajagudesse saab aetud, nimetatakse pulsi-

ehk löögisoonedeks; need 'aga, mida mööda veri kõigist keha jagudest jälle südamesse tagasi woolab, nimetatakse vere-soonedeks.

§ 19. Rõhu jaud on: eest üleval kehtpaitas mau= ehk südamekaewandus ja külgede peal külleluu kohad. Südamekaewanduse all naba ümber on nabakõht ja selle mõlemil pool kõrwal, külleluude ja puusaluu-kammi wahel on lapped. Nabakõha all, kuni bekkeni juurde ulatawalt on aluskõhukõht, mille mõlemad külle-osalad üsna kõhu alumise rajani ulatawad, kus nad kubemekõhtadeks jaawad nimetatud: need kohad on sellepärast tähtjad, et siin soolikate kuppesse käimine sagedaste ette tuleb.

Rõhu tagumises külles on jällegi lülisammas, mida siin niudelülisammas nimetatakse. Rõhu seinad, suuremalt osalt lihast, piirawad kõhukoopa sisse. See on waheliha läbi rinna-koopast lahutatud. Rõhu sisefondadest on kõigetähtjamad: paremal pool üleval, külleluude alumiste otsade taga maks, mis sappi walmistab, pahemal pool wiimase külleluude taga põrn, siis magu ja soolikad. Neerud, mis kust walmistawad, on niuete kohal, mõlemil pool selgroodu.

§ 20. Bekken on kindel luune rõngas, millest pärastpoole ligemalt kõneleme, sest et tema sünnitamise kohta koguni tähtjas on. Bekkenikõha esimene külge nimetatakse häbedusekohaks. Siin on karwadega üle kaswanud häbeduse mägi

ja selle all juguosjad: meesterahwal mehe liige ja selle taga munakott munadega, naisterahwal häbedusepragu kahe juure häbedusemofaga. Bekkeni alumine kül, kahe reie (kintsu) wahel, on persse koht. Persse taga tuntakse läbi naha isteluud. Persse ja juguosjade waheliha nimetatakse tammiks. Bekkeni külled nimetatakse puusadeks. Tagumine külg hüitakse keskpaigast ristluukohaks; seal on ristluu tunda; ristluukoha kõrwal on perssekanikad. Ruum, mida bekkenseinad jisse piirawad, nimetatakse bekkenskoopaks; ta on kõhukoopa jätk. Siin olewad jisekonnad saawad pärastpoole lähemalt seletatud.

§ 21. Olades on ülemised liikmed, käewarred, õlaliikme läbi kinni; käe jaud on: ülemine käewarjs, mille külles alumine käewarjs küinarnuki- wõi küinaspera-liikme läbi kinni on; siis tuleb käerandme liikmega käsi. Ülemises käewarres on üks pikk luu, ülemise käewarreluu, alumises käewarres on kaks luud liikuwalt teineteise kõrwal, küinarnukaluu pisukese sõrme pool, kodarluu põidla pool. Rää külles on käepäkk (mõhn), milles 8 pisukest kondikest asuwad, käekeskpaik, milles 4 pikka luud on, ja sõrmed, milledest igauhel 3 liiget on. Põidla esimene liige on käe liha sees. Rää jise mine kül, nimetatakse peu=pejaks, wälimine kül, käe=seljaks.

§ 22. Alumised liikmed, jalad, on niuete külles kinni. Ülemine jagu sellest on kints juure

tugewa kintsuluuga, siis tuleb põlto ümarguse liikuva põlwekeermega. Tema järel tuleb sääre, mis niisama nagu alumine käewarsis kahest luust on, ees ja seespool tugew sääreluu ja selle kõrwal taga ning wäljapoole peenikene pind-luu. Paksu liha sääre tagumises küljes nimetatakse sääremarjaks. Jalaliige köidab säärt jalaga. Jalaliikmest sisse ning wäljapoole on pahkluud. Jala tagune on kand, põhja-alune jalatald, pealne jalaselg ja ees otsas warwad.

§ 23. Kõigis keha jagudes ning igas seisus ja olekus nimetatakse ülemiseks pealae poole, alumiseks jalatalla poole, esimeseks kõhu- ja tagumiseks selja poole tähendust; parempoole ning pahempoolega tähendatakse ikka selle inimese paremat ja pahemat külge, kellest kõne on, mitte selle, kes kõneleb, muidu räägiks ta oma enese kehast.

§ 24. Kõik need teadused piab ämmamoor luukere elawa kehaga wõrdlemise läbi enesele täieste pähe õppima ning ise oma ja sündinud lapsukesse keha alatise katsumise läbi selgeks tegema, et ta juhtuwal korral nende teadustega mitte kimpu ei lange.

Teine peatükk.

Lapse kehast.

§ 25. Lapse keha on täiskaswanud inimese kehast oma weiksuse ning pehmuse ja painumise

läbi iselaadi. Lapse kondid pole mitte nõnda kõwad, kui suurel inimesel, nimelt on kontide üks-teisega ühendused väga palju wenivamad, ja mitmes kohtas, kus täiskasvanud inimesel üks kont on, on lapsel mitu, liikuwalt üks-teisega koosolewat konti, ehk ainult krõmpsluu, nõnda et lapse luukere juures mõnigi liikumine kahjuta wõib sündida, mis täiskasvanud inimesel ainult luu fatti murdumise juures wõimalik oleks.

Sündimise kohta on see lapse keha omadus väga tähtjas, sest et laps sündimise juures läbi ema bekkeni piab minema, mille seinad kondised on ja mitte järele ei anna.

Lapse suurus ja worm sündimise ajal — selle aja ümber nimetatakse last wälljakantuks ehk walmiks — piab ämmamoorile tuttau olema, kui ta sündimisest enesest aru tahab saada.

§ 26. Kõige suurem ja ka walmis lapse juures juba oma luude läbi kõige kindlam keha osa on pea. Sellepärast on lapse sündimise juures pea- ja iseäranis pealuu wormil ning suurusel palju suurem tähtjus kui ühelgi muul osal.

Lapse pealuu ei ole, nagu juba ennemalt sai tähendatud, mitte ühest ainsast waid mitmest liikuwast kondist koos. Riitsad ribad, kus kahe pealuukondi ääred naha läbi ühendatud on, nimetatakse palistuseks; need kohad, kus mitu sarnast palistust kokku jooksewad, hüitakse fontanelideks.

Otsaesise naha all on paremal ja pahemal pool üks otsaesise=luu, nende kahe wahel otja=esise=palistus; pealae naha all üks parem-ja teine pahempoolne pealaeluu, nende wahel noole=palistus; kukla naha all on kukla=luu. Wiimane on mõlemist pealaeluust kahereielise kukla=palistuse läbi lahutatud. Otsaesise luude ja pealaeluude wahel jookseb risti krooni=ehk pärja palistus. Iga pealae=luu alumise äärega on üks meelekoha=luu ühendatud. Meelekoha=luu ja pealae=luu wahel on soomuspalistus.

Kus mõlemad pealae=luud ja mõlemad otsaesiseluud oma nelja äärega kokku puutuwad, see on kus noolepalistus otsaesisepalistungega ja kroonipalistungega mõlemi poolega kokku=jookseb, tekkib luude ärte ümaruse läbi üks wahekoht, see on neljanurgeline suur fontanell.

Kus noolepalistus kuklapalistungega kokku puutub, on kolmenurgeline pisuke fontanell.

Iga meelekoha=luu esimese ning tagumise ääre juures, see on kaks paremal ja kaks pahemal pool pead on küljepoolsed fontanellid.

§ 27. Pea suuruse ja kujutuse pilt jäeb kõige paremine meelde, kui mitmesse kohta tema peale tõmmatud läbimõetjat tähele pannaakse. Kõige tähtjamad walmis lapse pea külles on:

1. Kõige läbimõetja otsaesise kõige wõlwitumast punktist kuklataguse kõige kõrgema kohani;

tema mõedab 12 sentimeetrit. Pea ümbermõet on 35 sentimeetrit.

2. Suur ristiläbimõetja, pealae-luu kühma ühest äärest teiseni, mõedab $9\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

3. Pisukeneehkeesmine ristiläbimõetja, pärjapalistuse ees ühest otsaesise luust teiseni mõedetud, kannab 8 sentimeetrit.

4. Suur wiltu läbimõetja, lõuast kuni kullaluu tipuni; tema mõedab $13\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

5. Pisukene wiltu läbimõetja, otsaesisest kuni kullakaewanduseneni; ta mõedab $10\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

Selles § nimetatud mõedud on walmi, kestmise suurusega lapse kohta arvatud, kellel 50 sentimeetrit pikkust ja umbes 3000 kuni 3500 grammi raskust on.

§ 28. Teised osad on lapse keha külles täieste sellesarnased, nagu eesminewas peatükis täiskaswanud inimese keha juures sai kirjeldatud. Ammamoor võib igas kohtas kirjeldatud osasid läbi naha tunda.

Lapse pikkusel on sündimise kohta wähem tähtsus, ta kannab walmis lapse juures umbes 50 sentimeetrit. Glade risti-läbimõetja kannab 11, puusade ristiläbimõetja ainult 9 sentimeetrit.

Kolmas peatükk.

Naisterahwa bekkenist.

§ 29. Täiskaswanud naise keha on mehe omast enamiste wähema pikkuse, jaledamalt ehitatud kontide, naha all olewa rohkeima raswa ning sellepärast enam ümargusema ihuwormi läbi iselaadi. Naise õlad ja rinnakorw on kitsamad, niuete koht laiem kui mehel. Tähtjat wahet mehe ja naise wahel näitawad edasifugutamise-riistad, mida just sellepärast suguosadeks nimetatakse. Naisterahwa suguosad saawad järgmises peatükis räägitud. Suguosade järel näitab bekken oma ehituse poolest kõige suuremat wahet.

§ 30. Bekken on luune rõngas, mis lüli-samma alumise otsa wastu seisab ning püsti-seisus terwet keha kannab. Naisterahwa bekkenil on õhemad, kergemad kondid kui meesterahwa omal, sifemine ruum on naisterahwa bekkenil igapidi laiem, seinad igas kohtas madalamad kui meesterahwa bekkenil. Peale selle tähtjuse, mis inimese bekkenil keha tuena on, tuleb naisterahwa bekken weel suurema tähtjuse sisse sellepoolest, et laps sündimise juures temast läbi piab tulema.

§ 31. Bekkeni rõngas sünnib peaaesjalikult kolmest kondist, ristluust ja bekkeni kahest kõrwas-luust. Ristluu külles on nagu selle lisa

jabaluu, lülisamma kõige alumine ots. See on neljast pisukesest kondikesest; nõnda on siis naisterahwa bekkenil üleüldse seitse konti.

§ 32. Ristluu on tiilumoodi kont, mis bekkeni tagumist seina sünnitab; see on lülisamma jätk. Lapse ristluu on wiieft üksikust lülist, täiskaswanud inimesel on ennemalt krõmpsluu läbi kokkukaswanud kondid üheks luuks saanud; neli lapikut ristliistu esimeses pinnas näitawad kokkujulamise kohtasid. Esimene pind (lagendit), mis bekkeni sees nähikese, on paremalt poolt pahemalle ja alt ülesse wällja õenis-tatud. Tagumine pind, mis naha all seisab, on wõlwitud ja näitab keskpaikas ria lülisid, mida kõhetu naiste juures nagu teised lülidki läbi naha tunda wõib.

Gest taha poole lähewad läbi ristluu iga külle pealt neli hauku.

Paremal ja pahemal pool on kumbagis üks kõrwarormiline lohk.

Ristluu esimese pinna ülemine äär sünnitab wiimase niudelülige tubli kühma; see on eesmägi.

All pool ühineb ristluu sabaluuga.

Sabaluu on neljast pisukesest lülist, mis isekeskes liikuwalt koos ja mille ülemine lüli ristluu alumise otsaga liikuwalt ühendatud on.

§ 33. Rõrwas-luud sünnitawad bekkeni

külje- ja eesseinad. Kumbki kõrvasluu on pea-
aegu poolrõngavormiline kumer kont, mille sise-
mine külg õenistatud, wälimine külg kummitud
on.

Kõrvasluude sifemine külg on file, maha-
arwatud tagumine ülemine nurk. Sealsamas
on nagu ristluu küljeseinas üks kõrwavormiline
lohk. Üks ümargune kont jookseb looga tauli-
selt risti üle sifemise pinna; see on looga-
joon.

Iga kõrvas-luu wõlwitud wälimise pinna
külles on ümargune, file lohk üleswiijatud äärega;
see on pann, mille sisse kintsuluu puusaliikme
abil on juhitud.

Pannist alla ja sissepoole on munasarnane
hauf, panni taga juur ning pisuke puusa-
wälljalõige.

§ 34. Lapsel on iga kõrvasluu kolmest
kondist, mis pannis üks-teisega koidetud on.
Täiskaswanud inimesel on need kolm konti üks-
teisega üheks kondiks kokku sulanud, mille
jaud aga weel oma nime kannawad; need on:
1) puusa- ehk foolika-luu, 2) isteluu, 3)
häbeduse- ehk rüppe-luu.

Puusa- ehk foolika-luu seisab pannist
ülesse poole, tema ülemine waba äär on puusa-
luu-kamm, mis ettepoole selgeste läbi naha
tuntawaks esimeseks puusaluutipuks ja ta
poole rohkem liha sisse peidetud tagumiseks
puusaluutipuks wällja sirgub. Taha ja alla-

poole läheb puusaluu isteluuks, ette ja allapoole häbeduseluuks.

Isteluu külles on suure- ja piijuse puusawälljalõike wahel olew taha ning sissepoole sihtiw istelunibu tähelepanemise wäärt. Temast alla poole on istekühm, suur luust muhk, mille peal teha istumise juures puhkab. Sellest läheb ette, sisse ja natuke ülesse poole isteluu üles poole kerkitw oks, mis munafarnase haugu alumiseks ääres on.

Häbeduseluu on kõrwasluu esimene alumine jagu. Iga häbeduseluu külles on põik-oks mis panniga kokkujookseb ja allapoole langetw oks, mis munafarnase haugu alumises ääres isteluu üleskerkitwa oksaga kokkujookseb.

§ 35. Parema- ja pahemapoolse kõrwasluude häbeduseluid on üks-teisega kindla sidetusega kokku köidetud. Seda sidet nimetatakse häbedusejugaks ehk häbeduseluujugaks. Tema paneb bekkeni rõnga eestpoolt kinni. Tagast puutub iga kõrwasluu ristluu ühe külleseina külge, ja sest et puusaluu kõrwasarnased lohud igast küllest karwa pealt ristluu kõrwasarnase lohude peale sünnitwad, saab ristluu puusaluuga niisamuti igast küljest tugewa sidemete läbi ühendatud. Need ühendused on puusaristluuju-
gad, üks parem, teine pahempoolne.

Rõnda sünnitawad need kolm luud rõnga, mis bekkeniks nimetatakse. Mõlemi häbeduseluu

häbedusejugas finniolemise läbi sünnib esimese bekkeniseina külles üks allapoole loogafarnane lahtiseisaw fondi äär, mis häbeduseluu allatulewa okja ja isteluu ülesminewa okja läbi rajatud saab; see on häbeduselook.

§ 36. Nagu bekken väljaspoolt pehmest osadest ümberkaetud on, mis tema wormi warjavad, nõnda on see ka seespoolt pehme osadega wooderdatud. Need on aga nii järeleandlikud ja wõtawad, kui lapse pea läbi bekkeni läheb, nõnda wähe ruumi, et bekkeni sisse ruumi worm peaaesjalikult luuse seinade läbi määratud saab. Bekkeniruumi kaju kohta tähtjad on weel tugewad sidemed, mis isteluu-nibust ja isteluuühmast ristluu kõrwalisse äärde läbewad. Nende sidemete läbi saawad puusawälljalõiked puusa-haakudeks.

Kus luuse seinade sees wahed on, muna-wormilise haakude ja puusa-haakude juures, seal saab sein, nagu ka eespool kõhu juures häbedusejuga üle, pehme osade läbi sünnitatud.

Ülesse poole awab bekkeniruum ennast kõhu-koopasse. Bekkeni põhi, millel kontidest ainult pisukesed sabaluulülid on, saab pehme osadega finni pandud, mille läbi uruhauk ja häbedusepragu endid awawad.

§ 37. Gesmäest jookseb kumbagille poole üks nüri kant üle ristluu esimese pinna; see

kont lähed lookas puusaluude üle edasi ja lõpeb häbeduseluu põikoksa peal.

See joon on loogajoon. Selle joone pealmine ruum nimetatakse suureks bekkeniks, tema alumine ruum pisukeseks bekkeniks. Pisukest bekkenit nimmetatakse ka lihtsalt bekkeniks.

§ 38. Suur bekken mõedab paremalt poolt pahemalle poole puusaluufammi kõige laiemast kohast 27 sentimeetrit, esimesest soolikaluunibust ühest küllest teiseni 24 sentimeetrit. Suure bekkeni seinad jooksevad trihteri vormil loogajoon poole alla.

§ 39. Pisukeses bekkenis on läbimõetjad mitmesuguses kõrguses tähele panna: 1) bekkeni sisseläikus, 2) bekkeni keskkel, 3) bekkeni kitsuses, 4) bekkeni väljaläikus.

Bekkeni sisseläigu piiriks on suurt bekkenit teisest lahutatav joon.

Tema otsekohene läbimõetja, eesmäe keskelt häbeduseluujuuga ülemise ääreni tõmmatud, mõedab 11 sentimeetrit.

Tema risti läbimõetja, mis ühe külje loogajoon kõige kaugemast kohast teiseni saab tõmmatud, mõedab $13\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

Mõlemad wiltu läbimõetjad, mis ühe külje puusaristluujuugast teise külje puusa- ning häbeduseluu ühinemise kohani saavad tõmmatud, mõedavad kumbki 12 sentimeetrit. Paremal

poolt tagast pahemalle poole ette tõmmatud wiltu läbimõetja nimetatakse parempoolseks ehk esimeseks, aga pahemalt poolt tagast pahemalle poole ette tõmmatud joon pahempoolseks ehk teiseks wiltu läbimõetjaks.

§ 40. Bekkeni keskelt tõmmatakse õiget läbimõetjat ristluuwälljadenestuse keskelt, see on kolmandama ristlülil keskelt ehk ülemisest äärest häbedusejagu keskelle; tema mõedab 13 sentimeetrit.

Risti läbimõet lähed praegu nimetatud kohtade keskelt mõlemilt poolt läbi pannikohtadesse, tema mõedab $12\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

Wiltu läbimõetjad bekkeni selles kõrguses on kõige pikemad terwes bekkenis ja ühtlasi weniwad, sest et nende otsjad puusawalljalõike pehme osade ning munasarnase haugu peale trehwawad. Nad mõedawad ligi 14 sentimeetrit.

§ 41. Bekkeni kitsuses jookseb otse läbimõetja ristluu persseluuga ühinemisest häbeduseluuuga alumise ääreni; ta mõedab $11\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

Risti läbimõetja, ühe külje isteluunibust teiseni, mõedab $10\frac{1}{2}$ sentimeetrit; ta on terwe bekkeni külles kõige kitsam.

Bekkenikitsuse wiltu läbimõetjad trehwawad küll ka pehme osade peale, aga nende wenimine on wäga pinewa sõdemete läbi jisse piiratud,

mis istelunibust ja isteluukühmast mõlemilt poolt ristluu juurde lähewad.

§ 42. Bekkeniwälljakäikus jookseb otse läbimõetja persseluutipuust häbedusejuga alumise ääreni. Ta mõedab küll ainult $9\frac{1}{2}$ sentimeetrit ettepoole painutatud persseluu juures, wõib aga, nagu sünnitamise juures lugu on, persseluu tagasi tõukamise läbi $11\frac{1}{2}$ sentimeetrit laiendatud saada.

Risti läbimõetjat sünnitab mõlemi istekühmade wahel, ta kannab 11 sentimeetrit.

Wiltu läbimõetjad trehwawad eest häbeduse-looga külge, tagast wenitwa pehme jagudesse.

§ 43. Bekkeni parem ja pahem külge on ühetujulised, esimene ja tagumine kumbki iselaadi. Bekkeni sügawus kannab tagast, eesmäest sabaluutipuni 12 sentimeetrit; eest, häbeduseluujuuga juures 4 sentimeetrit; kõrvalt, loogajoonest istekühmuni $8\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

Et bekkeni tagumine sein õenes, esimene sein natuke bekkeni sissepoole wõlwitud on, siis on terve bekkenikaanal ette poole kumer. Üks joon, mis kõigist ennemalt nimetatud otse läbimõetjatest läbi läheb, näitab seda juhti, ta seisab igas kohtas wastu olewaisst bekkeni seinadest ühetasa kaugel. Seda joont nimetatakse bekkeni juhtjooneks. Tema on ämmamoorile

wäga tähtjas, sellepärast et kõik, mis bekkenist läbi läheb, ülewalt wällja ehk alt sisse, olgu see laps, ämmamoori käsi, ehk mis tahes, seda juhti mööda piab minema.

Kui tagumine bekkenisein sabaluu tagasi painumise läbi eemalle saab surutud, siis on ka juhtjoon bekkeni wälljakäikus kaugemal taga pool. Nõnda jookseb näituseks juhtjoon tagasi, kui lapse pea bekkenist wällja astub.

§ 44. Selle järele kas meie istume, pikali oleme ehk seisame, on meite bekkenil keha ja põranda wastu igaford isesugune seis; ka rahuliste seistes wõime meie oma bekkeni seisuforda meelelega muuta. Wabal seisul ning käigul on aga iga inimese bekkenil koguni määratud seisuford, sest et keha ainult ühel wiisil mõnufaste bekkeni peal saab kantud.

See bekkeni seisuford maa poole nimetatakse bekkeni allapoole hoideks. Naisterahwa bekkeni seaduskorraline allapoole hoidmine on umbes niisugune, et wabal sirgel seisumisel esimesed puusaluutipud ja häbeduseluujuuga ülemine äär ühekaugusel ees seisawad. Seal juures nähikse bekkenisefeminekut enam ettepoole kui ülessepoole olewat.

Bekkeni wähendatud allapoole hoidmisel seisab häbeduseluujuuga ülemine äär palju kaugemalle ette, kui esimene puusaluutipp. Suguosade juurde minek on peaaegu kintsude ees. Suuren-

datud allapoole hoidel seisab esimene puusaluutipp palju kaugemal ees kui häbeduseluujuuga, suguosade juurde käif on üsna kintsude wähele warjatud ja palju kaugemal tagapool.

Neljas peatükk.

Raisterahwa suguosade ehitusest ja seisusest.

§ 45. Raisterahwa suguosad on jault wäljaspool bekkeni külles, häbedusekohtas, jault bekkeni sees; neid jautatakse selle järele kahte jalku: sisemisteks ja wälimisteks suguosadeks. Raisterahwa suguosade hulka langewad peale selle weel nisad (rinnad).

1. Wälimised suguosad ehk häbeduseosad.

(Waata pilt 1.)

§ 46. Uruhaugu ees olew nahaga kaetud liha nimetatakse tammiks. Tamm sirutab ennast kuni nende kohtadeni, kus istekühmad naha läbi tunda on ja sünnitab ühe eest tahta poole 3 kuni 4 sentimeetrit laia silla uruhaugu ning häbeduseprau wähele. Uruhaugu juures on ta paksem, läheb ettepoole ikka õhemaks ja lõpeb üsna ees, häbeduseprau tagumises ääres, õrna häbedusemokka desideme sisse ära.

Tammist ettepoole, kintsude wähele, on um-

bes 8 sentimeetrit pikk häbedusepragu. Mõlemil pool häbedusepragu on neitsipõlves kitsalt koos seiswad suured häbedusemokad, kaks laiija nahavolti, mis wälimisest küllest karwased, seestpoolt siledad ja niisked on. Rammi eespool ääres on suured häbedusemokad nõndanimetatud häbedusemokkadesideme läbi ühendatud, ees ja ülehel lähewad nad kahara karwadega kaetud häbedusemäesse, mis häbeduseluujuuga ees wastu kõhtu on.

§ 47. Tehakse häbedusepragu suurte häbedusemokkade kõrwale tõmbamise läbi lahti, siis paistawad selle taga olewad osad punase karwalised olema, nagu suu sisemised külled, sest et need, nagu juugi, ilanahaga üle on tõmmatud. Häbeduseprau põhjas, natuke eespool selle keskpaika on üks herne suurune nõpsifene, see on kõdistaja tõru. Rohkem ülemalpool ja ees tuntakse kõdistaja muud osa nagu kõwa oheliku läbi ilanaha.

Kõdistaja on eest ühest naha woldist ümber piiratud, see on kõdistaja eesnahk. Alla ja tahta poole lähewad kõdistaja tõrust kaks pisukest nahavolti, see on kõdistaja side. Gesnahk ja side ühinewad kahe nahkwoldi juures, mis suurte häbedusemokkade wahel jooksewad ja nendega kokku sulawad. Need nahkwoldid on pisukesed häbedusemokad. Naistel, kes juba sünnitanud, sagedaste aga ka neidudel, kerkiwad pisukesed häbedusemokad suurte wahelt ülesse. Pisukeste häbedusemokkade waheruum on naisterahwa sugu-

osade eesõue. Seal on umbes 2 sentimeetrit kõdistaja tõru taga kusetoru suu, mis põiest väljakäik on. Üsna kusetoru suu taga on ematuppe sissetäik, üks rahulises seisukorras piirgune avadus, mille suurem osa neidudel sirbi-sarnase ehk ka rõngataulise ilanahavoldi läbi kaetud on, mida neitsinahaiks nimetatakse. Neitsinahk katkeb enamiste esimesel juuresmagamisel, arvemal kordadel alles sünnitamise juures; esimese lapse sünnitamise läbi katkeb neitsinahk ikka rohkem, kui enne juuresmagamise läbi. Neitsinaha pisukesed närud, mis peale kärnemise ematuppe sissetäiketu juurde seisma jäävad, nimetatakse mirtisarnasteks nibudeks.

2. Sisemised suguosad.

(Vaata pilt II.)

§ 48. Ematupp on torusarnane õenestus, mis sissetäigust umbes sõrme pikkuselt juhtjoont mööda bekkenisse ülesse läheb. Ematupp on eesminemas paragrahvis nimetatud ilanaha pikendusest sündinud. Tema esimene ja tagumine sein on risti jooksvaid woltisid täis, mis aga sageda juuresmagamise ja sünnitamise juures väljawanitamise läbi filedaks lähewad. Rahulisel seisukorral on esimene sein üsna tagumise külles. Neidudel on ematuppkaunis kitsas, juuresmagamise ja weel enam sünnitamise läbi lä-

heb ta palju laiemaks. Tupe ülemine osa nimetatakse ematupewõlwiks; temasse tuleb ülevalt ja eest lapskeoja alumine järk läbi sarnaselt sisse, mis just sellepärast lapskeoja tupeosaks saab nimetatud.

§ 49. Lapskeoda seisab ülemal pool ematuppe, umbes bekeni juhtjoone pikenduses. Ta on peaaegu pirni sarnane, eest kitsam tagast laiem, 8 sentimeetrit pikk, ülevalt 5 sentimeetrit lai ja neitfilikus olekus 30—40 grammi raske.

Tema jaud on: esimene ja tagumine külg, kaks kõrwalist äärt ja ülemine äär, lapskeoja põhi; siis ülemine suurem järk, lapskeoja kere ning alumine kitsas jagu lapskeoja kael, millest jälle alumine osa ennemalt nimetatud tupeosa on. Tupeosal on esimene ja tagumine moff ning nende wahel ristipragu.

§ 50. Lapskeoda on õenes. Lapskeoja kaela läbi läheb lapskeojakaelakaanal, lapskeoja kere sees on lapskeojakoobas. Lapskeojakaelakaanal avab ennast selles ristipraus esimese ja tagumise emasuumoka wahel läbi wälimise emasuu lapskeojakoopasse. Lapskeoja koobas on wälljatühendatult kolmenurgeline, alumine nurk on sisenise emasuu külles, mõlemad ülemised lapskeoja põhja külgede juures. Tupe ilanahk läheb üle lapskeoja tupeosa läbi emasuu ja kaelakaanali lapskeojakoopasse edasi.

Lapskeojapõhja mõlemi külgede poole lähewad

faks ematrumpeeti paremale ja pahemale poole, need on faks 11-ne sentimeetri pikkust toru, mis otsadest trumpeeti sarnased on. Trumpeeti sarnastes laiendatud otsades lähewad nende seinad narmastesse, nende õensus awab enmast siin kõhukoopasse.

§ 51. Niisamate mõlemil pool lapskoda, natuke tahapoole, on faks munasarja, millede hulk pisukefi, kuni hernetera suurusid rakukefi on, igauhe sees üks muna, nõnda suur nagu 50-nes osa ühest sentimeetrist on.

Munasarjast lapskoda juurde läheb munasarjaside. Lapskoda juurde läheb mõlemist küllest lookas ettepoole üks ümargune emaside.

Need sidemed, munasarjad ja ematrumpeetid on laia emasidemete sees, mis, kumbagist küllest üks, terwest lapskoda külleäärest bekkeni fise-mise külle-seinade juurde lähewad.

Õsolt nende sidemete, õsolt ematrupewõlwi külge finnitamise läbi, iseäranis aga tugewa fünnaplise naha läbi, mis terwet bekkent fise-tpidi woodertab, saab lapskoda omas seisuforras hoitud, ometegi nõnda, et ta liikuma peaseb.

§ 52. Peale eesminewas paragrahwides kirjeldatud fisefondade, fuguõsade, on naisterahwa bekkent tähtjamatest õsadest pärasoolikas ja kusepõis. (Waata pilt III.) Pärasoolik on soolikate lõpuots, mille läbi toidu pära roojana uruhaugust wälja saab heidetud. Tema ülemine

ots läheb häbedusemäest pahemalt poolt mööda. Tema ees seisawad lapskoda ja ematupp. Nende ees on põis, mille sisse neerudest walmistatud kusi kogub, kuni ta kusetoru läbi wällyjatühendatud saab. Põis ja pärasoolik on kord suured kord pisukesed, sedamööda kas nad täis ehk tühjad on. Selle wahenduse läbi saab lapskoda seis muudetud, mis nende wahel seisab. Kui nemad tühjad on, seisab lapskoda sügawamal bekkenis; kui pärasoolik kõwaste täis on, surub ta lapskoda kaugemale ette; on aga põis rohke mine täidetud, siis surub see lapskoda taga poole.

3. Rinnad (nisad).

§ 53. Mõlemil pool külleluude ees on rohke raswa sees nisad, millede sees peale sünnitamist piim saab walmistatud. Rumbagi nisa poolkera wormil ülekattew nahal on keskpaikas ümargune, neidudel enamiste helepunane, naistel pruuni karwaline plekk, nisanibu due, mille keskel ümargune nibuke ülesse kerkib, nisanibu. Nisanibu sisse tulewad nisafoonede otsad, umbes 12=nes awaduses, milledest imemese juures piim wällyawoolab.

Wiies peatüff.

Naisterahwa suguosade otstarbest ja toimetustest.

§ 54. Naisterahwa suguosade peatoimetus on edasi sigitamine, see tähendab uute inimeste ettetoimine. Selle raamatu järgmised osad kõnelevad käima peal olekust, sünnitamisest ja nurgawoodist. Aga peale nende piab ämmamoor ka muust toimetustest teadma.

§ 55. Lapsepõlves pole suguosadel mingit nähtawat toimetust, nemad saawad toidetud ja kaswawad, kui ka pikkamööda, muu kehaga ühes. Ehk küll kõik suguosad seestpidi ilanahaga wooderdatud, on wälljasaatmine nende ülemises pinnas selles wanaduses terwel seisukorral ometi nõnda pisukene, et peaaegu sugugi niiskust wällja ei astu.

§ 56. Selleks ajaks, mill keha oma jäedawa juuruse peaaegu kätte on saanud, kosuwad ka suguosad ruttu oma täijuselle. Wäljaspidi saab see suurte häbedusmõkade suuremaks saamise, häbedusmäele karwade kaswamise ja rindade täiemaks minemise läbi nähtawaks. Sisenised osad kosuwad suurema täijuselle, nad saawad sarnase juuruse, nagu täiskaswanud naistel on. Munasarjas saawad sijasaadid walmimata munad walmis.

§ 57. Kui munasarjas esimene muna wal-
mits on saanud, siis tuleb suguosadest esimen
werewoolus, mis nüüd kui kuupuhastus,
naiste asjad, riiete pealsed ehk kudast seda
muidu weel nimetatakse, reeglimõedulisel wahe-
aegadel, enama jaa naiste juures iga nelja
nädala pärast uueste tuleb. Selle werewooluse
esimese ilmumiseega on tütarlaps neiuks saanud.

§ 58. Paljudel naistel käitwad mõned ras-
kused kuupuhastuse ees ehk sellega ühes, nimelt
wäsimus, tõmbaw walu ristluis ja kintsudes,
pakitus rinnus. Suguosad lähewad soojemaks
ning pehmemaks; tuleb limane wäljalawoolus;
sinna juurde seltsib werewoolus. Werewoolus, mis
lapselõija ilanahast tuleb, wältab enamiste neli
kuni wiis päewa; ta kaub siis alaliste, kuna
weri jälle wesiisemaks läheb, jälle natuke lima
sekka tekkib ja siis kõit woolus järele jääb.

§ 59. Were rohkus, woolamise wältus, ka
selle waheaeg ja esimese ilmumise aeg on wäga
mitmekesine ja ei tohi harilikust olekust kõrwale
minekut mitte koge haiguselks arwata, kui naine
enese muidu terve tunneb olema.

§ 60. Tuleb aga ühel neiul küll mõni
neist raskustest, aga woolus ei tule mitte hari-
likul ajal, ehk jääb ta nende raskuste juures
järele, kui juba enne oli olnud, ehk kestawad
need raskused kauemini ja kangemini, kui enne
lugu oli ja jääb seal juures kusi ehk kõht kinni;
ehk tuleb weri tükkide kauupa, ehk on woolus

palju kängem, ehk on ta sagedam, kui enne sellel sama inimesel oli; ehk wiimaks ei ole naine ka kuu-puhastuse waheaegadel mitte pahast tundmusest bekkemis ja suguosadest wäljajawoolusest ehk werewoolusest waba: siis on haigus põhjuseks ja piab arsti abi otsima, nimelt niisuguse arsti abi, kes naisterahwa haiguste peale õppinud on. Kui abiotsumine hooletusesse jäetakse, siis võib sellest sigimattus ja muud parandamata wigadused tulla. Weel pahem kui hooletusesse jätmine on kõlbmata wahendikkude pruukimine. Ammamoor ei mõista neid haigusi mitte arstida; ta jätku seda siis ka tegemata, mis mitte tema asi ei ole. Arst üksi tunneb siin wiga põhjuseid ja mõistab õigeid wahendikkusi anda.

§ 61. Kuupuhastuse ajal piab naisterahwas ennast rohkem kui muidu külmetuse, higistamise ja häkiliste meeleliigutuste eest hoidma. Sell ajal on tema kõigi haigust sünnitawa mõjude wastu tundlikum. Wäga ettewaatamata tegu on, kui naisterahwas sell ajal tansupõrandalle läheb.

§ 62. Iseäranis on kuu-puhastuse ajal puhtus nõuetaw. Lima ja weri ei tohi mitte wälimiste suguosade külge kinni jääda. Sage-dad leige weega pesemised on nõuetawad, ihu- ja woodipesu saagu võimalikult puhtaks hoitud ja tohiwad ilma kartuseta kuupuhastuse ajal uuen-datud saada.

Wooluse ajal saagu püksa jalas kantud, mis ülestõuusewat tolmu suguosadesse keelab minemast. Veri ei tohi kindla sidemete läbi mitte tagasihoitud saada.

§ 63. Naiste asjade tagasitulemise aeg wältab nende wahepidamistega, mis käima peal olek ja imetamine sünnitawad, enamiste kuni 45=ma eluaastani, wahest lühemine, wahest pikemine. Minult sellel ajal, umbes kolmekümne aasta kestusel, wõib naine käima peale jäeda. Sest ainult selle aja jooksul saawad munasarjades sugutamiseks kõlbulised munad walmistatud. Enamiste kuu=puhastuse aja ümber läheb niisugune muna sarjast wällja, rändab ühest ematrompeetist läbi lapskotta ja, kui ta mitte sugutatud ei saa, läbi ematupe tähelepanematast wällja.

§ 64. Wanaduses naiste asjade järele jäämisega lõpeb ka munasarjade tegevus otša ja suguosad lähewad endisesse olekusse tagasi, mis laste omaga sarnased on.

Kuu=puhastuse päriselt järele jäämine sünnib suurema osa naiste juures ilma haiguseta. Mõnikord tulewad aga ka haiglikud ilmumised ette, ehk tulewad were woolamised sagedamalt, ehk nad on rohkemad, ehk nad tulewad, kui kord juba järele jäitwad, jälle uueste. Just sellel ajal tulewad nende ilmumiste seas sagedaste pahad haigused, mis pikalisteks ja parandamata tõbedeks lähewad, kui mitte arsti abi digel ajal ei saa

otstitud. Nimetatud forratused werewoolamistes on tihti juba-kauugelle läinud lapsekojawähjatõbe esimesed märgid, mis haigus peasemataolt surmale wiib, kui haiget kohta mitte õigel ajal ära ei saa lõigatud. Et häda sagedaste ilma waluta algab, siis ei arwa sellest tabatud naised endid tihti mitte haigeiks, kuni arstimine hiljaks on jäenud. Kus sarnaste werewooluste pärast ämmamoori käest nõuu küsitakse, seal on tema kohus tungiwalt soowitada, et wõimalikult pea arsti abi otsitaks, sest ainult asjatundlik läbikatsumine wõib kindlaks teha, mis selle wooluse tähendus on ning mis terwise hoidmiseks ehk tagasi aitamiseks tarwis läheb.

Teine osa.

Reeglimõedulisest käima peal olekust.

Esimene peatükk.

Käima peal oleku alustus ja lestus.

§ 65. Käima peal olek wõi raskejalgus on naisel niisugune seisukord, mis ühe muna

fugutamise läbi saab alustatud ja selle ajani wältab, kus munasse tekinud ihufugu emahust wällja tuleb, kuni sünnitamiseni.

§ 66. Mehe ja naise suguliku segamise, juuresmagamise läbi saab mehe seeme naise suguosadesse pritsitud. Kui seeme lapselõjas ehk ematrumpeetides munasarjast lahti peasenud walminud munale wastu juhtub, siis saab see tema läbi fugutatud ja naine „on ennast wastu saanud,“ ta on sellest ajast saadik kätima peal.

Enne kuu-puhastuse tulekut sisse pritsitud seeme wõib sünnitusewõimuliseks jääda, kuni lähema kuu-puhastuse juures munasarja wällja astunud muna temale wastu tuleb; ja ka see muna wõib idanemise wõimuliseks jääda, kuni pärast kuu-puhastamist sisse pritsitud seeme temasse puutub. Mitte kaua enne naisteasjade tulekut ja kohe pärast nende lõppemist juuresmagamine on kõige hõlpsamalt fugutaw.

§ 67. Raskejalgus kestab umbes 280 päewa, see on tähtsaamatu järele 9 kuud ja 4, 5, 6 ehk 7 päewa, sedamööda kudas kuude päewade arv on. 280 päewa on 10 korda 28 päewa, on 10 korda 4 nädalat, on 40 nädalat.

§ 68. Raskejalguse 280 päewa on kümnesse neljanädalise ajaruumisse jautatud, sest et sellel wiisil ilmumiste järg ennast paremine üle lasew waadata. Mõned nimetawad neid

neljanädalisi aja ruumisid kuudeks, kus siis raskejalgus 10 šarnast nõndanimetatud „kuud“ wältab. Ka „kuukuud“ saawad selle neljanädalise ajaruumiga nimetatud. Ümmamoor piab seda ainult sellepärast teadma, et ta teiste niisuguste nimetuste läbi mitte effitusse ei sattu. 10 täht-
raamatukuud on 303 kuni 306 päewa, 10 kuu-
kuud (täiest kuust täie kuuni) on 295 päewa, naise raskejalgus wältab 280 päewa.

Teine peatükk.

**Muna, ihusugu ja lapsetoja lojumine raske-
jalguse esimese 12 nädali sees.**

§ 69. Sgarfordse kuu-puhastuse ajal läheb lapsetoja-koopa ilanahk palju paksemaks kui ta muidu on ja loffab ülesse. Jäeb muna sugutamata, siis kaub see lapsetoja omadus jälle. Saab aga muna sugutatud, siis jäeb ta ülesse-
loffanud ilanahasse kinni ja kaswab sellega täieste üle. Muna kaswab nüüd, kuna ta ennast ilana-
haga toidab; ilanahk ise läheb paksemaks ja juurendab ennast weel enam, lapsetojakoobas läheb laiemaks ja tema seinad paksemaks. Muna enese sees tärkab uus inimene, „ihusugu.“

§ 70. Esimese nelja nädali järel on muna, mis munasarjas ainult wiiekümnendik osa senti-
meetrit mõetis, peaaegu kaks sentimeetrit suur.

Tema wäliminenahk on ümberringi õrna tolga-kestega kaetud, mis ennast lapselõja ilanaha sisse imewad; seda wälimist munanahka nimetatakse sellepärast tolganahaks (hiljem kestanahaks). Lapselõjailanahk ise, mis nüüd ikka muna külge kinni jääb, ja ka suurel osal temaga sündima saab, nimetatakse oma peenikese haugulise näu pärast sõelanahaks, tema on tahes kihtis muna ümber, üks, mis lapselõja seinas külles, teine, mis muna ümber on kaotanud.

Tolga- ehk kestanaha seespool on üks teine, õrn nahk, weenahk, ta on ihusugutweega täidetud, ja selle sees ujudes ripub weenaha külles ihusugu ise, mis sell ajal juba peaaegu 1 sentimeeter pikk, palja filmaga waadates weel sugugi inimese kujuline ei ole.

§ 71. Kuuendama nädali lõpul on ihusugu peale sentimeetri pikk. (Waata pilt IV.) Tema suure pea külles tuntakse filmi ja kere külles liikmeid. Tema kõhust läheb nüüd alumises otjas nabanöör läbi weenaha kestanaha juurde. Weenaha ja kestanaha wahel on üks hele rakukene, see on nabarakuke, munarebu ülejääduks. Nabanöör, mis nüüd sündimiseni jääb, on kolmest werristast. Mendest saadawad kaks tükki ihusugu südamest kestanaha tolkadesse, need on nabanööri kaks pulsisoont. Lapselõja seinas woolab emaweri. Oma werest läheb soonte seinade läbi toit

lapsse were sisse. Kolmas nabanööri riist wiib were selle toiduga lapsse juurde tagasi, see on nabanööri weresoon. Sell kombel saab laps terwel raskejalguse ajal toidetud. Kuuline were-woolus lapskøjast jäeb raskejalguse ajal järele.

Rahelja nädali pärast on muna juba wiis sentimeetrit suur, niisama on lapskoda suuremaks ning tema koobas kolmenurgelisest wormist enam ümarguseks läinud. Laps on kaks ja pool sentimeetrit pikk, ligi neli grammi raske ja näitab juba rohkem inimlikku fuju.

§ 72. Raheteistkümne nädali järel on lapskoda ja muna jällegi tähtjalt kasvunud. Selle koha peal, kus muna esialgulise lapskõja ilanaha külles finni seisab, kasvavad tolgad ifka rohkemaks ja suuremaks ning lähewad ühtlasi ka nabanööri riistad haralisemaks. Ka selle koha lapskõja ilanahas tekkivad ifka enam ja suuremad riistad ennast wällja, millede sisse tolgad lapsse riistadega ripuwad, nõnda et ema weri lapsse wereriistu ümber uhab, siiski ilma, et ema ja lapsse weri segamini wõiksiwad woolada.

See ema ja lapsse riistadest saanud sünnitus, mis lapskõjaseina külles finni on ja mille sisse nabanöör, lapsse toitmise allikas lähew on emakoof.

Mujal ümber muna ei kaswa tolgad mitte

enam edasi, sellepärast läheb kestanahk hiljem filedaks. Laps on selle aja ümber pealaest jala kannani mõedetult sirges olekus seitse sentimeetrit pikk. Ta on umbes kakskümmend grammi raske. Silmad, kõrvad ja nina, kael, käed ning jalad on selgeste näha ja juba kondidgi sees. Nabanöör on pikem kui laps ja kõie kombel keeruline. Väljaspidi ei või veel mitte aru saada, kas poiss- ehk tütarlaps on, sest tütarlapse kõdistaja on nõnda pikk nagu poisslapse liige ja poisslapse mummikott alles prauline, nagu naisterahva häbedusepragu.

§ 73. Muna on nüüd juba kõigist neist osadest koos, mida ta terve raskejalguse aja omandab.

1) Kõige välimine on sõelanahk.

2) Kestanahk on terve muna ümber. Tolgad tema külles on ikka alles näha, kui sõelanahk ära tõmmatakse. Ühe tema ülemise pinna peal seisab kindlaste

3) emakoos.

4) Emakoogist lapseni läheb nabanöör.

5) Beenahk wooderdab kestanahka seestpidi; kus nabanöör emakoogi külge läheb, astub weenahk nabanööri üle nagu nabanöoritupp.

6) Beenahk on ihufugutweest täidetud; wee sees on, nabanööri läbi munad seinaga ühendatud,

7) laps.

Kolmas peatükk.

**Lapse edespidine tosumine kuni walmi-
miseni.**

§ 74. Kuueteistkümne nädali pärast on laps wälljasirutatud jalgadega neliteistkümne sentimeetrit pikk ja umbes sada kakskümne grammi raske. Nabanöör on lapsest kaks-kuni kolmkorda pikem. Lapsewett on rohkeste; lapse juures on juba sugu tunda, sest et pois-lapsel munnikott juba finni on.

Kahelikümne nädali pärast, sellega raske-jalguje keskajal, on laps kakskümne seitse sentimeetrit pikk, umbes 300 grammi raske, tema naha peale on peenikesed karwad, willakarwad kaswanud, nahk heidab walge klištriise oluse, lapselima, mis teda ümber piirab, enesest ära. Lapseweşi on jälle hulga rohkemaks läinud. Laps liigutas ennast juba waremini oma wee sees, nüüd aga alles on temal wõimalik, oma suuremaks saanud liikmeid nõnda tugewaste liigutada, et ema liigutusi tunda wõib.

Kahelikümne nelja nädali pärast on laps 33 sentimeetrit pikk ja umbes 600 grammi raske. Willakarwad on palju rohkemaks saanud.

§ 75. 28 nädali pärast on laps wähe-
malt 38 sentimeetrit pikk ja 1000 kuni 1500
grammi raske. Willakarw ja lapse lima on

wäga rohke, liikmed ümargusamad ja lihawamad kui enne. Poisslapse munnikott on enamiste alles tühi. Sisemised osad on juba nõnda kaurigelle edenenu, et kui laps selle aja sees sünnib, siis mõnikord korda läheb teda elus hoida, mis waremini mitte võimalik polnud. Selle aja järel elawalt ja terwelt sündinud laps nimetatakse sellepärast eluwõimuliseks.

32=he nädali pärast on laps vähemalt 42 sentimeetrit pikk ja 1500 kuni 2000 grammi raske.

36=e nädali pärast on laps vähemalt 45 sentimeetrit pikk, üle 2000 grammi raske, willakarwu on vähem kui enne, sellewastu on juuksed pikemad ja wärwitud, munnimunad on enamiste mõlemad kotikus.

40=ma nädaliga on raskejalguse ajal lõpetus ja laps oma täijuselle jõuudnud, teda nimetatakse nüüd walmiks ehk wälljakantuks. Lapse pikkus on nüüd vähemalt 46 sentimeetrit, keskmiselt 50, sagedaste kuni 60 sentimeetrit. Walmis lapse keskmine raskus on üle 3000 grammi.

§ 76. Mõuetaw on, et ämmamoor ära wõiks tunda, kas laps wälljakantud on ehk mitte. Sellepärast piawat siin walmisoleku tundemärgid mitte-walmis oleku omadele wastu seatud jaama.

Walmis lapse peakarw (wärw) on helepu=

nane, wähe punasem kui täiskaswanul; mittemalmil lapsel näitab üle terve keha wäga punane nahk, mis hõlpsaste finiseks üle läheb.

Willakarw on walmis lapsel naha pealt kadunud, ainult õlade peal on seda weel, aga sellewastu on juukseid rohkeste ning need wärwitud. Silma- ja kulmukarwad on ka juba. Mittemalmil lapsel on palju willakarwu ihu peal, juuksed on harwad, nõndasama silma- ja kulmukarwad.

Küüned on walmil lapsel kaunis kõwad ja ulatawad sõrmede külles enamiste üle otsade wällja. Mittemalmil lapsel on küüned pehmemad, läbipaistwamad ja lühemad.

Munnikott on walmis lapsel natuke punasem kui muu nahk, ristikortsuline ja tema põhjas munnimunad. Mittemalmil lapsel on ta punasem, wähem kortsuline, peaaegu sile, ja munnimune ei ole weel mitte.

Suured häbedusemofad on walmis lapsel enamiste nõnda suured, et nad pisukesed kõdistajaga tükkis finni katawad. Mittemalmil lapsel ulatawad pisukesed häbedusemofad kõdistajaga ühtlase juurtest wällja.

Reha ja liikmed on walmil lapsel ümarused ja täielised, liigutamised tugewad. Mittemalmil lapsel on keha ja liikmed kõhetunud, liigutamised nõrgemad, laps hoiab liikmeid keha külles kõweras.

Heal on walmil lapsel hele ja tugew, mittemalmis laps wiriseb nõdra healega.

Rinnakast tõuseb walmil lapsel hingamise juures ühtlaselt ja jääb seal juures ümarguseks. Mittewalmil lapsel läheb rinnakast hingates kitsaks ning astub ettepoole wälja.

Rõrwad ja nina on walmil lapsel kindlad, kui ka täiskaswanud inimese omadest pehmemad. Mittewalmil lapsel on nad pehmed.

Silmanägu on walmil lapsel pealuu kohta kohaline, nagu suurel inimesel, ta on täieline ja ümargune; mittewalmil lapsel näitab nagu pisem, pealuu suurem olema.

Walmis lapse pealuu kondid puutuwad palistustes peaaegu kokku. Suur fontanell seisab neliwinklis enam kui ühe sentimeetri laijuselt lahti, pisukeses fontanellis lähewad kolm fonti kitsalt üksteise ligi, nõnda et mingit wahet ei tunta, waid ainult kolm kokkujookswat palistust. Mittewalmil lapsel on palistused laiemad, suur fontanell suurem, pisukene kontide wahel selgeste tunda.

Raskus on lastel wäga mitmekesine ja walmis oleku tundemärgiks tähtjuseta. On walmis lapsi, mis 2000, aga ka niijuguseid mis 5000 ja enamgi grammi kaaluwad, oliwad ka enne walmimist juba teistest raskemad; sellejärele wõiwad ka walmimataalt sündinud lapsed tähtja raskusega olla.

Ka laste pikkus on wäga kõikum, on walmis lapsi, mis 46 kuni 60, ja weel rohkemgi sentimeetrit pikad on, siiski on lapse pikkus igal waremal ajal tema wanadusele enamiste mõedu-

andjaks, nagu ka kõigi walmisoleku märkide seasst kõige tähtjam. 49 sentimeetrit pikka ehk pikemat last piab ämmamoor walmiks pidama, kui temal mitmed tähtjad ennemalt nimetatud walmis oleku tundemärgid ühtlasi ei puudu. Alla 49-sat sentimeetrit pikk laps võib ainult siis walmiks arwatud saada, kui ta kõik teised ennemalt nimetatud märgid enese külles kannab.

Neljas peatükk.

Walminud muna.

§ 77. Muna teiste osade külles on peale suurusse kuni walmis saamiseni wähe muutnud. Terve muna mõedab ülewalt alla umbes 30, risti 20 kuni 25 sentimeetrit. Tema on § 73 kirjeldatud osadest koos.

§ 78. Nabanöör on kolmest juba § 71-ses kirjeldatud wereriistadest koos, mis nüüd ühte umbes sõrmejämmedust, keerutatud köit kujutawad. Keerud on arwu poolest wäga rohked, mille järele kangeste keerdu ja nõrgalt keerdu nabanööri tähendatakse. Enamiste jooksewad nabanööri keerud teisipidi kui kõiel, see on paremalt poolt pahemalle poole. Nabanööri pikkus on wäga mitmet moodi, enamiste on ta lapsest pikkem, umbes 55 sentimeetrit. Kolm riista saawad tarretanud liha-leeme sarnase seguga, nabanööri süldiga koos

hoitud. Seda sülti on kord rohkem, kord vähem ja nimetatakse nabanööri selle järele rasvaseks ehk lahjaks. Terve nabanöör on nabanööri-
tupest sisse mähitud, ühest õrnast filedaft nahast, mis naba juures lapse kõhunaha sisse, emakoogi juures muna weenahaks läheb.

§ 79. Weenahk on walmis muna külles kaunis kindel, tumedalt läbipaistew nahk, tema on munal kõige sisetseks nahaks ja hoiab lapse ümber olewat wett enese sees. Walmis muna lapsesewesi on walwatas-segane wedelus ning kaalub 500—1000 grammi.

§ 80. Wäljaspool weenahka on kestanahk emakoogiga. Kestanhak seisab kas weenaha külles kinni ehk on tarretanud sült nende wahel. Kestanhak on õhukene ja hõlpsaste lõhki kariesew.

§ 81. Emakoof on kestanaha peal, tema pakfus on keskelt üle kahe sentimeetri, äärtest on tema natuke õhem. Tema sünnib nabanööri arudest. Nende arude wahele jookseb ema riistad, mis siin olewast sõelanahast wälja on tekkinud. Emakoogi munadensuse poole pöördud külge on weenahaga ülekäetud, peale selle koha, kus nabanöör tema sisse läheb, see on enamiste keskpaikas, harwemalt ääres. Walmis muna emakoof kaalub umbes 500 grammi.

§ 82. Kestanhaha wälimise pinna külles, peaaegu terwet muna wälimist külge kattes, on

sõelanahk, endine lapskoja ilanahk, nagu pakš, mõnikord räbalateks kivistatud nahk.

Rõik mis siin kõneldud, waadaku ämmamoor walmi lapse järelsünnituste juures üksiku osadena hoolega järele ning wõrrelgu siin antud seletusega.

Wiies peatükk.

Räima peal oleja lapskoda.

§ 83. Idaneiva munale annab kuni üle poole raskejalguse aja lapskoja õensus üksinda ruumi, ta muudab oma kolmenurgelist kaju ikka enam ja enam ümargusemaks, kuna tema seinad paksemaks ja ruumikamaks lähewad. Muudetud toitmise juures wõtab kobe alustuses ka lapskoja kael osa; selle ülemine osa lähew paksemaks, kuna allpool wõrgukude ülespaisumise läbi kalemokaline worm kaduma lähew, nõnda et nüüd ümargune emajuu nagu kesk-haugukene ümberringi pehme walliga ümberpiiratud näitab olema. Raskejalguse teise poole aja sees wõtab lapskojakoobas enesele rohkem munasarjase kaju. Kaelakaanal laieneb ja lühendab ennast alles wastu raskejalguse aja lõppu, osalt alles sünnitamise ajal.

§ 84. Esimese 10 kuni 12 nädali sees jäeb lapskoda pisutese bekkeni sisse seisma. Ta wajuub naise sirgel seisul oma kaswawa raskuse läbi natuke allapoole.

12 nädali pärast pole suuremaks läinud lapsekojal pisukeses bekkenis mitte enam ruumi, ta tõuseb kõhukoopasse ülesse. Lapsekoja põhi pöörab ennast ettepoole, vastu kõhuseina. See lapsekoja seisukorra muudatus ei ole mitte kui häkiline ja ühefordne sündmus mõelda. Lapsekoda vaheldab raskejalguise esimesel nagu mitteraskejalgel seisul, igal päeval ja tunnil oma seisukorda, sedamööda, kas põis ja pärasoolik täis ehk tühjad on; põie täijuse läbi saab ta tahapoole, pärasoolika täijuse läbi ettepoole surutud; ta kerkitab ülesse, kui põis ja pärasoolik endid täidavad, ta langeb alla, kui mõlemad tühendatud saavad. Kaheteistkümnemast nädalist peale kasvab aga lapsekoda nõnda palju, et ta ka tühja põie ning pärasoolika juures enam pisukeses bekkenis alla ei või wajuda.

Lapsekoja esimene sein jääb nüüd kuni raskejalguise aja lõpuni vastu kõhu esimest seina. Ennemalt siin olewad soolikad saavad tahapoole ja kõrwale litsutud; selleläbi läheb kõht juba enne raskejalguise kestega palju suuremaks.

Pärast raskejalguise kestega, 24-ma nädali ümber, seisab lapsekoja põhi juba naba kõrgusel.

§ 85. 36-ma, mõnikord aga ka alles 37-ma ja 38-ma nädala ümber jõuab lapsekoda oma kõige suurema kõrguselle; ta täidab terwet kõhu esimest seina kuni südamekaewanduseni. Nüüd astub iseäraline ilmumine platsi, mille läbi lapse-

koda ennaft sünnitamisele ette walmistab. Tema wajaub, see on, ta langeb alla poole ja põh-
jaga ette poole, kuna ta ühtlasi ümargusemaks
ning kindlamaks läheb. Sella läbi tulebgi, et
wäga õhufeseks läinud lapskõja alumine jagu
seal sees olewa lapse osaga tupewõlwist selgeste
tunda on, et emasuuawadus jälle sügawamalle,
aga ühtlasi weel tahapoole seisma tuleb, et kõhu-
laed, mis enne kuni südamekaewanduseni kangeste
ülesse oliwad pinnitud, nüüd jälle ülewelt longu
lähewad; need on kõik ilmumised, mille juurde
meie hiljemine, sest et nad raskejalguse aja ära-
tundmise kohta tähtjad on, jälle tagasitulema
piame.

§ 86. Niisama piab alamal ka neist muu-
datustest ligemalt kõnelnud saama, mis lapse-
kõja tupeosa raskejalguse ajal kannatab. Tupe-
osa läheb raskejalguse aja lõpu eel arusaada-
walt lühemaks ja wiimaks kaub see kõrgendus
koguni ära, mis tema läbi tuppewõlwi külles ette
sai toodud; tuppeosa alaneb.

See tupeosa alanemine sünnib seda waremine
ning täielikumine, mida sügawamalle eesolew
lapseosa tupewõlwisse alla tungib; esimest korda
käima peal olejate juures sünnib see käima peal
oleku wiimastes nädalates, mitu korda käima peal
olejatel alles sünnitamise ajal.

§ 87. Lapsekoda on raskejalguse lõpul nõnda
palju raskuse poolest juurde wõtnud, et ta ilma

selleta, mis sees on, ligi tuhat grammi kaalub. Tema kaju on selle aja ümber lai-munawormiline, kitsam ots all emasuu juures, laiem lapsekoja põhjas. Emasuust kuni põhjani mõedab lapsekoda umbes 30 sentimeetrit, eest seinast taha seinä kõige laiema koha pealt umbes 20 sentimeetrit, paremast seinast pahemalle seinä kõige laiema koha pealt 25 sentimeetrit. Reed mõedu ülesseandjad piawad peaaesjalikult lapsekoja reeglimõedulist wormi selgeks tegema. Nagu lapsed walmil olekul mitmesuguse suurusega on ja lapsewee rohkus wäga mitmekesine on, nõnda on ka lapsekoda raskejalguise aja reeglimõedulisel lõpul kord suurem kord weiksem kui ülesse antud mõedud.

§ 88. Käima peal olew lapsekoda ei seisä mitte otsekohe naise ihus, tema põhi on tähtjalt ette ülessepoole hoidew, tupeosa seisab enamiste rohkem pahemalle, põhi rohkem paremalle poole, ja seal juures on esimene seinä natuke paremalle poole pöördud, nõnda et lapsekoja pahem küljesein, see koht, kus pahempoolne ematrumpeet ja munasari asuwad, kauugemalle ette ja naba lähemal seisab, kui paremapoole wastukäidaw koht.

Kuues peatükk.

Lapse seis lapsekojas.

§ 89. Niipea kui pisukesel ihusugule nabanöör on tekkinud, on see tema ainukene muna-

§ 93. Muna wormil kokku tõmmatud lapse laiem ots on perse jalgadega, see ei saaks emasjuus mitte lahket ruumi leidma, ta seisab sellepärast lapsekoja põhjas ja kitsas peaots allapoole seiswa pealaega võtab emajuu juures platši. See on lapse reeglimõeduline pealaeseis.

§ 94. Nüüd võib reeglimõedulise oleku ja seisjuures laps veel mitmesuguseid teisi seisukordasid võtta, see on selg võib paremalle ehk pahemalle, enam ette ehk taga poole hoida.

§ 95. Nagu ülemal nimetatud põhjustel kõige sagedam, lapse reeglimõedulisel seisul, raskejalguse lõpul, pealaeseis on (100 walmis lapsest on umbes 96 selles seisus), siis on nendest lastest kaks kolmandikku seljaga pahemalle poole ehk ettepoole, see on esimene pealaeseis. Teisel kolmandikul on seis seljaga paremalle ehk enamiste ühtlasi tahapoole, see on teine pealaeseis.

Ummamoor pidagu hoolega meeles, et alles raskejalguse wiimasel ajal lapse reeglimõeduline seis ikka kehtvamaks saab. Alles raskejalguse wiimastel nädalatel, waheldab laps reeglimõedulisel wiisil oma olekut ja seisju, harivemalt esimesel, sagedamalt uueste tulewatel raskejalgustel.

Seitsmes peatükk.

Sünnitus awitawlit läbikatsumine.

§ 96. Et eesminewais peatükkides kirjeldatud, elawa naise külles ja sees ettetulewaid muudatusi, nõnda palju kui wõimalik, tunda, kobame meie käega, waatame filmaga ja kuulame kõrwaga. Seesama asi sünnib mahasaajate ja nurganaiste juures ning nimetatakse „sünnitus awitawlikuks läbikatsumiseks.“ Ta langeb kahte jalku: wälimisse ja sisemisse läbikatsumisse. Mõlemad saawad sellile maas olewa, natuke tagasi tõmmatud kintšudega naise juures ettewõetud, mõnikord on aga parem, asjatoimetust püsti jalal seiswa naise juures ettewõtta.

1. Wälimine läbikatsumine.

§ 97. Käega kõhtu katsumise läbi tunneme meie, kas lapseloda ülepea pisukesest bekkenist kõhtu ülesse on kerkinud. Meie tunneme lapsekoja suurust, wormi ja seisukorda, nimelt tunneme kää pisukesese sõrme poolse serwa sisselitsumise läbi, tunneme, misjuga sees kõhu kohas lapsekoja põhi on. Pärast raskejalguse poolt-aega tunneb peale pandud käsi jägagaste lapse liikumist nagu kiiret tulkumist; tihti saab külma käega kõhu puutumise läbi laps liigutama pandud. Wastu raskejalguse lõppu wõib kahe kää wastastiku litsumise läbi lapse üksikuid osasid, jää-

resid, jalgu, perset ja pead enamiste selgeste ära tunda ja sellest jeda, kudas laps lapsekojas seisab, ära arwata.

§ 98. Nägemise läbi tunneb ämmamoor juba kaugelt raskejalgse muutunud kaju ning seisja ära. Mida suuremaks ja raskemaks lapsekoda läheb ja mida rohkem ta ettepoole langeb, jeda enam painutab raskejalgne pealmist keha tagasi, et tasakaalu jalgade peal hoida.

Rõhu waatamine näitab wormimuuatust, mis kobamise läbi weel rohkem kindlaks saab; ka lapse liigutamisi wõidakse näha, mõnikord koguni läbi riiete. Rõhu naha peal nähikse enamiste juba raskejalguse waremal ajal häbedusemäest nabani jookswat tumedat laiija joont, mis mõnikord ka üle nabagi läheb. Esimese raskejalguse hilisemal ajal tulewad naha pinguli oleku läbi enama jau naiste juures punased laiad jooned ette, mis ka mõnikord juba tunda on. Teise ja rohkem korda raskejalgsete juures on need jooned läikitwad walged ja kõhunaha lödewille oleku läbi selgeste tunda.

§ 99. Wälimised suguosad lähewad raskejalgestel natuke suuremaks ja pehmemaks, nad on niiskemad ja soojemad, on enamiste tumedat karwa, ja kui suured häbedusemõkad koost lahti tõmmatakse, ei näita sisetiste osade ilanahk mitte roosipunast karwa, nagu mitte raskejalgses seisukorras, waid tumedat, enam sinikat.

§ 100. Nisanibude õue wärwib ennast

raskejalguise ajal tumedamaks ja lähed suuremaks, tema ring freisis astuvad peasooned enamiste tugewaste platji. Nisad ise lähewad suuremaks, ja annawad pigistades piimast wedelat wällja.

§ 101. Raskejalguise kõhtu wastu pandud kõrwaga kuuleb ämmamoor lapseliigutamisi mõnikord juba waremine, kui seda peale pandud käe läbi tunda wõiks. Pärast raskejalguise kaskaega kuuldaakse enamiste raskejalguise kõhu külles lapse südame tuisumist, just nagu uuri tuisumist, umbes 140 doppelööli minutis. Kui laps oma wiimase aja raskejalguises ettetulewat reeglimõedulist seisukorda on wõtnud, siis kuuldaakse seda südametuisumist pahemal, harwaste paremal pool naba all. Peale selle kuuleb ämmamoor peaaegu igaford raskejalguise teisel pooltel, kõige selgemine ülewal pool liistuluid, taktimõedulist suminat wõi kohinat, mis ema wereriistadest tuleb ja lapselajakohinaks nimetatakse. Palju harwemalt kuuleb ämmamoor raskejalguise naise kõhu külles taktimõedulist sosinat, palju rutulisemas taktis kui lapselajakohin, see on nabanöörikohin. Et lapse südametuisumist ja nimetatud kohinaid harwapealt ära tunda, piab ämmamoor alati ühtlasi ka naise käewarrest pulsfi katsuma. Kohinal ema wereriistades on just seesama takt kui pulsfilgi. Lapse südametuisumisel on oma iseäraline takt ja nabanöörikohin käib lapse südametuisumise takti järele. Kui laps ja ema terwed on, siis on lapse südame-

tufsumine peaaegu kaks korda nõnda sage kui emal. Soolikate mürixemist, suure kõhusoone tufsumist, naise enese südametoonid, mis mõnikord kõhu sees kuuldakse, ei tohi mitte raskejalgusest tulewa kihinaga ära wähetada.

2. Sisemine läbikatsumine.

§ 102. Sisemine läbikatsumine saab ammamoorist ainult kobamise läbi ja nimelt õli sisse kastetud esimese ehk ka esimese ja keskmise sõrmega ette wõetud. Rahe sõrmega tuntakse enamiste rohkem kui ühega. Omale süüasaati tundmata suguosadesse pistku ammamoor esiteks ikka esimese sõrme ükshinda; külap siis näeb, kas see wõimalik on keskmist sõrme esimesele ilma wigaga tegemata juurde lisada, ehk kas seda ülepea tarwis ongi. Ammamoor pigistagu kaks ehk kolm wiimast sõrme kõwaste peu-pestja. Siis pistagu ta sõrm häbeduseprau sisse. Kuna nüüd esimene sõrm tupe tagumist seinä mööda aeglaselt ülessepoole saab tõugatud, tuleb põial häbedusemäe külge, teised sõrmed wälljafirutatult tammi äärde seisma.

Dupewõlwi juurde jõuudes on sõrmel kõige esiteks waja tupeosa pikkust ja laijust, kaju, kindlust ehk pehmust läbi katsuda; katsutakse ka, kas emakusuu kinni ehk lahti on, ja kui lahti, siis kas ääred filedad ehk karwased ja kui sügawalle sõrm kaelakaanalisse ulatab tungima. Raskejalguse pärastisel ajal on bekkeniissemineku peal

enamiste üks eesolew lapsesja, reeglimõdulisel seisatusel pealuu. Et seda parem oleks lobada, pigistatakse enne tammi peale wälljafirutatud sõrmed nüüd peupesja ja keeratakse käsi nõnda, et otsiwa sõrme peupoolne külj bekkeni ette seina poole on, ja katsutakse nüüd esimese sõrmega häbeduseluu taha ülesse; seal on eesolew osa, ja kui ta ka kõrgel seisab, enamiste kõige hõlpsamalt kätte ulataw.

Ka bekkeni olu piab sisetise läbikatsumise juures tähele panema. Gesmäge ei ulata ammamoor reeglimõdedulise bekkeni juures mitte ühe, enamiste ka mitte kahe sõrmega katsuma; saab ta seda hõlpsaste kätte, siis on bekken kitsas. Kistлуу saab ta sellewastu hõlpsaste kätte, ja selle alumises otsas piab ta persseluud omas liikumises proowima. Kuna tema sõrme suguosadest wällja tõmbab, pangu ta häbeduselooa laiujust ja tammi olu tähele.

§ 103. Kõik, mis sõrmega katsumisel sisetise pehme ehk kõwa osade külles seaduslisest korrast kõrwale näitab olema läinud, piab tähelepandud saama. Seal juures ei tohita sellest mitte eeskitada lasta, et raskejalgulistel kusetoru häbeduseluu tagajoostes nagu üks peaaegu sõrmjämedus nõor tunda on, ja et tupe taga pärasoolikas jagedaste rohkest ja mõnikord peaaegu fondi kõwaduselt tuntaw roojus on.

§ 104. Wäga kitsa ehk kinnise tupe juures, juure helluse juures ja kui mitte ei lubata

sõrme sisse pista, siis piab ämmamoor sifemist katsumist läbi pärasoolika ette wõtma. Sellejuures on tähele panna, et tupeosa siit palju paksem näitab olema, sest et tupe ja pärasoolika seinad tema ning sõrme wahela jäewad.

§ 105. Nii heaste wälimine, kui ka sifimine läbikatsumine saab pikutawa (maas lamawa) naise külles ettewõetud; üks kestmise kõwadusega küllealusekott ehk matrats on selle toimetuse juures parem kui sulepadjad. Ämmamoor istub sohwa ehk fangi ääre peale, nagu pikutawa naise poole pöördud, ja pistab sõrme ülemal tähendatud wiisil sisse. Naine piab sifimiste katsumiste tarwis ristluid ettepoole suruma, et suguwadus ämmamoorile wabalt juurekaidaw oleks. Et mõista naine seda seisuforda wõtta, siis pangu ämmamoor temale kõwa padi persse alla.

§ 106. Kui ühte weel mitte kaugelle kõhtu ülesse läinud lapskoda tahetakse läbikatsuma, siis on kasulik, wälimist läbikatsumist sifimisega ühendada; ka eesolewat lapsesõra, kui ta kõrgel seisab ja raske on kätte saada, katsumes, pangu ämmamoor kõhu peale pandud kätt teise käe läbikatsuma sõrmedelle wastu.

§ 107. Et bekkeni painutust, kõhunaha pinguli olekut ehk eesolewat lapsesõra otsustelleda, on kasulik püsti seiswat naist läbikatsuma. Lastakse raskejalgse ette ühe põlwe peale maha ja pannakse selles seisuses käsi wäljaspidi

lobades raskejalgse kõhu peale. Seestpidise läbikatsumise tarwis pannakse, kui pahema põlwe peal seistakse, pahem käsi raskejalgse niuete ümber ja pistetakse parem käsi, küünarnukka parema põlwe peale tuetades, saba alla, siis pistetakse sõrmed üsna eespool firjeldatud wiisil tammi juurest sisse.

§ 108. Ammamoor piab parema ja pahema käega ühetasa heaste katsuda wõima. Tema käed piawad korpadest, soolatuigastest ja haawatud kohtadest puhtad, sõrme-
küüned lühikeseks ja filedaks lõigatud olema.

Ammamoori käsi piab koguni puhas olema.

Ratsuwa käe puhtust pole mitte üksnes wiisaka kombe pärast tarwis, waid sellepärast, et läbikatsumata naise terwis rifutud ei saaks. Kõige wähem käe roppus, mida filmaga näha ega nina tunda ei wõi, mis kas ukselengi ehk trepikäsi puu küllest ammamoori käe külge jäi, mis enamalt kellegi ropasest kätest hukka oliwad saanud, wõib raskest haigust suguwõjude ilanahasse sünnitada. Wida ligemal mahajäämise aeg on, seda hõlpsamine on see wõimalik.

Ammamoor tehku sellepärast enesele seaduseks, iga sisetuse läbikatsumise eel käsa sooja weega, millele karbolihaput juurde lisatud, seebi ja harja abil hoolega pesta ning puhta käterätikuga ära fuiwatada. Bedelat karbolihaput pidagu ammamoor sellepärast oma ametitallituses alati enese juures. Tuleb ta niisugusesse majasse, kus ka

muid tarvilisi asju piaks puuduma, siis wiigu ta enesega seep, hari ja käterätik ühes. Ka õli pidagu ämmamoor sõrmede niisutamiseks enesega ühes, kõige parem on õli karbolihapu lisadusega, 5 osa karbolihaput 100 osa õli sekka, ehk puhast wafeliini (Vaseline).

Zialgi ärgu kuitwatagu ämmamoor enne katsumist käsa teistest juba pruugitud käterätikuga, iialgi ärgu õlitagu tema sõrmesid kahtlase puh-tusega õliga. Kõige kindlamat teed käib äm-mamoor, kui ta karbolihapuga pesemisest alles märja, kuitwatamata ja õlitamata sõrmedega katjub.

Sõrmuseid ei tohi ämmamoor läbikatsumise juures mitte sõrmes hoida, sest et roojus ning mustus ennast hõlpsaste nende all peidawad. Sõrmused piawad siis enne pesemist sõrmest ära wõetud saama. Weel parem on kui ämmamoor sõrmuse kandmise moe päriselt enesest ära wõe-rutab.

Ka tehku ämmamoor enesele seaduseks, iga-kord enne kui ta raskejalgsel seestpidi läbikatjub, tema wälimisi osasid pesta, et wäljaspoole külge hakkanud lima ehk tolm wõi muu mustus mitte läbikatjuwa sõrmega ematuppe sisse ei saa wiidud.

1 toobi käepesemise ehk ka läbikatjutawa naise pesemise wee sekka kulub 30 grammi kar-bolhaput.

Wedelast karbolhapust tuleb 2 söögilusika täit ühe toobi wee peale.

Ra pärast igat läbikatsumist piab ämmamoor ennast jarnasel wiisil pesema.

§ 109. Rõhu kōbamine ja kuulatamine saab sãrgi pealt ettewõetud. Paljaks kiskumist pole igaford mitte tarwis. Sijemise läbikatsumise juures piab iga paljaks kiskumise ja asjata kãputamise eest hoidma.

Ämmamoor piab karwapealt ette teadma mis jãrele ta katsub, tema piab ennast asjaga tãieste tuttawaks tegema, et mitte liiga kãua asjata ei koba ja kui sõrme wãllja tõmbab, siis kõigi teada tahetawa punktide üle selgust on saanud. Mitte alati ei wõi aga ühe katsumisega kõiki teada saada; siis piab läbikatsumist mõne aja pärast uueste ette wõtma.

Raheljas peatükk.

Raskejalguse äratundmine, raskejalguse mãrgid.

§ 110. Ämmumised, mis raskejalgus ettefutsub, jautatakse selle wããrtuse jãrele, mis neil kãimapeal oleku äratundmiseks on, kõikuwaks ja kindlaks mãrkideks. Kõikuwad mãrgid on osalt naisterahwa üleüldlikust terwise olekust, osalt nendest juguosades ettetulewatest muudatustest wõetud, mis kãimapeal olekut sagedaste juba õige warakult aimata lasewad; kindlad mãr-

gid lähewad lapsest enesest wällja ja tulewad alles raskejalguse keskajal teiste juurde.

1. Kõikuvad märgid.

§ 111. Raskejalguse alustusel astub sagedaste hull muudatusi terwise kohta ülesse, mis mitte tähtjufeta ei ole. Palju raskejalgseid kaebawad südame pahaks minemise üle ja oksendawad nimelt hommiku wett ning röga, tunnewad põlastust muidu harjunud toitude wastu ja isu niisuguste asjade wastu, mis koguni harjumata on; ka on neil koguni harjunud oleku wastu kõht kinni ehk paasandus kallal. Mõnel näitab küsi tumedamat karwa ehk kusemine on raskestatud, ehk walus alalise paatusega. Muudetud näu-jooned, tumedad plekid näus ja teistes naha koh- tades, sinised rõngad filmade ümber, õhatused; muudetud tujud, peawalu, tüdimus; südame tuf- sutamine, hammatwalu, ninast werewoolamine; jalgade paistetud, weresoonede sõlmed ja palju muid ilnumisi langewad nende kõikuiwa raskejal- guse märkide liiki.

§ 112. Kõik need märgid wõiwad mingist muust juhtumisest tulla, ilma et naine käima peal on; kõik need märgid wõiwad ka puududa ja ometi on naine käima peal.

Mõnda kaua kui mingi selgem märk arwamist, et naine käima peal on, mitte ei tueta, niikaua wõib ka mõelda, et nimetatud ilnumised hai- guse läbi tulewad.

Oli naine juba waremalt raskejalgne ja selle raskejalguse alustus üsna nõndajama nendest terwise seisukorra ekstitajatest saadetud, mis nüüd jälle platsi astuvad, siis wõib raskejalgses arwamine tõe põhjal olla.

§ 113. Kuupuhastuse ära jäemine wõib niisamati raskejalguse, nagu ka wanadusest sugutegemise wõimetumaks jäemise läbi ette tulla, ehk wõib ka sellepoolest mõni haigus süidlane olla; kui aga üsna terwel naisel sigiduse wõimulises wanaduses kuupuhastus ära jäeb, siis on tema wististe raskejalgne.

Ra 100-mas paragrahwis kirjeldatud muudatused rindade külles teewad wõimalikuks, et naine raskejalgne on. Sellel märgil on niisuguste naiste juures, kes weel iial käima peal ei ole olnud, palju suurem tähtsus, kui niisuguste juures, kes juba last on imetanud.

§ 114. Rõik kõhu muudatused, mis 98-mas ja 99-mas paragrahwis kirjeldatud saiwad, ka lapselajakohin, wõitwad raskejalguse, aga wõitwad ka haigliku oleku läbi ettetulla; mõned nendest, nagu naba punni ajamine ja kõhu jooned wõitwad ka kuni raskejalguse reeglimõedulise lõpuni puududa. Haiguse läbi wõib ka lapsekoda ise ehk mõni muu oja kõhu sees paistetust sünnitada, mis käima peal olewa lapselajaga üsna sarnane on. Ra lapselaja tupeoja külles ettetulewad muudatused wõitwad täieste sellsamal wiisil, nagu raskejalguse juures, lapse-

koja täitmise ja suurenduse läbi ettekuhtutud saada. Seesama maksab 100=mas paragrahvis nimetatud wälimiste suguoisa muudatuste kohta.

Sellejärele on kõik need praegu nimetatud, naisterahwa alumises lehas kobatavad (taftbaren) nähtavad ja kuuldawad märgid alles weel kindlufeta, nende läbi wõib aga wõimalik olla, et naine käima peal on, sest et kõik need haigused wäga palju aruldafemad on kui raskejalguš.

§ 115. On haiglasti olekuid, mis raskejalgušest mitte hõlpsaste wõimalik lahutada pole, näitaw raskejalguš, ja kui lapselajas mõni wõeralik olemus asub, siis nimetatakse seda ka wale raskejalgušeks. Need on halwad tähendused, sest et nad midagit ei seleta waid tött warjawad. Naine on kas käima peal, ehk ei ole mitte; ämmamoor wõib seda aratunda, ehk ei wõi mitte. Wahest ehk annab teine ehk kolmas läbikatsumine õiget otsust. Tahab naine seda selgust kohe saada, siis ärgu ütelgu ämmamoor mitte rohkem, kui ta teab; tema saatku naist naisterahwa=arsti juurde. Raebab aga naine mingi haigliku illumise üle, ehk leiab ämmamoor läbikatsumise juures, et mitte kõik osad reeglimõedulisel järjel ei ole, siis on tema kohus, naist kohe jünnituseawitaja juurde juhutada; naisel on ehk haigus, mis nüüd weel parandatud wõib saada, mõne nädali pärast aga mitte enam; ehk on naine ras-

kejalgne ja haige ühtlasi, ja kui tema haigus mitte kohe korralikult ning asjakohaliselt arstitud ei saa, on raskejalguse enneaegist lõppemist, lapse surma ja ema pikalist põdemist karta.

2. Kindlad märgid.

§ 116. Käimapeal olek on kindel:

1) Kui ämmamoor lapse liigutamist käega katsumise ehk kõrwaga kuulatamise läbi tunneb.

Lapse liigutamist käega katsumise läbi tunda läheb ämmamooril alles raskejalguse teise poole sees korda. Kõrwaga kuulates võib lapse liigutamist sagedaste juba raskejalguse keskajal ära tunda.

Naised petavad endid sagedaste oma enese ihus tuntava liigutuste üle.

2) Kui ämmamoor lapse südametoonisid ehk nabanöörikohtinat selgeste kuuleb (§ 101). See on ka alles raskejalguse teise poole sees võimalik.

3) Kui ämmamoor sisetise ehk välimise läbikatsumise juures lapseosajid ehk emaku juus muna tunneb. Lapseosajid kõhuseina ehk esimese tupewõlwi läbi selgeste tunda, läheb alles raskejalguse teise poole sees korda. Muna emakujuus võib ämmamoor esimest korda raskejalgeste juures alles mahajaamise alustusel, mitmendamat korda raskejalgeste juures sagedaste 35-mast nädalist tunda; selleks ajaks on ka teised kindlad raskejalguse märgid enamiste juba ammugi näh-

tawal. Aga emneaegiste sünnituste juures on muna tundmine emakasjuus sagedaste esimene kindel märk selleks, et raskejalguis olemas on.

Igakuks nendest nimetatud kolmest märgist annab raskejalguise üle kahklemata kindlat otsust.

Kui aga alumist keha täitew paistetuis nabast üle ulatab ja seal juures kõik need kolm märki puuduwad, siis wõib ämmamoor õigusega arwata, et kõhu paisumisel muu põhjus on kui raskejalguis.

Ühesjas peatükk.

Esimest ja mitmendamat korda raskejalguise märgid.

§ 117. Zuba mitukorda sai seda meelde-tuletatud, et raskejalguise ilmumised esimest ja mitmendamat korda sünnitajate juures mitte ühejuguised ei ole. Selle põhjus on, et esimene raskejalguis ja sünnitamine ema osades niisugu-seid muudatusi ettetoob, mis jäedawad on ning jault otsekohe uue raskejalguise juures õieti sel-geste etteastuwad. Peawahed esimese ja mit-mendamat korda raskejalguiste juures on järg-mised:

§ 118. Kõhusein, mis esimese raskejal-guise läbi wälljawaninud, ei lähe mitte enam endisesse pinetwille olekusse tagasi. Lapselkoda

seisab sellepärast nendel naistel, kes juba sünnitanud on terwel raskejalguse teisel poolel rohkem ettepoole ja ei saa sellepärast ka 36-mal nädalal üsna jeda kõrget seisu, nagu esimest korda raskejalguse juures. See asjalugu on väga tähtjas, kui lapsekoja põhja kõrgusest lapsekoja suurust ning sellega raskejalguse aega otsustada tahetakse. Just selle lödwuse pärast ei kannata ka niisuguse naise kõhu sein, kes juba sünnitanud on, mitte sarnast pinguli oleku graadi, nagu esimest korda raskejalgsedel, sellepärast wõidaksegi lapseosajid niisuguste juures enamiste waremalt ja selgemalt läbitunda, kui esimest korda raskejalgsete juures. Nimelt näitab kõhu nahk jeda lödwust, nõnda et kui nahka ette ehk ülessepoole surutakse, teda siis woltidesse kokku wõib lükata, mis esimest korda raskejalgsete juures mitte hõlpsaste korda ei lähe. Seal juures tuntakse ühtlasi neid 99-mas ja 114-mas paragrahwis nimetatud armilisi joonesid, millede wanadust siiski paremine waatamise läbi otsustatud wõib saada.

Rahklemata lahutusmärkidena ei tohi need märgid siiski mitte maksta, sest mõnedel naistel on juba ennemalt lödewad kõhud ehk saawad neid, kui nad waremalt lihawad ning raswas oliwad ja pärast lahjaks jäewad, ja isegi need armilised jooned wõiwad kõhu haiglase wenituse, näituseks weetõbe läbi tekinud olla. Teiselt poolt on mõnel naisel nii wenitw nahk, et endi-

sed käimapeal olekud ainult tähtjufeta ehk mitte mingit jälge järele ei jäta.

Nende armiliste joonte kohta piab ämmamoor weel teadma, et see mis üeldud, ainult kõhu joonte kohta käib; kintsude külles ja kuppes leiab ämmamoor üsna niisamasuguseid joonesid sagedaste neidudel ja naistel, kes raskejalgsed ei ole ja iialgi pole olnud.

§ 119. Rinnad (nisad) on naistel, kes juba sünnitanud on, enamiste lõdewad ja näitawad oma naha peal sagedaste niisamasuguseid armilisi joonesid, nagu kõhunahk. Need armisarnased jooned rindade külles tekkivad wastu esimese raskejalguse lõppu ehk ka imetamise ajal, nad tekkivad aga ka nisade rutulise kaswamise juures, ilma et iialgi raskejalgust oli. Need jooned näitawad üsna nagu kõhu ja kintsude külles alustuses punasekarwalised, hiljemine walgelt hiiigawad.

§ 120. Wälimiste suguosade külles leitakse naistel, kes juba sünnitanud on, häbedusepragu enamiste laiem, lõdewem, häbedusemofad mitte täieste käidawad olema. Ka on häbedusepragu häbedusemofkadesideme ehk tammi esimese osa puudumise läbi sagedaste tahapoole pikendatud. Häbedusemofkadeside ei wõi mitte heaste muul wiisil kui sünnitamise juures kaduma läinud olla, siiski saab ta enamatel sünnitamise kordadel alles hoitud. Peaaegu niisama sagedaste kui tammi külles, tekkivad esimesest sünnitami-

sest armid eesdne esimese seina külge, mõnikord kahelepoole kusetoru suud.

§ 121. Ennemalt juba mahasaamise tähtjamaid jälgesid näitab tuppe sissimineel. Sest iialgi ei puudu naisel, kes walmis last on sünnitanud, selle koha peal sügawad lõhed, mis neitsinahakesest ainult mirtisarnased nibud järele jätawad.

Wähem tähtjat wahet näitab tupp omas laiemas jooksus. Ta on enamalt jault naiste juures, kes weel mitte ei ole sünnitanud, kitsam, pinewam ja näitab esialgul ristiwoltisid, mis sünnituse läbi sagedaste kaduma lähewad.

§ 122. Wäga tähtjad wahetegemise märgid, mis üksnes koguni arwaste puuduwad, on lapskoha tupeosa. Esimesel raskejalgul on tupeosa alustuses ühetasa kõwa ja file ning läheb otjast peale hakates kord-korralt pehmemaks; emakasuu on ümargune ja file, üks haugukene, millesse sõrmeotsja küll sisse wõib pista, aga kus sõrm mitte sisse ei pease minema.

30=ma raskejalguse nädali järel läheb tupeosa ikka lühemaks. Emakasuu awab ennast wiimastel nädalatel natuke, nõnda et sõrm sissetungida wõib; siis on tema äär ikka file ja teraw.

Raskejalguse wiimastes nädalites läheb emakasuu palistus peaaegu paberi sarnaselt õhukeseks, ja enamiste nüüd alles, 40=ma raskejal-

guše nädali lõpul, alustab rõngas wormilise emakasuu lahti minek.

Naiste juures sellewastu, kes juba üks= ehk enamforda sünnitanud, on uueste tulewate raskejalguste juures tupeosa pehmeteks minek mitteühtlane, sest et seal kõwad, armilised kohad on. Emakasuu pole ka mitte ümargune ja file, ning kaelakaanali alumine ots trihtriwormiliselt lahti.

Wastu raskejalguše lõppu saab ka siin tupeosa lühemaks, aga lühenemine tuleb hiljemalt; ja juba enne kui see tuleb, awab emakasuu ennast nõnda kauugelle, et esimest sõrmelüli trihtriwormilise lahtrise kaelakaanali sisse wõib pista ja enamiste wiimasel kaheljal raskejalguše nädalal ka munanahkafid juba puutuma ulatab.

Mahasaamise eel läheb kaelakaanal lühemaks ja ifka laiemaks. Aga ifegi 40=ma nädali lõpul ei ole kaelakaanal ja tupeosa weel mitte täieste kadunud, mõlemist jääb tähtjas pära järele, mille külles ifka weel need armid tunda on, kuni peale sünnitamise alustuse.

§ 123. Ei olnud endine raskejalguš oma reeglimõedulift lõppu mitte kätte saanud, ehk on sünnitamisest saadik wäga palju aega mööda läinud, siis wõitwad muidugi ka need 121=ses ja 122=ses paragrahwis nimetatud wahed pisukesed olla. Näitab aga tupeosa ja tupe=sissimine praegu kirjeldatud, uueste=tulewa raskejalguše külge puutuwaid muudatusi, siis teab ämmamoor, et need

muudatused ainult ühe ennema sünnitamise läbi võisivad tulla, ehk piaksiwad arstlikes lõikamised tupeosa või tupe-sissemineku, ehk ka välimiste suguosade juures ettevõetud olema, mille kohta ämmamoor küsimiste peale otsust saab.

Kümnes peatükk.

Raskejalguse ajaarwamine.

§ 124. Raskejalgne naine tahab ämma-moori käest teada, millal temal sünnitamine oodata on.

Et igal ajal teada saada, kui palju 40-nest nädalast reeglimõedulisest raskejalguse wältusest juba möödas on, on mitmesuguseid arwamise wälljamineku punktid walitud.

§ 125. 1) Raskejalguse kestust arwatakse kuu-puhastuse ärajäämisest.

Need 280 päewa, mis muna oma idanemiseks ja kustumiseks pruugib, luetakse sellest ajast, mill ta munasarjast wällja tuleb. See sünnib enamiste kuu-wooluse ajal. Et nüüd, kui sigidus platsi on astunud, kuu-woolus ära jääb, siis arwatakse 280 päewa raskejalguse aega sellest saadik, kus kuu-woolus wiimast korda oli. See rehendus ei trehwa küll just mitte päewa peale, aga enamal kordadel sellest mitte wäga kauugelle. Kolme põhjuse pärast aga ei tohi

meie, iäegi siis kui see aeg karwa pealt teada on, iialgi ainult selle rehnungi peale tuetada. Efiteks sellepärast, et niisugusel korral, kus ju-gutaw juures-magamine wähe aega enne oode-tawat kuu-woolust sündis, mõnikord see oodetud woolus juba ära jäeb; teiseks et mõnel naiste-rahwal kuu-woolus weel raskejalguse ajal üks-ehk enam korda tagasi tuleb; kolmandamaks, et naisel mõnikord haiguse ehk lapseimetuse pärast kuu-woolus juba ammugi maha oli jäenud ja raskejalgus siiski sell ajal peale hakkas. Etime-sel juhtumisel saaks raskejalguse lõppu selle reh-nungi järele 4 nädalit waremine, teisel 4 ehk 8 nädalat hiljem oodatama, kui ta tõeste tuleb; kolmandamal juhtumisel eksiwad naised sagedaste weel rohkem eesolewa sünnitamise aja üle. Kõit need rehkenduse wiad saadab ämmamoor läbikat-sumise abil kõrwale, mille juurde meie kohe jälle tagasi tuleme.

§ 126. Rehnung ise on wäga lihtlabane. Ühekssa üheteise järele tulewat kuud on 273 kuni 276 päewa; sellepärast on siis, et 280-mat päewa leida, 9 kuule pärast wiimast kuu-woolust puu-duwad päewad juurde arwata. Ühekssamat kuud leitakse rutemine, kui ühekssa kuu edasi lugemise asemel kolm kuud tagasi luetakse. Mõnda leitud 9-ma kuule arwatakse nüüd, et 280-mat päewa leida, Februaris 4, Decembris ja Januaris 5, Aprillis ja Septembris 6, kõigis teistes kuudes, 7 päewa juurde. (Lisapäewa aastal tuleb nen-

des wiimsetes kuudes ainult 6, Aprillis ja Septembris ainult wiis päewa juurde.)

§ 127. Mõned näitused saawad seda reh fendust seletama.

Ühel naisel on näituseks 10. Mail wiimast korda kuu=woolus olnud. 10-mal Februaril on 276=es, 14-mal Februaril 280=nes päew, arwataw sünnitamise päew. Teisel naisel on 30-mal Oktoobril wiimane kuu=woolus olnud. 30=nes Juuli on 273=mas, 6=es August 280=nes päew. Ümberpöördud reh fenduse läbi leitakse sünnitamise päewast see päew, millal wiimane kuu=woolus oli, see on aeg, millal raskejalgus arwamise järele alustas. Üks naine saab 14-mal Februaril walmis lapsuga maha, nõnda oli temal, kui kõik reeglimeeduliselt on läinud, 280 päewa waremine wiimane kuu=woolus. 14-mast Februarist on siis 4 päewa ja 9 kuud tagaspidi arwata, ehk 4 päewa tagasi ja 3 kuud edasi; künnemal Mail on tal siis wiimast korda kuu=puhastus olnud. Teine naine saab 6-mal Augustil maha; Augustis on 7 päewa tagaspidi arwata, meie arwame siis 6-mast Augustist 30-ma Juuli peale, sellest 9 kuud tagasi ehk 3 kuud edasi 30-ma Oktoobri peale; sell ajal on temal wiimast korda kuu=woolus olnud.

Nagu juba üteldud, ei trehwa selle reh fenduse järele sünnitamine enamiste mitte päewa pealt õigeste, aga kõige teiste reh fenduste seast

on temal läbikatsumise kõrval (§130 ja järgmised) eesõigus.

§ 128. 2) Raskejalguse 280-mat päewa on ka sellest päewast arwatud, millal sugutaw juuresmagamine sai toimetatud. Üksikus juhtumistes lasseb see päew ennast aru-kordadel raskejalguse wältuse rehendusels tarwitada. Naistel pole sugutawa juuresmagamise kohta mingit iseäralikku tundmust, mis ämmamoorist raskejalguse kestuse rehendusels tarwitatud wõiks saada; ja kordadel, kus meile ühest ainukesest juuresmagamisest teatatakse, saame meie otsekohse sagedaste wale-teadusid. Sündis juuresmagamine tõeste üks ainukene kord, siis tuleb raskejalguse reegli-mõeduline lõpp kaunis kartwapealt 9 kuud hiljemine.

§ 129. 3) Mälestusewääriline päew, millal naine lapse liigutamist esimest korda tunneb, on raskejalguse aja rehendamise kohta tähtjas. Millal lapseliigutused ennast kõige esimest korda tuntud wõiwad saada, tuleb lapse tugewusest ja lapsewee rohkusest, ja millal ta tõeste esimest korda tuntud saab, naise tähelepanemisest. Kõik need kolm asja ei ole aga igakord ühesugused. Kõige sagedamalt tunneb ema lapse liigutamist raskejalguse keskaja ümber, umbes 4^{1/2} kuud enne õigeajalist sünnitamist. Naised, kes juba käimapeal oliwad ja selle tundmusega tut-tawad on, tunnewad liigutamist waremine kui need naised, kes esimest korda käimapeal on.

Urnamiseks on see märk seda vähema tähtju= sega, et aja määramiseks pärast poolt= raske= jalguse aega läbikatsumine palju selgemat ot= sust annab.

§ 130. 4) See, mis ammamoor osawa käega tunneb, on temale enam väärt kui kõik see, mis raskejalgne temale teatab. Sünni= tuseawitline läbikatsumine teeb temale wõi= malitaks, raskejalguse aja üle kindlat otsust saada. Kui wiimase kuu=wooluse järele rehkendamine läbi= katsumisega käsitäes käib, siis wõib sünnitamise aega küll kaunis õigeste ette ära ütelda.

§ 131. Nelja nädali pärast. Kui kuuwoolus esimest korda ära on jäenud, leiab läbikatsuw sõrm tupeosa juba natuke paksema, ümargusema, otsast pehmema olema kui mitte= raskejalguse ajal; ennemalt mitte käimapeal ol= nud naistel on emakasuu kahemokaline worm ümarguseks muutunud. (Nõndasamasugused muu= datused tulewad kuu=puhastuse ajal.)

Rahetja nädali pärast. Tupeosa wormi= muudatused jäewad seksjamaks. Kui ammamoor sellile olewat naist nõnda läbikatsub, et ta ühe kae sõrme tupeosasse pistab ning teise kae sõr= meotsadega kõhust üle häbedusejuga wastutobab, wõib ta tühja põie juures esimeses tupewõlwis juurendatud lapselajakere katkuda.

Raheteistkümnne nädali pärast. Wa= remalt 84=mas paragrahwis kõneldud lapselaja seisutusemuutuse pärast on tupeosa nüüd kõrge=

mal; ta näitab sellelābi lūhem olema. Tema ees esimese tupewōlwi lābi tunneb katsuw sōrm, kui teise kāsi wāljaspoolt wastu katsub, selgemalt kui ennemine suurendatud lapskojakeret. Esimest forda raskejalgsedel lāheb tupeosa ilanahk ifka ford-korralt lodewamalle. Mitmendamat forda raskejalguse juures lāheb wālimine emakasuu sōrmele kättesaadawamaks.

§ 132. Kuueteistkümne nādali pärast. Tupeosa seisab jälle natuke kõrgemal ja on juba nüid mõnikord wāhe pahemalle poole juhitud. Lapskojapõhi on naise korrapäralisel olekul juba palju wālimise katsumise lābi kolm kuni wiis sentimeetrit kõrgel üle hābedusejuga tuntakse olema. 100-mas paragrahwis kirjeldatud rindade muudatused on nüid, kui mitte juba wāremine, selged.

Kahelikümne nādali pärast. Tupeosa seisab jälle kõrgemal ja rohkem pahemalpool. Lapskojapõhi seisab natuke üle naba ja hābeduse keskkoha. Peale pandud kõrw kuuleb nüid enamiste juba lapskojakohtinat ja sagedaste ka lapseliigutust, wahest ka juba lapse südametoonid.

Kahelikümne nelja nādali pärast. Tupeosa seisab jälle kõrgemal, on sellepärast raskest kätte saada ja lūhem. Lapskoja põhi seisab esimest forda raskejalgsedel sōrme laiujelt üle naba, mille alumine wolt kaduma hakkab. Peale pandud kõrw kuuleb nüid siitsaadik hoolsa lābitatsumise juures peaaegu alati lapskojako-

hinat, enamiste ka lapse südametuksumist; lapse liigutamine on peale pandud käe läbi tunda.

§ 133. Kahekümnekaheksa nädali pärast. Tupeosa on lühemaks saanud, ta seisab veel kõrgemal. Tema otsas on emakasuu, esimest korda raskejalgsete juures ifka alles kinni, nagu madal haugukene tunda; mitmendamat korda raskejalgsuse juures võib sõrme esimese liikme terwelt trihterisarnase kaelakaanali sisse pista. Tupeosa ees tupevälwis tunneb katsuw sõrm nüüd enamiste lapse eesolewat pead, see lipsab ruttu puutuwa sõrme eest ära. Lapsekojapõhi seisab wiis sentimeetrit üle naba, mille kortsud enam ja enam kauwad.

Kolmekümne kahe nädali pärast. Tupeosa on veel lühem, esimest korda raskejalgsuste juures vähem kui üks sentimeeter pikk, seisab kõrgemal. Lapsepea on tupevälwis selgem, aga alles kergeste liikuw. Lapsekojapõhi seisab 10 sentimeetrit, see on umbes kámle laiujelt üle naba, mis nüüd enamiste täieste kadunud on.

§ 134. Kolmekümnekuue nädali pärast. Tupeosa on esimest korda raskejalgestel $\frac{1}{2}$ sentimeetrit lühemaks jäenud, peaaegu nii pehme kui tupevälw ise, emakasuu enamiste alles nagu kinnine haugukene, mõnikord kui pisuke teraw-rõngasvormiline awadus tunda. Mitmendamat korda raskejalgsedel on tupeosa lühendus vähem selge, ometi jõuab sõrm enamiste kergeste läbi kaelakaanali sileda munanahkade peale. Tupe-

osa seisab wäga kõrgel, taga ja pahemal pool. Esimese tupewõlwi läbi on pea, ehk küll alles liikutv, aga palju rassem kui enne, tunda. Lapsekojapõhi ulatab kuni südamekaewanduseni, ja kõrwale, nimelt paremale poole, kuni külleluude alla. Naba tõuseb enamiste natuke ette ja kõhu külles on esimest korda raskejalgsitel selgeste paistwad; mitmendamat korda raskejalgsitel tulewad wana joontele sagedaste uued juurde.

§ 145. Kolmekümne seitsmendamat nädalst kuni raskejalguse lõpuni nihkub tupeosa jälle sügawamalle, ühtlasi aga ikka tahapoole ristluuõdenestusse; esimest korda raskejalgsitel kaub ta üsna, awaneb ka sagedaste natukese, mitmendamat korda raskejalgsitel jääb ta sagedaste 1 sentimeetri pikaks; kaelakaanal läheb lühemaks ja laiemaks. Lapsepea seisab kindlaste bekkeniissemineku peal; sagedaste seisab ta juba oma poole jämedusega bekkeniis ja wõlwi esimese tupewõlwi allapidi tupe sisse, Lapsekojapõhi tuleb jälle sügawamalle seisma, ta seisab 40-mas nädalis ainult nõnda kõrgel kui 37-mal nädalal. Kõhu ülemise jau pinguli olek, mis kuni 37-ma nädalani kaswas, annab nüüd järele, nõnda et käega lapsekojapõhjast mööda ulatab katsuma. Selleest on kõht ette ja allapoole kaurigelle edasi tunginud. Naba on enamiste põie sarnaselt wälljatungitud.

§ 136. Nagu raskejalguse äratundmiseks, nõnda ei ole ka raskejalguse aja määramiseks

kõik märgid ühesuguse väärtusega. Siin on lapse ja lapsekõja suurus ikka kõige tähtsamad märgid. Lapse suurust otsustame meie põhja peal väljaspidise kobamise, juba sügaval seisva pea juures selle tupest katsumise läbi. Lapsekõja suurus saab reegli-mõedulise wormi juures peaaesjalikult lapsekõjapõhja seisu läbi äratuntud; siiski on just siin, mis enimalt tähendatud sai, tähele panna: et lobeiva kõhtudega naistel, nimelt mitmendamat korda raskejalgestel, lapsekõda sellesamas suuruses mitte nõnda kõrgelle ülesse ei kerki kui pinewile kõhtudega, nimelt esimest korda raskejalgistel.

§ 137. Lapsekõja suuruse järel on tupeosa olek kõige tähtsam aja arwendamise märk. Muudatused tupeosa külles on esimest korda raskejalgestel kindlamad ja sellepärast ka tähtsamad, kui mitmendamat korda raskejalgestel. Wiimastel on raskejalguse sellisamal ajal tupeosa wäga mitmekesise pikkuse, laiuse ja kindlusega, sest et endistest sünnitustest tekinud muudatused igal inimesel isemoodi on. Mitmendamat korda raskejalgestel on raskejalguse aja määramiseks wiimastes nädalites kaelakaanali laiusus ja osalt ka pikkus tähtjas.

Gesolewast lapseosast wõetud märgid annawad raskejalguse aja äratundmiseks wähe kindlust: nemad wõiwad lapse wale-seisatuse läbi äramõistmatad olla, nad saawad weel sagedamalt lapsewec rohke läbi muudetud; sest kui see wäga

rohke on, jäeb eesolew oša kuni lõpuni liikumaks; wastalijel forral wõib ta juba warakult kindlaste seista.

Rõhunahest wõetud märgid, ka naba olek, on aja otfustamiseks wähe wäärt sellepärast mis 118-mas paragrahwis üteldud. Rõige enam tähendust weel on wiimastel nädalitel ettetulew kõhu lodewus lapsekoja põhja üle. Aga siin piab juba seda meelde tuletama, et nelja wiimase nädali sees ilmiks tulew lapsekoja allawajumine juba 37-mal nädalal wõib sündida, niisugusel forral, kus rasfejalguse järele jäemine enne oma reeglimõedulist otša ees seisab.

Üksteistkümmes peatükk.

Rudas rasfejalgsed piawad elama.

§ 138. Ammamoor teab igapäisest elunähtusest, et terve rasfejalgne mingit iseäralikku arendamist ei tarwita. Üleüldiselt piab ka rasfejalgne naine oma harjunud eluviisi, kui ta ennast selle juures heas terwises tundis olema, ikka edasi elama. Aga tema mitmete sisetiste osade muudetud seisukorda teeb teda mõnegi wälimise mõju wastu tundlikumaks, mis mitte käimapeal olejale sugugi kahju ei tee, ehk seda wäga wähe teeb. Naisel on rasfejalgusel kahetordne kohus, mitte üksnes oma keha, waid ka

last, mis ta kannab, kahju eest kaitseda. Tema lähed sünnitamisele ja nurgawoodile wastu, sündmustele, mille läbi muidu tähtjusega terwise segadused kardetakse haigusteks wõiwad saada. Nende kolme põhjuse pärast on raskejalgsel oma terwise eest rohkesti hoolt kanda. Iseäralikku tähelepanemist raskejalguse ajal teenivad järgmised punktid.

§ 139. 1) Terwe puhta õhu hingamine on raskejalgsel iseäranis tarwilik. Ta muretsegu selle eest oma elumajas ja hoidku ennast kaua niisuguses kohtas olemast, kus halb õhk on, kus näituseks palju inimesi koos asuwad.

2) Kehaliigutus, nimelt wärskes õhus, on, nagu iga terwele, nõnda ka raskejalgsel naisel kasuline ja tarwilik. Liigutused aga, mis kange keharaaputusega ühendatud on, nagu pikalt wältaw sõitmine konarlise tee peal ja halwas wantris, ratsa sõitmine, tantsimine, hüppamine ja muu sellesarnane on kahjulik ning sellepärast põlata. Kehalik töö, isegi raske töö ei tee mingit kahju, kui naine sellega harjunud on, üksnes ei tohi see mitte keha wenitusega ühendatud olla, mitte kõweras olekus ettewõetud saada; kõhtu rõhuda ehk jõuudu tüdimuseni ära kurnata.

3) Riided olgu ilma ja harjumise järele. Raskejalgsel suur kõht hoiab kuue hõlmad ihust eemalle, sellepärast piawad kõht ja kintsud pükste läbi külma eest warjatud saada. Keha kõwaste finniõõrimise eest on hoida. Ka sukka (sääre)

paelu ei tohi liig kõwaste siduda, misläbi raskejalgse muidugi juba ülespunduma kippuvad aadrifooned selleks weel enam mõju saavad.

4) Puhutus on, nagu igaühele, nõnda iseäranis raskejalgse terwise hoidmiseks nõuetaw. Raskejalgne pesku oma suguosafid ja terwet keha hoolega ning wahetagu tihti ihu- ja woodipesu. Kas külma ehk sooja weega wannitamisi tarwis läheb, selleüle andku arst otjust.

§ 140. 5) Toit olgu selle järele, kudas tarwitus nõuab; on isu suurem kui muidu, siis piab see waigistatud saama, ometi ei tohi raskejalgne oma kohuseks pidada, selle eest et ta last kannab, siis ka kase inimese eest süia ning juua. Toitusid, mis temale tahtmise wastu on, ärgu söögu ta mitte wägise; kui kahjuta maiuse peale himu tuleb, siis andku ta sellele järele. Südamete pöörítése tundmus ja oksendamine raskejalguise alustusel ei pia raskejalgset naist mitte söömast tagasi hoidma; just söömise läbi kaub see sagedaste. Siiski ärgu söögu ta iialgi ühekorraga palju. Riiheaste raskejalguise alustusel kui ka lõpetusel tuleb selleläbi hõlpsaste oksendamine. Palju raskejalgseid oksendawad üksnes hommitu wara, kui nad tühja kõhuga ülesse on tõusnud. Need naised piawad woodis wara-einet wõtma ja alles tükk aega pärast seda ülesse tõusma, siis jäeb oksendamine tulemata. Puhusele ajawa ja raskete seediwate toitute eest piab raskejalgne enmast hoidma; ta pangu ise

oma keha juures tähele, mis toidud temale kõlbavad. Wiina, õlle, liig kange kohwi ja kange thee eest on tarwis hoida, sest need teevad terwisele kahju.

6) Kuse- ja roojuse wälljatühjendamine on raskejalgsel sagedaste takistatud, ja ometi on just tema juures tähtjas, et mõlemad korralikult toimetatud saavad. Kõigite korraline eluviis, usin liikumine wabas õhus, hommiku wärskete wee joomine, wärskete ehk keedetud puuwilja parajuses pruukimine ja petipiima (wõipiima) joomine fergitawad roojuse wälljatühjendust. Ripub kõhu-ummistus haigust sünnitama, siis piab ämmamoor leiget klisteerit weest ehk kumelitheest meega, siirupi ehk piimaga, õliga ehk hea seebiga andma. Kõhu lahtitegemise wahendidkusiid annab ainult arst. Mõnikord sagedaste tulewat kusele pakitust ei tohi raskejalgne mitte tagasi tõrjuda.

§ 141. 7) Kõik kanged meeleliigutused, nagu ehmatus, rõõm, wihasatus, mure ja hirm wõiwad raskejalgselle suurt kahju teha ning piawad sellepärast eemalle hoitud saama, niipalju kui see ämmamoori jõuus seisab. Nimelt hoidku ämmamoor ennast sünnituste jutustuste läbi raskejalgsel muret mahasaamise kohta suurendamast ja wõidelgu kõigest wäest „kurjasilma“ usu wastu, mis mõni raskejalgne kardab.

8) Juuresmagamine ei tee terwe raskejalgsel mitte kahju. See ärgu sündigu aga mitte

liig tormilifelt, mitte liig fagedaste, ja faagu nõnda toimetatud, et seal juures kõhtu ei furuta.

§ 142. 9) Rahwa seas on mitmed fala- wahendifud pruugitawad. Need kõik sünnitawad palju enam kahju kui kasu. Ammamoor on selle eest wastutaja, et tema rawitsemisele usal- datud raskejalgsed neid mitte ei tarwita. Tar- wilifi arstirohtufid juhatab arst, kelle käest ras- kejalgne igal haiglikul juhtumisel nõuu piab kü- sima. Mõnes paikas on pruugiks, et raskejalg- sed werd (aadrit) lafeward. See sünnitab palju kahju. Üksnes arst wõib ütelda, millal seda tar- wis on.

§ 143. 10) Küfif üks raskejalgne ämma- moori käest nõuu, siis katsugu ta wõimalikult hoolega tema kõht ja fuguofad läbi, aga kui ras- kejalgne seda kardab, siis feletagu ta temale läbi- katsumise kasu ära. Mõnikord leiab ämmamoor korralifelt olekufst kõrwale minekuid, mida enne mitte aimata ei wõidud ja mis enne sünnitamift teada raskejalgse ning lapse kohta tähtjad on. Sarnafel korral piab ämmamoor hirmu tegema- talt feletama, et waja on arsti nõuu küfida. Ka rinnad piab ämmamoor läbi katsuma. Mi- melt on efimeft korda raskejalgsjetel nifanibud fa- gedaste imetamisefks wähe kõlbulifed ja tarwita- wad ettewalmistamift. Kui nad weel raskejal- guse teife poole sees pisufefed on, piatwad nad igal päewal hellaste kafe sõrme wahel wällja- wenitatud faama. Tihti aitab see lihtne toime-

tus; on nad aga liig sügaval, siis piab neid igal päeval üksford gummist imemise pudeliga wällja-imema. Imemise pudeli puudusel wõib ämmamoor harilist klaaspudelit ehk fitwikruusi tarwitada, mille suu nisanibu laiune on; tema täidab nimetatud riista ruttu palawa weega kaelast saadik täis; walab wee usinaste jälle wällja ja pistab pudeli nisanibu otsa. Sarnasel wiisil saab jee wälljawenitatud. Seda ei tohi aga iialgi nõnda kaua teha, kuni walu hakkab. On nisanibud wäga hellad ja lõhkewad koguni, siis on lahjaks tehtud rummi ehk tamme-wõi paju koore keedisega pesemine kasulik. On aga nisanibude nahk wäga kõwa ja paks, siis piab neid peenikese õliga sagedaste wõidma ja peale selle seebiga hooljaste puhtaks pesema.

§ 144. Raskejalguse wiimastes nädalites on meele ja keha rahu iseäranis tarwilik, kui sünnitamine ja nurgatwoodi korralikult mööda piawad minema. Lapse esimeseks ratwitsemiseks tarwis olewaid asju walmistagu raskejalgne naine parajal wiisil.

K o l m a s o s a .

Reeglimõeduliseft sünnitamiseft

§ 145. Sünnitamine on sündmus, milles ihufugu emast lahutatud, sellega raskejalgus

lõpetatud saab. Seda sündmust nimetatakse ka mahasaamiseks ja ilmale toomiseks.

§ 146. Sünnitamine võib igal raskejalguse ajal tulla. Ta võib ka koguni ära jääda.

Nja järele, millal sünnitamine tuleb, peetakse wahet:

1) Eõslik sünnitamine ehk enneaegne sünnitamine, see on niisugune, kui laps raskejalguse esimese 28 nädali sees ilmale tuleb. See laps ei suuda weel mitte wäljaspool emahu elama jääda.

2) Wara-aegne sünnitamine, see on niisugune, kus laps küll eluwõimeline, aga weel mitte walmis ei ole, see on raskejalguse 29-mast kuni 39-ma nädalani.

3) Õigeaegne sünnitamine, see on niisugune, kus walmimiseni kantud laps ilmale tuleb, mis 40-ma nädali lõpuga sünnib.

4) Hiline sünnitamine. Koguni arwaste tuleb laps alles pärast 40-mat, 44-mat, 46-mat ehk koguni pärast 48-mat nädalit ilmale. Enamalt jault oli rehkendus wõlts, kui laps mitte rehkendatud ajal ei sündinud.

§ 147. Sünnitamised on peale selle ka raske ja kerged, loomulikud ja kunstlikud, terwise järjelised ja terwisewastalised, õnnelikud ja õnnetumad, ühefordsed ja mitmekordsed ning nõnda edasi. Need on kõik niisugused lahutused, mille tähendus iseenesest selge on.

Rõige tähtjam lahutus, mille järele meie sünnitusi tahame jagada, on reeglimõeduliseks ja reegliwastaliseks sünnitamiseks lahutamine.

Etõkslik-, warane- ja hiline sünnitamine on igaford reegliwastalised. Ra õigeaegne sünnitamine pole ifka reeglimõeduline; sünnitamine wõib muul wiisil kui aja järele reeglitest kõrwale minna.

Rõigist reegliwastalistest olekuteest on pärastpoole kõne. See osa kõneleb reeglimõeduliseft sünnituseft.

Õsimene peatükk.

Wällja-ajawaist jõnududeft, sünnituseaegadest ja sünnitamise wältuseft.

§ 148. Jhusugu loomulik wälljaajamine sünnib peaaõjalikult wäituste, see on lapsekõja kofkutõmbuste läbi. Wäitused tulewad ilma tahtmata ja on enamiste kange walguga ühendatud.

Wälljaajamist awitab wäituste kõrwal punnitamine, kõhu kofkulitõsumine hingetõnni hõides, nagu see kõwa roojuse wälljakeitmise juures sünnib. See punnitamine tuleb õfalt naist tahtmist mõõda.

Ra ematupp wõib ennaft tahtmataft kofkutõmmata, nagu lapsekõdagi. Õigeaegse sünni-

tamise juures on tupe kofkutõmbamise mõjul wähe tähtjust.

§ 149. Wäitused tulewad hookaupa. Wäitus teeb kange walu, mis ristluust rüppe (füle) kohta läigatab. See walu hakkab tasefeste peale, läheb pikkamööda wäga kangeks ja jääb siis pikkamööda jälle järele. Mõndasama nagu walu hakkab üheaegne lapselõõda kofkufiskumine kergelt, läheb siis wäga kangeks ja kaub wähe haawal jälle ära. Kofkufiskumist lapselõõda kõwaks minemise juures saab kae peale panemise läbi tunda. Kofkutõmmates läheb lapselõõda ümargusemaks kui ta muidu on, ja sest et ta naise sellile oleku juures tahapoole ei saa minna, ajab ta enmast iga kofkutõmbamisega ühtlasi ette kõhu poole ülesse, nagu selgeste tunda wõib. Wäituse ajal lööb naise puls enamiste sagedamalt kui enne; kui wäitus üle läheb, jälle harwemaks.

§ 150. Wäitused on sünnituse alustusel harwemad, lühemad ja nõrgemad; mida kauemalle aga sünnitus funi lapse wällja-ajamiseni läheb, seda sagedamaks, pikemaks, kangemaks ja walusamaks nad saawad. Wastu sünnitamise lõppu lähewad wäitused kõige kangemaks, seal ei jae ka teda saatew walu mitte ristluu- ja rüppe-kohta, ta läigib niuetes, kintsudes, sagedaste terwes jalgades. Sinna juurde seltsib nagu roojuse tühjendusele ja fusele tungimise tundmus; naine tuleb suurde äritusesse, tema nägu

lähed palawaks ja punaseks, tema higistab, wäri-
rised ning kisedab walu pärast; sagedaste tu-
leb ka oksendus.

§ 151. Wäituste loomu ja nende tagajärje
järele sünnituse edasimineku peale jagatakse wi-
mane järkudesse ja nimetatakse sellejärele wäi-
tusi mitmet moodi.

Sünnitus on kolme ajajärguline.

- 1) Emakasuu awamine;
- 2) lapse wällja=ajamine;
- 3) järelsünnituste wällja=ajamine.

Sedamööda on ka sünnitusewäitused kolme
seltsi: Peale selle on juba enne sünnitamist wäi-
tused ja teised wäitused pärast sünnitamist, nõnda
et ühtekoiku wiis seltsi wäitusi on.

§ 152. Esimesed wäitused nimetatakse ette-
kuulutajateks ehk eeswäitusteks. Nad
tulewad sell ajal, kus lapsekoda alla wajub, see
on wiimastel 3-mal ja 4-mal raskejalguse nä-
dalal, alustuses harwemalt ja nõrgemalt, wastu
sünnitamist wiimaste nädalite sees sagedamalt
ja tugevamalt. Nad piawad ühe ehk mitu päewa
wahet. Naised, kes esimest korda raskejalgsed
on, tunnewad nendest enam ehk wähem walu.
Nendel naistel kes juba sünnitanud, on nad ena-
miste waluta. Selle aja sees ja nende eeswäi-
tuste läbi kaub esimest korda raskejalgsedel tupe-
osa footumaks, mitmendamat korda raskejalgses-
tel lähed nüüd juba lahtine lapsekoja kaelakaa-
nal lühemaks. Mõlemate juures lähed tupp peh-

meks, laiaks, palatwaks ja lõgafeks rohkendatud lima wälljawooluse läbi. Ka wälimised suguosad lähewad enamiste pehmemaks ja laiemaiks. Läbikatsuja ännamamoor tunneb neid wäitufi lapsketoja kõwaks ja ümargufeks minemifest. Mitmendamat korda raskejalgeste juures, kellel muna sõrmega emakasuuks kätte wõib saada, tunneb ännamamoor ka põie pinewalle minemist.

§ 153. Teine feltks wäitufi on ettewalmistawad ehk awawad, ka weewäitufestks nimetatud. Nende tulek tähendab sünnitamise algamist, naist nimetatakse nüüd lapsesünnitajaks ehk lapskehädalifeks.

Need wäitufed, niisama ka nende walu ja lapsketoja kofkufiskumine, on kangemad ja wältawad igakord kauemini kui eeswäitufed, nad tulewad jagedamalt ja reeglimõedulifemalt, wahetajad on selleläbi lühemad, enamiste mitte üle weerand tunni. Koguni haruldafel kordadel puudub ka awawa wäitufest juures walu ehk on tähtjufeta.

Reeglimõedulife wäitufest juures saab iga lapsketoja seina punkt põhja poole tõmmatud. Emakasuu ääred piawad selleläbi koost lahti minema, lapsketoja suu ennast awama ning laiendama.

§ 154. Emakasuu awanemise läbi jäeb ifka suurem osa munast emakasuuks paljaks. Üks weel suurem muna osa läheb lapsketojaseina küllest lahti, sest et see ennast ülessepoole kistudes muna pealt ära koorib. Et aga sõelanahk, mis

lapskõjoja ilanahk on, suuremalt osalt muna külge jäeb, siis piab tema lahulikaristamine lapskõjoja küllest pisukest weristamist sünnitama. Beri on wälljawoolawa lima peenikeste joontega segatud. Seda pisukest weristust, mis emakasuu awamisega ühes käib, nimetatakse „tähenduseks“; tema tähendab sünnitamise algust.

§ 155. Et lapskõjoja ruum kokkutõmbamise läbi pisemaks jäeb, siis astub igakordse wäituse juures lapskerakk kõwaste emakasuhu ja on temale nõnda laienemises abiks. Peale wäituse läheb lapskõjoda jälle laiemaks ja põis jelleläbi lodewamaks. Kui aga emakasuu enmast täieste awanud on, nõnda et ainult weel üsna kitsas palistus bekkeniseinade ees ja kõrwal tunda on, — „emakasuu on kadunud“ —, siis jäeb lapskõjoda ka peale wäituse juba pisemaks, siis piab ka rakk peale wäituse pinewille jäema, „ta on lõhkemise walmis“. Lähema tugewa wäituse juures läheb rakk lõhki ja esimene lapskõwesi woolab wällja.

§ 156. Sellega on esimene, awaw sünnitamisejärg lõppenud; aga mitte lapskõwee wälljawoolamine, waid emakasuu täieline awamine on see, mis esimese sünnitamiseaja lõppu tähendab. (Reegliwastalistel kordadel wõib rakk waremine, aga ka hiljemine lõhkeda).

§ 157. Kas ühte joont ehk haru-kordadel $\frac{1}{4}$ kuni 1 tunni waheaja järele astuwad nüüd wäitused rohkendatud jõuul ja sagedusel ülesse.

Need on teise sünnituseaja waitused, neid nime-
tatakse surumise-, ajamise- ehk lapsewai-
tusteks, sest et nad lapsi bekkensis ja bekkeni
läbi wällja ajawad. Surumisewaitused on, just
nõndasama nagu awawad, terve lapseskoja kokku-
tõmbamised; terve lapseskoja sisetuus saab nende
läbi kange litsumise alla pandud; ja et üks-
nes nüüd awawatwas emakasuuus seda litsumist
ei ole, lähed laps näituste surumiste eest ema-
kasuu poole.

§ 158. Ajamisewaitused sünnitawad enam
kui awawad seda kange tungiwat pakituse tund-
must, mis harjumata emad mõnikord sitale
pakituseks arwawad. See tungiw tundmus sun-
nib lapseshadalist tahtliku kaas-surumisele, ta
otseb käte ning jalgadele kindlaid tugesid, piab
hinge kinni ning punnitab nagu sittudes, ta
„toimetab waitusi“.

See waituste toimetamine mõjub wäljas-
poolt tugewaste litsumises lapseskoja peale, takis-
tab teda kõhtus weel kõrgemale ülestõuusmises,
ja awitab, lapseskojale tuge andes, ettepoole
nihkuwal lapsel wastasolewaid takistusi ära-
wõita.

§ 159. Kui lapsi pea oma jämedama kohaga
emakasuuus seisab, üteldakse: „ta seisab kroo-
nimises“. Kui tema bekkeni põhja juurde on
jõuudnud, surub ta tammi ja pãrasoolika igal
waitusel kangeste ette- ja allapoole, „ta surub
peale“. Siis tuleb ta laiale surutud häbeduse-

mokkade wahelt nähtawalle, „ta tuleb läbi-
lõikamisesse“. Wäituste walu juurde tuleb
nüid kange wälimiste suguosade käristamise walu
lapse pea läbi tungimisest. See walu kõwendab
nüid wäitufi, sunnib lapskehädalist kangelle, pal-
jude naiste juures nüid üsna tahtmata kaas-
presfimiſele ja paneb ſagedaste liikmed ning kõik
keha wäriſewa liikumisele. Sellepärast nimeta-
takſe need wiimased ajamise wäitused ka rapu-
tus-wäitusteks. Iga niisugune raputus-wäitus
ajab pea kange walu all kauugemalle häbeduse-
prau ſisse. Iga wäituse waheajal nihkub ta,
juſt nagu esimeses ſünnituseajas loomapõis, jälle
tagaſi, kuni ta wiimaks jämedama kohaga ka
wäituste waheajal häbeduse prausse ſeiſma
jäeb, „ta on läbilõikamisel“. Kange waluga
ajab teda ſiis lähem wäitus üle tammi wällja,
„ta lõikab läbi“.

§ 160. Walu ja wäitused jäewad nüid
ſagedaste natufeseks ajaks ſeiſatama, ſiis ajab
üks ainuke ehk paar wäitust lapskeha wällja;
tema järel tuleb ülejäenud lapseweſi, nõndanime-
tatud „teine weſi“. Sellega on teine ſünni-
tuseaeg, wällja-ajaw ajajärf lõppenud. Terwe
lapskoda on kottutõmbamise läbi palju piſemaks
jäenud. Emakool iſe ei wõi ennast mitte kottu-
tiſkuda, sellepärast ſai ta lapskeja kottutõmba-
mise läbi ſelle ſeinast nüid juba suuremalt ofalt
lahutatud. Sealjuures rebisewad ſuured were-
ſooned katti, miſ emakooli lapskejaga ühenda-

wad. Wälimine werewoolus tuleb sellepärast sagedaste otse lapse wäljaajamise läbi.

§ 161. Nüüd alustab kolmas sünnituseaeg, järelsünnituste ajajärg. Lapskoda on nüüd nagu kõwa ümargune keha üle häbeduse-
luu, kuni naba ligidalle ulatawalt, läbi lode-
walle jäenud kõhu tunda. Emakoof, munanahad
ja üks osa nabanööri, ühtekokku järelsünni-
tusteks ehk päramisteks nimetatud, on alles
lapskojas. Lapskojaseinast wäljajawoolaw veri
tungib lahti läinud emakoogi tühja munakoos-
pasje. Natuke werd tuleb enamiste ka wälja,
aga wälimine werewoolus wõib selle aja ümber
puududa, kui nimelt munanahad alles ümber-
ringi lapskoja seinade külles kinni on.

§ 162. Päramiste lapskojast wäljatõuu-
kamine sünnib uute kokkufiskumiste, järelsün-
nituste wäituste läbi, mis niisama nagu en-
dised wäitused, ämmamoorist läbikatsumise abil
selgeste tuntud wõib saada, mida aga palju
laps ehädalisi, nimelt esimest korda sünnitajad,
sagedaste sugugi ei tunne. Iga niisuguse järel-
sünnituse wäituse ajal ajab natuke werd
ära. Järelsünnitusewäitused ajawad emakoogi
tupe sisse. On palju werd emakoogi taga, siis
ajab see teda ka kõhe kuni suguosade ette. Ena-
miste aga jäeb ta esiotsa lodewas kaelakaana-
lis ja tupewõlwis seisma; munanahad on ka
nüüd alles osalt lapskojaseina külles kinni. Sest
et päramiste pikem wiibimine tupes kahjulik on,

fiis piab ämmamoor, nagu pärastpoole õpetatud saab, seda sealt ärafaatma.

Kui lapselõija sein ennast kõhe lapse wälljaastumise järel iseäranis heaste kofku tõmbas, on lapselõijaseinast werewoolus järelsünnituse ajal pisuke. Siis ei saa ka emakook muna sisse tuubitud, ja sünninud päramistel pole siis mitte file wefinahk wäljaspoole, waid werine külq, mis lapselõijaseina külles kinni oli.

Meedsamad wäitused, mis päramised ja nende taha kogunud, enamiste tarretanud were wälljaajawad, teewad lapselõijaseina jälle lühemaks ja findlamaks. Suurte weresoonte seinad saawad selle läbi üksteise wastu surutud ja nende awadused kinni pandud, nõnda et wereajamine lõpetatud reeglimõedul wälljaajamise järel seisma ehk ometi koguni pisukeseks jääb. Meed wäitused pressiwad lapselõija tagumise seina wastu esimest, nõnda et lapselõida iseäranis eest taha poole pisemaks, see on lapikumaks läheb. Wäljaspoolt kawat käsi wõib seda heaste äratunda.

Lapselõija kael jääb esiotsa weel laiaks ning lodewaks, ta ripub pärast sünnitamist lodewalt laia tupewõlwi sisse alla.

On päramised ema suguosadest wäljas, siis on sünnitamine lõpetatud, naist nimetatse nüüd nurganaiseks.

§ 163. Ka nurgawoodis weel tõmbab lapselõida ennast mitu päewa pikalt kofku ja jääb jekeläbi pisemaks. Meed kofkutõmbamised

saavad nimelt naistest, kes juba ennemalt sünnitanud on, tuntud; neid nimetatakse järelwäitusteks.

§ 164. Rõnda on siis kolm sünnituseaega wõi sünnituseajajärku:

Esimene sünnituseaeg — awamiseajajärf.

Teine sünnituseaeg — wäljaajamiseajajärf.

Kolmas sünnituseaeg — järelsünnituseajajärf.

Sellewastu on wiis wäituste seltsi, sest et ka enne ja pärast sünnitamist wäitusi on:

1) Eeswäitused, ettekuulutawadwäitused — raskejalgusewäitused.

2) Awawad, ettewalmistawad wäitused.

3) Ajawad wäitused, lapsewäitused.

4) Järelsünnitustewäitused

5) Järelwäitused — nurgawoodiwäitused.

§ 165. Sünnitamise wältus on väga mitmekesine. Naistel, kes juba ennemalt sünnitanud, mitmendamat korda sünnitajatel, lähebwad esimene ja teine sünnituse aeg ruumalt mööda. Järelsünnituseajajärf on esimest korda sünnitajatel lühem.

Reefmine reeglindedulise sünnitamise wältus on esimest korda sünnitajatel:

Esimene sünnituseaeg	16
Teine sünnituseaeg	1 ³ / ₄
Kolmas sünnituseaeg	1 ¹ / ₄ tundi.

Ühtekokku 18 tundi.

Mitu korda sünnitajatel:

Esimene sünnituseaeg	10
Teine sünnituseaeg .	1
Kolmas sünnituseaeg. .	1 ¹ / ₄ — 1 ¹ / ₂ tundi.

Ühtekokku ligi 12 tundi.

Need keskised sünnitamisevältuse arwud said selleläbi leitud, et 10,000 loomulikult lõpetatud sünnituste wältus kokkuarwatud ja 10,000 läbi jagatud sai. Reeglimõeduliste sünnituste enamus lõpeb lühema aja sees.

§ 166. Ennemalt jagati sünnitust wiide ajajärku. Wiimased eeswäitused nimetadi esimeseks sünnituse ajajärguks, selleläbi sai awamiseajajärg teiseks; lapse wälljaajamine jautadi kahte ajajärku, nõnda et kuni sisselõikamiseni kolmas, kuni lapse sünnitamise lõpetuseni neljas sai arwatud. Järelsünnituse ajajärg nimetadi siis wiendamaks sünnituseajajärguks.

Teine peatükk.

Wiisist ja lombest, kuidas laps läbi bekkeni läheb, sünnitamise mehhanismusest.

§ 167. Reeglimõeduline bekken on parajaste juust nõnda lai, et walmis laps waewaga läbi peaseb; wälljaajawal jõuul on bekkeniruumis tähtjaid takistusi ära wõita.

Iga suurem lapsesõsa, mille läbimõetja bekkeni läbimõetjat kauniste äratäidab, nagu pea, pihad ja perse, leiab, kui ta läbi bekkeni saab aetud, bekkeni seinadest kanget wästuseisumist, mis teda sunnib määratud pööramise tegema ja sellest sühist, mille poole teda saab aetud, mitmetpidi ära pöökama. Seda nimetatakse sünnitamisemehhanismuseks.

§ 168. Esiteks piab bekkenist läbi minew lapsesõsa pikuti juhtjoont liikuma. Juhtjoonel on teine sühit kui sellel, millesse laps saab aetud. Last wälljaajawa jõuu sühit on joon, mis esimesest, tagumisest, paremast ja pahemast lapsesõja seinast ühetasa eemal seisab. See joon on, kui lapsesõda naise sellile olekul wästu tagumist kõhuseina kolme alumise niudelüli juures seisab ja umbes 22 sentimeetrit pikk läbimõetja on, 11 sentimeetrit kolmandama niudelüli ees ja jookseb sealt keset awatud emakasjuud ja bekkeni sünnitaminekut läbi. Juhtjoon läheb wälljaajawa jõuu sühist piisufeses bekkenis ežite

natuke tahapoolle, siis tähtjalt ettepoole. Gesmineu lapseoja, kui ta, nagu näituseks pea, pifufese bekkeni läbimõetja ära täidab, saab sellepärast fiffeminekus tugewamine wastu efiimeft, wälljaminekus wastu tagumift bekkeniifeina aetud, ja jefst et need feinad ferwite on, pöörab tema nendest ära, muidugi ühe oja wällja-ajawa jõuu kautamisega. Selleft tuleb fiis, et wälljaajamise algul eesolewa oja wastu efiimeft bekkeniifeina feifaw külq rutemine ettenihkub ja selleläbi fügawamalle feisma tuleb ning läbikatjuwal jörmel hõlpsam kättejaada on; et sellewastu hiljemalt, bekkeniwälljaminekus, tagumife bekkeniifeina ääres olew külq tugewas lookas allapoolle ja ette firceldab ning selles fihtis fuguofadest wällja läheb, kuna eesolewa oja eesolew külq fiin pöördepunktiks on ja nüüd peaaegu wagufi feifab. See loogawormiline liikumine on loomulikult igaford bekkeni ristiläbimõetjas feiswa lapseoja läbimõetja keeramisega ühendatud.

§ 169. Teiseks libifeb lapfekojaft aetud lapseoja bekkenis oma fuurema läbimõetjaga igaford bekkeni fuuremasse läbimõetjasse, nõnda et fiis enamifte bekkeni wiltu läbimõetjasse fiffesastuw lapseoja fuurem läbimõetja bekkenifitfufe peal, kus ifteastlad oma fidemetega risti- ja wiltu läbimõetjat fitfufstawat, peaaegu täieftte õige läbimõetjasse aetub. Bekkeni wälljaminekus hoiab eesmineu lapseoja feda feifu, jefst et bekkeniwälljafäigu otje läbimõetja ifteluu tagafipainumife läbi

laienemise wõimuline on, ja et ta, kui see laien-
dus sünnib, suurem on kui risti läbimõetja.

Nõnda on siis lapseoja ette liikumine looga-
ja kruuivormilisest kokkupandud; loogavormiline
liikumine on juhtjoone, kruuivormiline bekkeni
otse- ja ristiläbimõetja mitmetmoodi oleku läbi
ettekirjutatud.

§ 170. Nagu lapse ainukene reeglimõedu-
line seisatus peaseisatus on, nõnda on ainukene
reeglimõeduline sündimine pea sündi-
mine ja pealegi ettepoole pöördud pi-
sukeste fontanelliga.

§ 171. Pealuu, mis enamiste vastu ras-
kejalguse lõppu enmast kindlaste bekkenisissemineku
peale seadis, sagedaste ka juba kaunis sügavalle
bekkeni sisse astus, kus teda katsutud käsi läbi tupe-
wõlwi tundis, saab tihti ettekuulutawa ja esi-
meste awawa wäituste läbi, mis lapsewett vastu
emakasjuud ajawad, jälle natuke ülessepoole
tõstetud, nõnda et ta kõrgemal ja liikuwam,
ehk ka seestpoolt läbikatsutawa sõrmedele sügugi
tunda ei ole.

Sellejärele kui emakasjuu awanenud, põis lõhki
läinud ja esimene wesi ärajooksnuud on, saab nüüd
lapseoja kokkutõmbamise läbi pea bekkenisissekäigu
ja emakasjuu sisse pressitud. Tema seis on terve
lapse järele, kõige sagedamalt (esimene pea-
seisatus) pahemalle ja natuke ettepoole pöördud
pisukeste fontanelliga. Sellest jookseb nooleõmb-
lus paremalle ja tahupoole suure fontanelli juurde,

mis, nõndakaua kui pea bekkenisisseläikus seisab, niisamati ilma raskuseta sõrmega katsuda ulatav on.

§ 172. Pea nihkub nüüd väituste jõuu läbi bekkenisse alla, loomulikult juhtjoont mööda.

Väitused mõjuvad lapselõuakere ja lapselõuade põhjas lapse kere peale; peaaegjalikult lülisamma läbi istutab nende jõuud enamast lapse pea peale edasi. Sest et lülisammast kuklataguse külles kinni on, siis astub esiteks kuklatagune ikka sügavamalle, kuna eespea suure fontanelliga enam ja enam tagasi jääb. Selleläbi kujutab pea suurema otse läbimõetja asemel lühemat pisukest wiltu läbimõetjat bekkenis. Mida sügavamalle pea kitsasse alumisse bekkenikohtadesse nihkub, seda enam on tal waja seda seisu wõtta. See praegu kirjeldatud pea hoidmise muudatus, mis meie eneste peanikutamise sarnane on, mis põõramisega ristiläbimõetja ümber ühendatud on, ei puudu iialgi reeglimõedulise peasündimise sünnituse mehhanismuse juures. Bekkenikitsuse peal, nihkub pisuke fontanell pahemast bekkeniseinast kruuwiijil ettepoole wastu häbedusejuga, nõnda et nägu wastu ristluud ja isteluud seisma tuleb.

§ 173. Niikohet kui pea bekkenis suuremat wastuseisimist leiab, sagedaste juba sissimineku juures, tihti alles wastu wälljaminekut, saawad liikuvalt õmmelustes ühendatud peakonnid oma äärtega natuke üksteise üle lükatud, nimelt tagumine peakont pealaeluu tagumise ääre alla.

Selleläbi saab pea bekkeniwormi pressitud ja edasi nihkumiseks kohalilemaks. Et pea selleläbi pise- maks läheb, jääb teda katter nahk lodewelle, teda tuntakse nagu woltidesse tõmmatud kõige süga- wamal seiswa parempoolse pealaeluu külles olema. Pikkema litsumise juures tekitab siis peapaiste- tus, mis woldib jälle wällja pingutab. Sama- sugune ülespundumine trehwab ka lapse teise seisatuste juures seda osa, mis kõige kaugemal ees on, seda paistetust nimetatakse üleüldiselt sünnitusepaistetuseks, ka lapsepaistetuseks, üksikul kordadel peapaistetuseks, näu- paistetuseks j. n. e. igatordse eesolewa osa järele. Nagu üks liige ülespundub, kui temale pael kõwaste ümber siutakse, nõnda pundub rõngas- wormiliselt emakasuuft ja bekkenist ümberpiira- tud lapseosa kõige kaugemast eesolewast kohast.

§ 174. Nõnda jõuab pea kuni bekkeniwällja- minekusse. Siia saades on wõlwitud tagapea kitsalt wastu häbeduselooaga kumerust, kuna lapse kufal häbeduseluu tagumise külle wastu saab lit- sutud; lõuug on kõwasti wasta lapse rinda, ees- pea ja nägu waatawad rist- ja isteluu denestusse. Läheks pea selles sihtis ja seisus edasi, siis wõiks ta ainult läbi tammi ning persse minna. Wäi- tused ajawad teda selles sihtis ja selleläbi saa- wad bekkeni põhja pehmed osad, nimelt tamm kan- geste pingutud ja käristatud; aga nende wastu- seismine sunnib pead ettepoole, häbeduseprau poole pöörama. See sunnib järgmisel wiisil. Wäitu-

sed ajavad tagumise peaosa ikka kõvemalt vastu bekkenipõhja, nad ajavad ühtlasi ka lapse kere ikka kõvemine bekkenisse sisse. Rind litsub nüüd lõua enese ees edasi ja selleläbi piab pealagi ning hiljem otjaesine tammi ja persseluud ikka kaun- gemalle tagaspidi suruma. Bekkenipõhi, mis pea edasinihkumise vastu seisib, tuleb selleläbi ikka enam serwiti seisule vastu wälljaajamise jõuu sihti ja selle serwiti pinna juures libiseb wiimaks pea, kuna nüüd lõug rinnast eemal on, ettepoole, laiendatud häbeduseprau wahelt wällja. Sealjuures on lapse kukla hauk kõwasti vastu häbeduselooka. Kukul, mis enne ikka kõvemine painutatud sai, saab nüüd siitsaadik kõwaste wälljasirutatud. Pea teeb seal juures jälle ühe keerutuse oma ristiläbimõetja ümber, aga teisi- pidi, kui see enne bekkenis sündis. Pea tagu- mine osa astub ettepoole, kuna pealagi, otja- esine ja wiimaks nägu kange tungimi- sega üle tammi saawad weeretatud. Pea läheb bekkeni juhtjoones häbeduseosadest wällja.

§ 175. Nüüd on pea sündinud. Kuna see sündis, astusiwad õlad bekkeni sisse, lapse esi- alguse seisatusega ühtewiisi pahemas wiltu läbi- mõetjas. Õlad on niisama nagu pea summitud, oma suurt läbimõetjat bekkenikitsuses bekkeni otse läbimõetja poole pöörama. Selg jääb sealjuu- res, nagu ta alguses oli, pahemalle ja natuke ettepoole pöördud; parem õla topib enmast häbe-

duselooga alla ja pahem saab, nagu enne pea esimene külg, üle tammi wällja weeretatud.

§ 176. Sellejärele kui pea häbeduseosadest wällja tuli, polnud temal enam tarwis määratud seisju wõtta, tema keeras, nagu ta enne oli seisnud, oma näu jälle enam paremalle poole. Kuna õlad ennast bekkenis keerawad, läheb pea loomulikult nende keeramise järele ja nagu pöörab ennast nüüd täieste wastu ema paremat kintsu. Seda liikumist nimetatakse pea wälimiseks pööramiseks.

Lapse muu kehale on pisemad läbimõetjad, nad ei täida bekkenit mitte ära. Pea ja õlad on juba bekkenis nõnda palju ruumi teinud, et lapse muu keha igal seisul läbi wõib minna; tema hoiab siis enamiste muutmataks seda sihti, mis tal õlade läbimineku juures oli, ja saab paremalle poole pöördud kõhuga ema kintsude wahetele wällja aetud. Mõnikord pöörab laps ennast weel niueteft läbimineku juures sell wiisil, et tema nagu sinna poole waatab, kus emalgi.

Peapaistetust tuleb selle seisatuse juures sündimisel paremapoolse pealaeluu külles pisukesel fontanelli juures ette.

§ 177. Teise peaseisatuse juures, kus lapse selg ja siis ka pisuke fontanell paremapool seisab, ja pahempoolne pealaeluu ees on, on eeskäik üsna niisamasugune. Ka siin keerab pea bekkenituse peal otse läbimõetja poole, pisuke fontanell nihkub paremalt poolt häbeduse-

looga alla. Sündinud pea pöörab näu pahema fintsu poole, pahem öla astub häbeduselooga alla, laps sünnib pahemalle poole pöördub kõhuga; pea paistetud on pahempoolse pealaeluu peal pisukeste fontanelli külles.

§ 178. Teise peaseisatuse juures on mõnikord, kui pea bekkeniße astub, pisuke fontanell enam tahapoolle. Seal on siis seaduseks, et pea warsi nooleõmblusega bekkeni risti ja siis wastuolewas wiltu-läbimõetjas ennast keerab, nõnda et pisuke fontanell ette seisma tuleb.

Kolmas peatükk.

Kuidas sünnitaja ennast piab pidama ja mis ämmamooril reeglimõedulise sünnituse juures teha on.

§ 179. Reeglimõeduline sünnitus saab loomuliku wälljaajamise jõuu läbi ema ja lapse heaks lõpetatud. Need jõuud tooowad lapse ilmale, mitte ämmamoor. Sellepärast algab ämmamoori toimetud õiete alles pärast lapse sündimist.

§ 180. Siiski aga on ämmamoori kohused juba terwel reeglimõedulise sünnituse wältusel wäga tähtjad. Tema piab muret kandma, et kõit kaugele jäeks, mis reeglimõedulist jooksu takistada wõiks; ta piab muret kandma, et kõit

tähele saab pandud, mis reeglimõedulist toimetust otsani hoiab, mis last ja emat ka pärast sündimist terwisest hoiab; ta piab hoolsa küsimise, vaatlemise ja läbikatsumise läbi asjatoimetust igal ajal filmas pidama, et mitte kõige vähem reeglitest kõrvale minek temast tähelepanemata ei järe, sest iga kõrvale mineku juures tuleb kõik selle järele, et ämmamoor õigel ajal ning õigeste toimetab, nagu selle raamatu kuuendamast osas õpetatud saab.

§ 181. Tuleb ämmamoor ühe naise juurde kes sünnitada mõtleb, siis piab ta küsimiste ja katsumiste läbi järgmised küsimised ära vastama:

- 1) Kas naine ülepea raskejalgne on?
- 2) Kas kaua on raskejalguis wältanud;
- 3) Kas oli naine kõigel raskejalguise ajal terve ja on tema seda nüüd?
- 4) Kas sünnitamine on alganud?
- 5) Kui kauugel on sündimine, kas on wäitused sageduse, kestuse ja kõwaduse poolest sünnituse-aja jarnane.
- 6) Kas laps elab?
- 7) Kudaspidi laps on?
- 8) Kudas on bekken, kudast on pehmed sünnituseosjad loodud?
- 9) Kas naine juba enne on sünnitanud ja kas on endised sünnitused õnnelikult korda läinud?

§ 182. Wastus ühe ehk mitme küsimise peale nende seast on ämmamooril sagedaste juba

endistest kuulamisest ehk läbikatsumisest tuttav. Ka kui naine temale koguni tundmata on, saab temale kostus, kas raskejalguš olemas on, kas sünnitamine alganud, kas laps elab ja kudaspidi ta on, enamiste esimisel läbikatsumisel ilma küsimata selgeks. Ammamoor piab aga meeles pidama, et kõik need küsimised wastata tulewad. Tema teab ka sellest, mis sütsaadid õppinud, mis temal küsimiste, mis läbikatsumiste läbi tarwis teada on, ta ei hakka mitte walu sees maas lamawa naise käest küsima, kas see raskejalgne on ehk kudaspidi laps seisab.

Ammamoor alustagu küsimistega, wõtku siis wälimist läbikatsumist ette ja mingi sellejärele sifemiste läbikatsumistele.

§ 183. Endiste sünnitamiste otjustamine nõuab koguni išeäralist ümberwaatust. Minult kui asjaseisuford kõigite ühesugune oleks, piaks sünnituste jooks jälle seesama olema. Hiljemad sünnitused on enamiste fergemad kui esimene, sest et sündimise tee laiem on. Aga hiljemad lapsed on enamiste suuremad kui esimesed. Lapse seisatus, seis, pidamine olitwad ehk endise sündimise juures süidlased, kui see reeglimõedulijelt ei läinud, ehk oli naine seeford haiglasem ja nõdrem, ehk oli tema raskejalguše wõi sünnitamise ajal wäljaspidi wigiga saanud, mille eest oleks pidanud hoitud jaama. Aga üks ehk teine nendest juhtumistest wõib ka otse praegu eesolewa sünnituse juures kahjulikum olla kui enne. Selle-

pärast ei tohi ämmamoor endiste sünnituste järele mitte lõpettsust teha selle kohta, mis ees on. Ta piab kõik endised ja nüüdsed asjajärjed hoolega läbikaaluma, niipalju kui see tema jõuus seisab.

§ 184. Näitab nüüd, et raskejalgu oma reeglimõedulisel lõpul ning sünnitus-käigul on, ja tulewad ka teiste küsimiste peale rahulolemise väärilised vastused, siis teeb ämmamoor sellest otsuse, et sünnitus mististe reeglimõeduliselt olema saab. Tema teatagu seda head lootust sünnitajale ja waigistagu teda, kui ta kartlikuks läheb. Tema ise aga hoidku oma tähelepäemist üleval ja teadku, et igal ajal reeglitas-tuline lugu võib juhtuda.

On aga ühe ehk teise küsimise kohta kahtlust või pole vastus soovitaw, siis on ämmamooril nõnda toimetada, nagu teda on õpetatud. Siiski aga ei tohi tema naist oma kahtlase awaldamise läbi hirmutada.

§ 185. Peiab ämmamoor tarwiliku olema, sünnituseawitajat juurde kutsuda, siis piab ta sellest kindlusega rääkima. Soowib sünnitaja, ehk soowivad tema omaksed sünnituseawitaja ehk arsti kutsumist, siis ei tohi ämmamoor uialgi selle nõuule vastu panna, kui ta ka kõik korras leiab olema; ta saaks selle läbi raskest wastutamist enese peale koormama.

§ 186. Kui ämmamoor sünnitaja seisus-

korra üle selgufelle on jõudnud, siis seadku ta kõik tarwilised asjad korrale.

Sünnitamise tuaks olgu seesama, milles naine nurgatwoodit saab pidama. Kui ämma-
mooril luba walida on, siis waligu ta sünni-
tamise- ja nurgatwoodi toaks kõrge, walge, kuuw,
kõigest wälimisest ja tubasest kārast kõrwaline,
rahulik kammer. Liig hele päikesewalgus piab
ära hoitud, ööfeks tarwiline walgustus ja kül-
mal aastaaegadel paras soojus umbes 14 graadi
Reamuri järele muretsetud saama. Ehk olgu
puhas, kanged haisud piawad eemalle hoitud
saama. Arglitud omaksed, üleliigsed pealtwaa-
tajad piawad wiisakaste aga tõeste ära saade-
tud saama. Üks ehk kaks naist, kes sünnita-
jale meelejärele on, wõiwad kambriisse jäeda,
et ämmamoori awitawad, kui sellel abi tarwis
on. Pang ehk pott, mille peal sünnitaja oma
hädatarwitust toimetab, piab kamris ehk kõrwa-
lises tuas walmis olema; wällja ei tohi sünni-
taja mitte oma asjale minna.

§ 187. Sünnitamise asemeks olgu matrats
ehk põhukott; pehmed sulepadjad, kuhu sünnitaja
sisse wajub, pole sünnitamiseks mitte kohased.
Woodi jalutsi-lauast piab lapsühädaline oma
jalgadele tuge leidma. Rumbagi sängisamma
külge olgu pael siutud, mille otjast kinni hoides
lapsühädaline sünnitamise hiljemal aegadel ennast
tuetada wõib. Nse olgu nõnda tehtud, et koha
harjunud seisatusel mõnufasti puhata wõib.

Misjuguusel korral üks määratud seisatus sünnitajal kohaline on, saab üksikuses õpetatud. Woodi-lina (palaka) alla piab wahariide ehk muu weefindla riide lautama, et wälljajawoolaw wedelus mitte terwet woodit ära ei liuta. Woodi saagu nõnda seatud, et mõlemist küllest juurde peaseb; sealjuures ei tohi ta aga mitte liiaks ahju, afna ehk ukse lähidal seista, ja saagu, kui tarwis, tõmbawa õhu eest schirmi läbi warjatnd.

§ 188. Lapsehädalise riided olgu lahtised ja laiad, aga soojad. Püksid saagu jalast ära wõetud. Ratteks on kõige parem willane tekk, millele linane riie peale õmmeldud. Ämmamoor pangu seda tähele, et lapsehädalise keha üleni puhas on. Sellel asjal on ka nurgatwoodi kohta suur tähtsus.

Tarwiliste pesemiste juures olgu ämmamoor aitamas; ta muretsegu ka, et lapsehädalisel juuksed tanu ehk rätiku läbi korraliku seisule saawad finnitatud, sest et juukseid lähemal päewadel mitte kamnida ei tohi.

§ 189. Pikemalt kandku ämmamoor selle eest hoolt, et sooja ning wõimalikult külma wett igal ajal käepärast saadawal on. Lapse pesemise tarwis lasku ta wanni juurde muretseda. Tema hoolitsegu selle eest, et lapse jauks woodifene ja riided walmis seisawad, ja muretsegu lapse naba sidemed, mis hiljem kirjeldatud saawad, juurde. Et tema omad tarwituse riistad, mis pärastpoole ülesarwatud saawad,

tarvilises forras ja pruukimiseks walmis piawad olema, on iseenesestki mõista; niisama et tema enese tarwis alati pesuwesti, seep ja käterätikud walmis on, et ennast enne ja pärast sisemist läbi- katsumist pesta. Kui ämmamoor mitte iseene- se külles kõige suuremat puhtust ei näita, siis on tal paha seda teistelt nõuda. Üks riist kuse, üta ja lastemee süsiseoanmist.

paiks wälljahaide korralikult äratühjendatud saawad. Kui kusi seistes ehk kütita-des heaste ei taha wällja tulla, siis tuleb see hõlpsamalt pikali olles; ka tohib ämmamoor eesolewat pead, kui see kõwaste põie peale surub, sõrmega weidifene tupewõlwiist ära tõsta, et kusi mööda peaseb minema. Wälimise katsumise läbi wõib ämmamoor sünnitaja naise juures igal ajal tunda, kas kusepõis täis ehk tühi on. Ei tühjenda täis põis ennast eeskirjeldatud wiisil mitte, siis piab ämmamoor kust katheretiga ära lastma. (§ 544).

Rooja wälljatühjenduseks on tagast sissepõimist tarwis; ka kui wälljatühjendus mitte wäga ammu aja eest ei olnud, on klištir tarwilik, sest see aitab wäitustid reeglimõeduliseks jääda. Klištir on soojast weest paari lusika täie õliga ja kinnise kõhu juures weel natuke seepi ehk üks supilusika täis keedusoola.

Tuleb ämmamoor sünnitaja juurde alles siis, kui wälljaajamise ajajärk alganud on ja pea juba kõwasti bekkeni sisse astunud, siis piab kuselastmine enamiste peale sünnitamist jäema, sest et pea kusetoru kokkupressib. Siis ei wõi ka klištir enam palju tulu tuua, sest et nad, ei klištir wga roojus, peast mööda ei pease.

§ 192. Uuawas ajajärkus tohib reeglimõeduliselt sünnitaja üsna tahtmist mööda ja waheldawalt käija, seista ehk pikali olla, kuidas temal parem on; ta tohib ka magada, kui temal

selleks rahu on. Tuleb üks wäitus, siis püiab ta ennast tuetada. Sohwa ehk woodi kõlbawad sünnitajale otsitawaks tueks, kui ta paremaks arwab pikali olla; kui ta käis, siis istub ta wäituse ajal, ehk seadab selja wastu seina ja tuetab kätega ees seiswa tooli leeni peale. Dmeti ei tohi sünnitaja neid tugeseid pressiks tarwitada. Rõit kaasa pressimine awamise ajal on wäga kahjulik, ta teeb enneaegist põielõhkemist, kramplikka wäituseid ja wiitwab sell wiisil sündimist, teeb seda walusamaks ja wõib koguni hädaohtu tuua.

§ 193. Juba waremalt ettewõetud läbikatsumist piab ämmamoor awamise ajajärgus aeg-ajalt fordama. Tema katsugu wäljaspidi ja seespidi üleüldise reeglite järele; ta ärgu unustagu ka mitte, ennast igaford enne pesemast. Tema pestu ka enne esimest sünnitaja läbikatsumist sünnitaja wälimisi osasid ja nende ümberkaudust ning loputagu tuppe. Ka enne iga uueste läbikatsumist puhastagu ämmamoor puuwilla topiga wälimisi osasid, et mitte juba wäljajoolanud lõgast katsutawa sõrme läbi midagit süguosadesse tagasi ei saa aetud.

Iseäralik ettewaatus on ämmamooril läbikatsumise juures awamise ajal järgmistes punktides tähele panna:

1) ta hoidku ennast, läbikatsumise juures emakasjuud raputamast, jelleläbi tõusewad krambiwäitused;

2) ta hoidku ennast; läbikatsumad sõrme kõwaste wastu lapsepõit litsumast, et lapsewesi jelleläbi mitte enneaegu ära ei woola;

3) ta hoidku ennast, wististe wäga liikawat lapsepead bekkenisisekäigust ärasurumast, selleläbi wõiwad reegliwastulised lapseseisatused tulla;

4) ta ärgu wõtku läbikatsumist mitte sage-
damalt ette kui just hädaste tarwis on.

§ 194. Tarwilik on nimelt läbikatsumine ainult nõnda jagedaste, et ämmamoor järgmiste punktide üle selguselle saab:

1) Kõige pealt piab ämmamoor teadma, kas pea eespool on, sest igal teisel korral piaks ta jünnituseawitaja järele jaata lastma. Pead wõib läbi tupewõlwi esimese bekkeniseina ääres tunda, teda tuntakse, kui awamine juba õige kauugelle on jõudnud, ka läbi emakasuu. Kui sifemine läbikatsumine ühte eesolewat oja sugugi tunda ei lasse, wõib wälimine läbikatsumine selle üle selget teadust anda, et pea eespool on. Reeglimõedulise lapseseisatuse juures on lapsekojal oma reeglimõeduline munaworm, lapsekoja põhjas tuntakse ümargust, pehmet perset ja seal kõrwal, kõige jagedamalt paremal pool, pisukesi osasid, jalgu. Südamotoonisid kuuldaakse kõige waljemine kõrwal, enamiste pahemal pool ja natuke alamal naba. Ülewalpool häbeduse-
luud tuntakse läbi naha kindlat ümargust pead mõnikord selgemini kui tupewõlwi läbi.

Wälimise ja sifemise läbikatsumisi tohib ämma-
moor ainult wäituste waheajal ettewõtta,
kui ta selle läbi lapse seisatust ja eesolewaid
osasid tunda tahab.

§ 195. 2) Rahe esimese sifemise läbikatsu-
mise juures piab ämmamoor ka emakasuu
katsuma, kas tal reeglimõeduline olef on, kas
ta esimest korda sünnitajate juures tarwilikult
õhuke ja teraw, ning kõigi sünnitajate juures,
kas ta wäituste waheajal pehme ja lodewile on.
Emakasuu seisab sünnituse alustusel kauugel
tagapool ristluukoopa juures ja tihti natuke pa-
remalle ehk pahemalle poole.

§ 196. 3) Kas lapsesõis alles seisab,
teab ämmamoor juba naise ütelistest, et wesi
juba ära on woolanud ehk mitte. Läbikatsumi-
sega aga saab ta selleüle täieste kindlat otsust.
Lapsesõis on file ja enamiste tunneb sõrm temas
olewat wett; sellewastu tuntakse palja pea
külles juukseid.

§ 197. 4) Kui ruttu awanemine eda-
sijõuuab, tunneb ämmamoor emakasuu mitme-
kordsest läbikatsumisest. Märkab ta, et edasi-
minet aeglane on, siis aitab iga paari tunni
sees ükskord läbikatsumine küllalt; on edasiminef
rutuline, piab ta palju sagedamalt läbikatsuma.
Alustuses on awamine enamiste pikaline;
kui seal wäitused mõneks tunniks ära jäewad,
siis ei ole see emale ega lapsele kahjulik, ja äm-

mamoor nõuudku lapsehädalist feda aega oma puhkamiseks tarvitama.

§ 198. 5) Kas wäitused reeglimõedulised on, tunneb ämmamoor juba tagajärjest, mis neil awamise peale on, ja, ka kui see pisukene on, täieste waluta wäituste waheagedest. Piaks ämmamoor aga wäituste reeglimõdulise oleku üle kahtlaseks jääma, siis katsugu ta wäituste ajal seest- ja wäljaspidi läbi. Emakasuu läheb reeglimõeduliste wäituste ajal küll pinewamalle, aga mitte kitsamaks, põis saab ette aetud. Wälimisel läbikatsumisel leitakse lapsekoda igas kohtas kindlam ja ümargusem kui enne; kui wäitus järele jääb, läheb emakasuu jälle lo dewamaks ning pehmemaks, ja niisamati lapsekojakere. Selle läbikatsumise juures pangu ämmamoor igakord tähele, kas kusepõide palju kust on kogunud ja muretsegu selle eest, et see wälljätühjendatud saab.

§ 199. On emakasuu nõnda palju awanenud, et ainult weel ees ja kõrwal kitsas palistus tunda on („emakasuu on kadunud“), siis lõhkeb põis warsi. Lapsehädaline piab nüüd rahuliste sellile heitma ja ämmamoor piab riista allalükkama, kuhu lapseweesi fisse wõib ajada.

§ 200. Kohe peale lapsewee ärawoolamist, see on wälljaajamise ajajärgu alustusel, piab ämmamoor hoolsat jifemist läbikatsumist ettewõtma. Et pea eespool on, teadis ämmamoor juba, ka lapse seis oli temale enamiste

wälimise läbikatsumise läbi juba tuttav; nüid piab ta sisemise läbikatsumise läbi otustama, kudas eesolew pea seisab, ja kas ta üffinda ees on. Tema kõrwal wõiks weel käsi ehk jalg olla wõi nabanöör ettelangenud olla; sellepärast piab ämmamoor pea ja bekkeni wähe hoolsaste ümberringi läbi katsuma. Kudas pea seisab, tunneb ämmamoor pisufesest bekkenist ja nooleõmblusest ära. Pea wõiks ka weewällja=woolusel bekkenisisseminekust ära pööranud olla. Et see wõimalik on, ei tohi ämmamoor nüid läbikatsumise juures mitte kõwasti wastu pead litfuda, et sell kombel teda ise kõrwale ei tõuka.

§ 201. Lapsehädaline ei tohi nüid sünnituse=ajemelt mitte enam ära minna. On ämmamoor läbikatsumisel aru saanud, et lapse seisatus kõigite reeglimõdeduline on, siis tohib ta lapsehädalisele lubada, et ta oma tahtmise järele sellile ehk külleli wõib olla. Aga kõik rahutud wäherdamised ja ristluu sisse painutamised, mis mõned sünnitajad hea meelega teewad, on kõwaste keelda. Külle peal olles on sünnitajale fergituseks, kui ämmamoor wäituste ajal teda ristluu kohalt käega tuetab. Sünnitaja tarwitab nüid wäituste ajal enam tuge kui enne. Sellile olles tuetagu lapsehädaline parajalt painutatud kintsudega jalad wastu woodi jalutsit ja wõtku kätega woodi samma külge siutud paeladest finni.

§ 202. Sellel seisul wõib ka kaasapres=

simine, mida lapsehädaline nüüd ühtepuhku tarwis tunneb olema ja mis temale lubatud on, kõige paremine toimetatud saada. Selletarwis saab pea padja ehk ämmamoori käe läbi natuke kummardawasse seisju tuetatud, lapsehädaline hoiab hinge kinni ja punnitab nagu keha tühjenduse juures. See kaasapressimine wõib ainult wäituste ajal sündida, wäituste wahel ajal oleks see kahjulik.

§ 203. Ämmamoor uurib nüüd wäituste tagajärge, kord wäituste ajal, kord selle järel seeftpidi läbikatsudes.

Kui lapse wälljatulek lähidal on, puhastagu ämmamoor lahja karbolitwedelaga suguosad ja nende ümbrus külgehakkanud limast ja werest ära, et sellest midagit lapsele filma ei läheks, lautagu ka puhas palakas lapse wastuwõtmišeks üle ropase aseme.

Šeäranis hoolega pangu ämmamoor seda ajapunkti tähele, kus pea „pealelitsuma“ hakkab ja päraots ning tamm tema läbi ettetungitud saawad; nüüd on tal selleüle walwata, et häbedusepragu ja nimelt tamm lapsewäljaastumisel terweks jäewad. Neli punkti on, mida ämmamoor tähele piab panema.

§ 204. Gsiteks. Selleks ajaks, kus pea bekkenisse sisse astus, ei olnud poolistuwat ehk kõrgendatud persšega asetellemist reeglimõedulise bekkeni juures küll mitte just nõuetud, aga kahju see ka ei teinud. Sellewastu saaks niisugusel

ajal, kus pea bekkeni-põhja on jõudnud, sarnane asetus wäga kahjulik olema. Sarnase asetuise läbi saab nimelt niuudelülisammas painutatud, bekkeni painutus kere poole tähtjalt wähen datud.

§ 205. Kolm asja on weel tähele panna, et tamm pea läbitungimisel ei rebeneks:

Piab nimelt teiseks pea tagumine pool täieste häbeduselooaga alt wälljaastunud olema, enne kui esimene peaosa enmast üle tammi wällja weeretab.

Kolmandamaks piab eespea wälljatweere mine nõnda pikkamisi sündima, et pehmed osad bekkeni-põhja külles tarwilikult wälljatenida suudawad.

Keljandamaks piab pea, kuni ta täieste wäljas on, juhtjoonde jäema, lapse kulla-haut piab üsna wastu ema häbeduse-looka jäema.

Sellejärele on ämmamooril pea läbiastumisel üksteise järele weel kolm asja tähele panna:

§ 206. Wida suurem pea oma wälljatu lekul häbeduseprausse on, seda rohkem piawad bekkeni-põhja pehmed osad endid wälljatenitama, seda ennemalt käriseb tamm lõhki, kui pehmed osad mitte enam wenida ei suuda. Ämmamoor toimetagu sellepärast järgmisel wiisil: Sgal juhtumisel, niikohe kui pea enmast ettepoole hakkab rullima, katsugu tema esimese- ja keskmise sõrmeaga järele, kas terve tagapea häbeduselooaga alt juba wällja on astunud. Kui see weel mitte

ei ole sündinud, siis piab ta iga wäituse järel ehk ka wäituse ajal nimetatud faks sõrme kõwaste tagapea peale panema ja pead wastu tammi alla suruma, nõnda et terve tagapea häbeduselooaga alt wälljaastub.

§ 207. Range wälljamenitus, mis tamm pea wälljatulekul piab kannatama, sünnib siis hõlpsamalt ilma kärjemata, kui toimetus pikkamisi läheb. Tammi enne sõrmedega laiendamine ehk õliga wõidmine ei tee teda mitte weinivamaks; ämmamoor muretsegu aga selle eest, et pea pikkamisi wälljaastub. Tema keelaku kõige esiteks kaasapunnitamist ära, wõtku naisel käte ja jalgade tuetused ära, keelaku hinge finnipidamist ja lastu ennem lapskehädalist kisenada, kui ta tahab, ja pöörgu teda, kui ta sellelile olles kaasapunnitamist jätta ei wõi, parema ehk pahema külle peale. Sealjuures hoidku tema pead tagasi, et see mitte nõnda kiireste läbitungima ei pease.

§ 208. Ettepoole ei wõi pea juhtjoonest mitte kõrwale minna; kui kullataguse juured wastu häbeduselooka seisawad, siis on pea bekenitwäljamineku juhtjoones. Et pea juhtjoonest tahapoole ei lähe, selle eest muretseb peaaegu alati tamm ise oma pinguli oleku läbi. Aga wäga lödewa tammi, üleliigse wäituste jõuu ehk korratu kaasapunnitamise juures wõib pea wastu tammi juhtjoonest kõrwale minna. Ämmamoor tunneb seda selleläbi, et ta kawatwa sõrmega pea

ja häbeduselooaga wahel ruumi leiab. Sellel arul-
 dasel korral, kus kuflatagune mitte häbeduse-
 looga külge ei hoia, on waja pea läbilõikami-
 sel tammi tuetada. Ammamoor seadku siis käsi
 nõnda, et põial paremalle, esimene sõrm paha-
 malle poole tammi äärde seisma tuleb. Nõnda
 seisaw käsi wajutab nüüd kergeste wastu häbe-
 duselooa, nõnda et kuflatagune ja kufla-haui
 üsna häbeduselooaga külge seisma tulewad, kuna
 lapse otsaesine ja nägu ammamoori põidla ning
 esimese sõrme wahele astuwad.

§ 209. Saab sünnitus naise sellile olekul
 waadatud, siis istub ammamoor paremalle ehk
 pahemalle poole woodi ääre peale naise jalgade
 juurde, nagu naise näu poole pöörtud. Istub
 ammamoor parema ääre peal, siis aitab ta pa-
 rema käe sõrmedega ilmsille tulewat kuflatagust,
 ka pärast tammi pingutust koiab ta parema käe
 sõrmedega. Pea tagasihoidmiseks on üle sünni-
 taja parema külle ammamoori pahem käsi wal-
 mis. Kolmandamaks käepanekuks, kui seda tammi
 tuetamiseks tarwis piaks olema, saab naise sel-
 lili oleku juures nimetatud seisust parem käsi
 nõnda tammi külge pandud, et selle esimene äär
 põidla päka alla jäeb, käsi ja wälljasirutatud
 sõrmed on sealjuures üle uru-haugu tahapoole.

§ 210. Mitte iga sünnituse juures ei pia
 kõik kolm käsitust pruugitud saama, aga ämma-
 moor piab iga sünnitamise juures kõiki neid kolme
 asja tähele panema. On kuflatagune häbeduse-

looga all juba täiesti etteastunud, siis oleks see kasuta, teda sügavamalle allasuruda tahta. Nõutub pea iseenesest pikkamisi läbi häbeduseprau, ilma teda üleliia pinewille ajamata, siis oleks kahjulik, teda kauemine läbilõikamises kinnipidada tahta. On kuflatagune, nagu harilik, iseenesest häbeduselooaga vastu, siis oleks kahjulik, pead weel kõwemine sinna vastu rõhuda. Rõige enam saaks aga ämmamoor kahju tegema, kui ta seda kolmandamat käsitust, tammi päris tuetust waremine pruukida tahaks, kui kuflatagune täieste häbeduselooaga all ette on astunud. Siis saaks ta seda etteastumist takistama, siis saaks pea ristamisi häbeduseprausse astuma ja tammi, mis ämmamoor just hoida tahab, weel diete ära lõhkuma.

§ 211. Kui läbitungiw pea pärasoolikast rooja wällja pressib, siis piab ämmamoor seda rooja ühe selle tarbeks määratud rätikuga ära wõtma, et laps, sünnitaja ega ta ise endid ära ei määraks. Tammi hoidwat kätt finda ehk rätikuga katta, ei ole kõlbulik, sest see takistab tundmist, kui suur tammi pinewus on. Rõik, mis inimese ihu küllest on, tohib ämmamoor niisama wähe kui arst karta puutumast, kui seda tarwis tuleb. On ju ometi pesuwesti ja seep maailmas.

§ 212. Sellejärele kui pea sündinud on, piab ämmamoor lapse kaela ümberringi läbi katsuma, kas ehk nabanöör sinna ümber filmu-

sesse pole läinud, sest kui lugu nõnda, siis piab tema jeda niikauugelle lödwendama, et õlad läbi peasewad. Sellejärele tuetab käsi pead, et ta mitte alla ei waju; ometi ei tohi lapse suu ega nina käest kaetud olla, sest mõnikord hingab laps juba nüüd.

§ 213. Kui ligem wäitus tuleb, mis õlad wälljaajab, piab igakord tammi külles olew käsi selle eest muretsema, et eesolew õla läbiminnes kõwaste wastu häbeduselooka on. Õlade sündimise juures piab tamm igakord tuetatud saama; muidu käriseb ta weel sell korral lõhki.

§ 214. On õlad läbiastunud, siis käib nüüd süüasaadik tammi külge pandud käsi enamiste sellesamas wäituses terwelt päewa ette tulewa lapse järele. Last piab nõnda wastu wõtma, ja kui ta üsna wäljas on, nõnda maha panema, et suu ja nina wabalt hingata wõiwad ja et nabanöör lodewalle jäeb ning mingil wiisil katkendatud ei saa, sest see saaks niheaste ema kui ka lapsele kahju tegema.

§ 215. Järelsünnituse ajajärkus on ämmamooril oma tähelepanemist ja toimetust tarwilikult ema ja lapse peale jautada. Sündinud laps, mis enamiste nüüd alles hingama ja liwendama hakkab, piab emaga paariks minutiks kokku jäema. Selle aja sees katsub ämmamoor lapskoda, kas see kindlaste kokkutõmbanud on, nõnda et iverewoolamist karta

pole, ja kas ta nõnda pisukeseks on läinud, et teine laps seal sees ei või olla.

Siis puhastagu tema lapse nagu puhta keedetud wee sisse kastetud puuvillatopiga limast ja werest ära.

§ 216. Leiab ämmamoor lapselõõja kinni ja pisukesele olema, oma põhjaga natukene allpool naba ehk weel sügavamal seisma ja hingab ning karjub laps reeglimeeduliselt, on ka pulsilöötk nabanööri täieste ehk ometi peaaegu täieste kadunud, siis hakkab ta nüüd naba ära lõikama.

Nelja sõrme laiuselt nabast siub ta nabanööri jämeda niidiga ehk ühe hõlekõrre laiuse paelakesega kõwaste kinni. Kolme sõrme laiuselt sõdemest eemalt lõikab ta siis nabanööri kääridega katki, pöörab lahtise otsa kõidetud koha peale tagasi ja siub paela otsad selle üle weel kord kahte kõwasse sõlme. Nabanööri alumise sõdumise juures on ämmamooril iseäranis seda tähele panna, et ta ema ega lapse poolt otsa ära ei kärista. Emapoolse otsa käristamine võiks lapselõõjast werewoolust, lapsepoolse otsa käristamine kardetawat naba-põletikku sünnitada.

§ 217. Kui naba ära toimetatud, siis on tarwis jälle ema järele waadata. Laps saab sellepärast sooja rätiku sisse mähitud ja mõistliku naise kätte antud, ehk kui niisugust juures ei ole, siis julgesse kohta rahuliste maha pandud.

Ämmamoor waatab nüid uuesti järele, kas lapskoda ka nüid kõwaste kokku tõmbanud ja werewoolus suguosadest piisufene on; tema nõuab ka järele, kas sünnitaja ilma waluta on ja kuidas ta enmast muidu tunneb; iseäranis paneb ta seda tähele, kas naise üleüldises olekus mitte werewoolamise märki näha ei ole. Wälimise läbikatsumise juures waadaku ämmamoor, kas lapskoda ees olew kusepõis täis ehk tühi on. Sagedaste on sünnitamise ajal palju kust kokku kogunud; täis põis on püramiste wäljaajamisele tahtusteks. Leiab ämmamoor põie täis olema ja ei saa naine seda mitte wäljatühjendada, siis pistku ämmamoor iseäralise hoolega, sest et osad nüid wäga hellad on, kateeter sisse, mille läbi kusi ära wõib jooksta.

Teki all naise kõhu peal puhkawa käega kat-
sugu nüid ämmamoor alaliste lapskoda.

§ 218. Järelsünnitustewäituste tulekul läheb lapskoda kõwemaks ja ümargusemaks; enamiste ojab nüid ka rohkem werd wälja. Riipea kui üks järelsünnitusewäitus tuleb, uurigu ämmamoor selle mõju lapskoda põhja peal olewa käega. Tihti tunneb ta seal juures, et lapskoda wäituse ajal pisemaks, nimelt kitsamaks ja lapikumaks läheb ja pärast wäitust pisemaks jäeb kui ta enne oli. Siis arwab ämmamoor õigusega, et lapskodakeha järelsünnituse wälja on tõukunud. Wiimane on siis laias lodewas kaelakaanalisis ja tupewõlwis, kust ämmamoor

šeda, nagu kohe õpetatud piab saama, ära wõib wõtta.

Kui aga mitmed päramistewäitused on olnud, ilma et lapskoda enmast kestwalt oleks piisendanud, siis piab ämmamoor peuga lapskoda ümbert linni wõtma, paremalt poolt woodi äärest pahema kääga nõnda, et põidlapoolne kää külge esimest, piisuse sõrme poole külge lapskoda tagumist seina ja põhja ümbert kinni wõtab. Nõnda peale seatud kääga litsugu ämmamoor lähema wäituse ajal parajalt tugewaste lapskoda esimest seina tagumise wastu, ilma sealjuures lapskoda bekkensisje allasurumata, ilma ka naisele walu tegemata. Wäitus saab sarnase litsumise läbi kõwendatud ja esimese ehk teise sell wiisil tuetatud järelsünnitusewäituse juures astub enamiste järelsünnitus tuppe ehk kogu kuni wälimistesje suguosadesje, kust ta siis kohe õpetatud wiisil ära saab wõetud.

§ 219. Ei tule päramised mitte kuni wälimiste osadeni, siis wõib ämmamoor lapskoda kestwalt piisemaks jäemiseft arwata, et päramised tuppe on läinud; ta tehku šeda enesele šisemise katsumise läbi selgeks. Šeäraline hoolas kätte- ja wälimiste suguosade pesemine piab selle läbi- katsumise eel käima.

Kui ämmamoor woodi parema ääre peal istub, wõtab naise parema kintsu alt nabanööri pahema kää käähe sõrme wahesele, ajab parema kää esimese- ja keskmise sõrme nabanöörimööda

ülesse tuppe, kuni emakoogi ehk emakasuu juurde jõuab. Saab ta emakasuu ääre kätte, siis on päramised alles lapselkojas; siis võtab ta käe jälle wällja, katab sünnitaja kinni ja walwab lapselkoka üle wäljaspoolt peale pandud käega nagu ennegi. Ei saa ta aga emakasuid kuskilt kätte, sest et terve tupewõlv emakoogist täidetud on, ehk on emakoof koguni juba sügawas all tupes, siis piab ammamoor päramised ärawõtma. Selleks otstarbeks mähib ta parema käe sõrmedega wõetud nabanööri nende sõrmede ümber ja wõtab teda kõwemine kinni, kui enne läbikatsumise juures tarwis oli; siis paneb ta parema käe esimese- ja keskmise sõrme, nabanööri mööda ülesse minnes, siina kohta, kus ta emakoogi sisse läheb. Kuna ta nüüd parema käe kahe sõrmega emakoogi kõwaste tahapoole surub, tõmbab ta päramisi aegamööda nabanööripidi wällja. Ammamoor teadku, et jägedaste ühe käega kõwa litjumist ja teisega tugewat tõmbamist tarwis on, kui päramisi tupest wällja tahetakse saada. Sellepärast piab kõige esiteks teada olema, kas päramised lapselkojas ehk tupes on. Seisab järelsünnitus alles lapselkojas, siis on iga tasane tõmbus nabanööril kahjulik ja sellepärast keeldud, on ta aga tupes, siis on kõwat surumist ja tõmbamist tarwis, sest päramiste kasuta tupes wiibimine wõib uut lapselkoka werewoolust sünnitada.

§ 220. Niipea kui emakoof wälimistes

suguosjades ilmub, wõtab ämmamoor teda parema läe sõrmedega, keerab teda paar korda iseenele ümber, et munanahad pinguli jääwad ja tõmbab emakookipidi kõik päramised pikka-mööda wällja. Püakfiwad järeltulewad muna-nahad tasase tõmbamisele wastu panema, siis ajab ämmamoor parema läe esimese- ja kesk-mise sõrme weel kord tuppe kuni emakasuu lähidalle ja litsub tasakessti tagasipoolt munanah-kade nõõri peale, nõnda et ka nende wiimane ots ilma kärisemata juhtjoones lapseloojast wällja astub. Wällja wõetud päramised saatwad puhta kauki jisse pandud.

Nüüd piatwad kõige esiteks päramised hoollega läbi waadatud saama, kas munanahkadest mõnda tähtjat tükki ehk emakoogist midagit ei puudu. Nendel kordadel piaks sünnituseawitaja järele saadetud ja päramised tema tulekuni alal hoitud saama. Kus ämmamoor iganes teab, et arst nurganaist waatama tuleb, hoidku ta päramised selle tulekuni alles.

Pikemalt piab ämmamoor kõhtu kobades katsuma, kas ka nüüd lapselooja kinni ja pisuke- seks kofku-tõmbanud on, ja kas werewoolus nüüd üsna pisukeseks on jäenud.

§ 221. Siis pesku ämmamoor puhta leige weega, millele natuke karbolhaput sekka pandud, suguosjad ja nende ümbrus hooljaste ära; see nõuab ettewaatust, sest need osjad on nüüd wäga hellad; suguosjade külles tohib ämmamoor ainult

tammist ettepoole hāigada, sest et muul wiisil walu saaks sūnnitama.

§ 222. Kui nūid naine sellesama woodi sisse jāeb, kus ta maħa sai, mis ka kōige parem on, siis saawad padjad, mis persse ehk puusakohtade kōrgemalle tōstmiseks alla pandud, ärawōetud, et tal parem on pikutada. Nse saab uueste tehtud. Niisama piab ihu- ja woodipesu, mis werine ehk mārġ on, wahetatud saama. Pesu piab täieste kuitw ja lābisoojendatud olema. Sga pikema paljaks kiskumise ja āgeda liigutuse eest piab hoidma.

Suguosade ette kintsude wahele pannakse puuwillatopp, mida silmitsedes āmmamoor igakord tunda wōib, kui kange werewoolamine on.

Puuwilla-topis saab wālimiste suguosade ette selles wiisil kinnitatud, et kolmenurgeline ehk kolme nurga kōkkupandud rātik nurganaise bekkeni alla saab pandud, kolmenurga nūrinurk jalgade poole. Rātiku pikad nurgad saawad ūmber keha kōidetud, kintsude wahelt ūlessewōetud lūhikene ots litsub siis puuwillad pehmesti wastu suguosasid.

Wōōd wōib temale kūll ūmber siduda, aga mitte liig kōwasti.

§ 223. Nūid lāheb āmmamoor lapse talitusele. Wāhe ajal juurde toodud pesuwesti piab 25 graadi Reomūūri järele soe olema. Ammamoor proowigu wett alati soojamōetjaga; liig soe westi on lapsele wāga kahjulik. Ammamoor paneb lapse nōnda wette, et see, tema peu peal

puhkades, näuga wee poole waatab, kuna teine käsi pehme wammiga lapse terwe keha werest ja lapselimast puhastab. On wiimane kõwaste külles kinni, siis wõidku ämmamoor lapse nahka natukesse peene õli-, soolamata wõi- ehk wärste munarebuga. Kõige kange õerumise eest on tarwis hoida.

Lapse nägu puhastagu ämmamoor puutwillatopikesega, mis ta iseäranis puhta wee sisse kastab, ja pangu ta pesemise juures tähele, et lapselle pesuwett silma ei lähe, mis läbi filmapõletik wõib figida.

§ 224. Siis saab laps padja peal ehk ämmamoori süles linase rätifuga ära kuitwatatud. Seal juures pangu ämmamor tähele, kas lapsel ka kõik osad reeglimõeduliselt on kašwanud, nimelt kas suguosad ja perse omas reeglimõedulises wormis ning awadustega on. Ei piats lugu mitte nõnda olema, siis ei pia sellest mitte emale, waid teiste omakestele teatadama ja arsti käest nõuu küsitama. Ka nabanööri piab ämmamoor nüid järele waatama ja kui sealt werd wälja nõrjub, siis uue sideme ümber panema.

Lapse nabanöör nõuab hooljat sidumist. Rafulik on temale kuitwi puutwillu ümber mähkida. Siis seatakse teda pahemalle poole kõhu peale ülesse, ja siutakse kolme sõrme laiuse ning 1 meetri pikkuse nabasidemega, millel mõlemis otjas paelad on, kõhu ümbert parajalt kõwaste kinni.

§ 225. Sellepeale saab lapsele särgitene ja jakitene, mõlemil sõltused külles, selga panded. Siis pannakse lapsele mähkmed ümber, aga hoitakse mähkmetööd kõwaste kinni-kiskumast. Käed jäegu mähkmetest wälja.

§ 226. Kui ema ja lapse eest praegu õpetatud wiisil on muretsitud, piab ämmamoor weel kaheks tunniks sinna jääma. Selle aja sees piab ta nurganaist hoollega silmas, et näha, kas ehk werewoolamist wõi muud segadust ette ei tule.

§ 227. Enne kui ämmamoor minema läheb, pöördu ta jälle oma tähelepanemist kusepöie peale, kas see tühi ehk täis on. Wiimasel juhutumisel lüka ta tema üks riist alla ja sundigu naist kusele. Ei wõi naine muutmata seisatusel mitte kusta, siis lastu ämmamoor seda kahteteriga ära, sest täis põis takistab lapsekoda endisesse olekusse minemise juures ja naisel on iga liikumine kahjulik.

§ 228. Kui laps sündinud, arwatwad mõned temal koha sõrmega suus urgitseda wõima, et sealt lima ära wõtta. Enamal jaul lastel ei olegi sündides rohkem lima suus, kui just tarwis on, ja sellepärast ei tohi teda mitte sõrmitsemisega waewata. — Mis siis ette tuleb wõtta, kui laps warjusurmas on sündinud, saab hiljemine õpetatud.

§ 229. Riistad, mida ämmamoor iga sündimise juurde kaasa piab wõtma, on järgmised:

1) Loputuselann (Irrigator) persfektorudega ja emafatoruga;

2) Nabanöörifäärid;

3) mitmed nabanöörifidemed;

4) klaas puhta öli-, karbolidli- ehk vase-
liiniga;

5) klaas wedela karbolihapuga ja mõedu-
klaasiga;

6) Rüinehari;

7) kaks uut wammi, ja puutwillad;

8) pesuweefoojamõetja;

9) haige-thermomeeter ihu soojuse mõet-
miseks;

10) liitwa-uur pulsi lugemiseks;

11) paelamõet;

12) pestud walge põll, nii suur, et eestpoolt
riided ära katab.

Need 12 asja saawad igal korral pruugi-
tud. Aga sest et ämmamoor iialgi kindlaste ei
tea, kas sündimine reeglimõeduline saab olema,
piab ta weel ühes wõtma:

13) katheret;

14) nisanibuimeja;

15) kaks nisanibukübarat;

16) ühe klaasitese salmiakwaimuga;

17) ühe klaasitese äetheriga;

18) pisukese klištiripritsi ehk gummipritsi;

19) pika gummitoru.

See on ka, kui ämmamoor

20) ühe kiiluwormilise padjakoti kaasa wiib.

See võib ruttu hõlgede ehk heintega täis topitud saada. Riisugune padi on sagedaste palju väärt, kui käepärast saada-val on, nimelt kui sünnitusea-aitaja lõikamist ettevõtma ja selleks nõndanimetatud ristwoodit piab tegema.

21) Tüff seepi ja puhtaks pestud käterätiku wiigu ämmamoor kaasa, kui ta majadesse läheb, kus mitte kindlaste ei tea, kas neid saada-val on.

22) Ka üks tüff wahariiet, 1 meeter pikk ja lai, wiigu ämmamoor enesega kaasa; iseäranis waeste inimeste juures, kus sellesarnast mitte saada-val pole, on aseme puhtus kahewõrra tarwiline, sest et aseme wahelduseks tarwilised asjad puudutwad.

Kõik need asjad piab ämmamoor koguni puhtaste hoidma, sest puhastamata riistade läbi võib lapsewoodipalawik sündida. Puhastamine sünnib seebi ja harja, keetwa wee ning kui tarwis, karbolhapu läbi.

Riistad saagu pajuwitsadest punutud käsi-korwi sees hoitud, mis purjeriidega üle on tõmmatud.

Korwi sisse ärgu pangu ämmamoor riistu uialgi puhastamata. Kui nurganaise majas keetwa wett ehk muud nende puhastamiseks saada-val ei ole, siis mähkigu ta neid rätiku sisse ja wiigu nõnda koju, kus neid siis puhastab ja kohe korralikult korwi sisse paneb.

23) Selle raamatu piab ämmamoor ka sünnimise juurde kaasa wõtma, see on temale kah-

lasel kordadel kõige parem nõuandja, see on ka temale ajatviiteks, kui tundide kaupa sünnitaja juures piab istuma. Sünnitajaga jutustamine temale ei kõlba ja teeb ka sünnitajale kahju.

§ 230. Riistad, mis ühe sünnitaja ehk nurganaise juures pruugitud on saanud, piavad enne uut pruukimist 10 minutit aega wee sees keedetud ja sellejärel kange, 5 protsentilise karbolidhapu wedeluse sees ärapestud saama. Keed riistad, mis sarnast toimetust mitte ei kannata, nagu näituseks painutu (elastische) katherer ja painutu ehk sarvone emakatoru, ei tohi teisikorda ülepea mitte enam pruukimisele tulla.

Reljass oja.

Reeglimõedulisest nurgawoodi- ajast ja imetamise ajast.

---

§ 231. Niipea kui sündimine lõpetatud, nimetatakse naist nurganaiseks, seisukorda, milles tema on, nimetatakse nurgawoodi ajaks, nurgawoodiks, lapse- ehk titewoodiks.

Raks peatoimetust langewad selle aja sisse, esiteks kõigi rastejalguse ja sünnituse läbi muudetud saanud osade endisesse olekusse tagasikujunemine, nimelt ema suguosadel; teiseks piima saatmine, mis titele, imewa lapsel, toiduseks on.

§ 232. Zmetamisetoimetus kestab seaduse järele üheksa kuni kümme kuud. Suguosade tagasikujunemine nõuab üle kolme kuu. Harilikult nimetatakse naist esimesed kuus nädalit pärast sünnitamist nurganaiseks.

Esimene peatükk.

Reeglimõdulised sündmused ema juures.

§ 233. Praegu maha saanud naine tunneb ennast tüdinud olema, tihti tuleb lühike, kerge külmatvärin, mille järele pea soojuse tundmine, magada tahtmine ja üleüldine higistamine tulewad. Magamise järel tunneb naine ennast kosunud ja terve olema. Naise puls, mis kuni lapse sündimise lõpuni ikka tihemalt löi, lööb nüüd jälle harvemalt ja rahuljemalt.

§ 234. Terwel nurganaistel on kestabalt ühtlane soojus, niiske nahk; esimesel nädalal tuleb päevas üks-, kaks- ehk kolmkorda higi üle terve naha, nõndanimetatud „nurgawoodihigi.“ Et nurganaine selleläbi palju niiskust enesest wällja saadab, siis on temal juurenda-

tud janu. Kõwa toitute isu tuleb alles mõne päewa pärast.

§ 235. Kusemine on mõnikord wähendatud. Tihti puudub kusele pakitus, ehk kust küll palju põies on. Kooja wälljabeitmine jääb harilikult esimeste kolme kuni nelja päewa sees ära.

§ 236. Wälimised suguosad ja tamm, mis pärast sünnitust wäga hellad ja sagedaste natute paistetanud on, saawad enamiste esimese 24 tunni sees oma reeglindedulise juuruse jälle tagasi ja kautawad ka helluse. Wähesed ilanaha wigastused, mis häbedusemokaade sidemes ja tupe sisseminekus, nimelt eest kusetorusuu kõrwal mitte aruldased pole, paranewad tarwilise puhtuse juures mõne päewaga.

Ka tupe alumine oja läheb juba mõne päewa pärast jälle kitsamaks. Dupewõlto jääb kaua aega, sagedaste kestwalt, laiaks ja lodewaks.

§ 237. Lapsel ajal on ka nurgatwoodis jälle suured muudatused. Mahasaamise järel kaalub tema umbes 1000 grammi, 4 kuud hiljemine umbes 50 grammi. Raskejalguse ajal tekkinud liigosa läheb nurgatwoodis osalt jälle naise were sisse tagasi, osalt saab ta nurgapuhastusel wällja saadetud. Selle aja sees saab ilanahk, mis sünnituse juures jault kaduma läks, nurgatwoodis jälle täiendatud.

§ 238. Wälimine emakasuu ja kaelakaa-
nal on esimestel päewadel sõrmega hõlpsaste kätte-
saadawad. Emakasuu palistus on lai, lodew

ja lapit. Juba kaheksa päewa pärast on lapse-
toja tupeosa jälle tekinud, on aga alles lai,
lühike ja pehme ning näitab armist, mis sün-
nitamise juures on tulnud. Armid jäewad ka
siis, kui lapsekoda juba endises olekus on.

§ 239. Lapsekojakeri, mis pärast sün-
nitamise lõpetust nagu kõwa, kindel, enam kui
rusikasuurune kuul üle häbeduseluu lodewa kõhu
läbi tunda oli, läheb enamiste esimese 12 tunni
sees jälle natuke suuremaks, nõnda et lapsekoja
põhi kuni üle naba ja häbeduseluu wahel keskkoha
ulatab. Siis läheb lapsekoda päew-päewalt pi-
semaks. 12-mal nurgatwoodi päewal on ta jälle
häbeduseluu de taga, nõnda et ta palja wälimise
katsumise läbi enamiste mitte enam tunda ei ole.
Wõetakse ühtlasi sifemist läbikatsumist ette, siis
leitakse lapsekoda esimese tupewõlwi üle ettepoole
kummardawas seisatuses ja kergeste liikuwalt.

See on sell ajal, kus põis tühi on. Täis
põie juures leitakse nurganaise lapsekoda palju
kõrgemal kõhu wastu ja seisab ka sagedaste kõr-
wal.

§ 240. Lapsekojasidemed, niisuguste laiad
kui ümargused, on kõhe pärast sünnitamist wäga
lodewad, sest nad ei suuda endid mitte nõnda
ruttu lühendada, kui lapsekoda ennast pisendab.
Sellepärast on lapsekoda esimestel nädalatel sün-
nituse järel wäga hõlpsaste igasse külge liikutu.
Wähe haawal lähewad lapsekoja sidemed jälle lü-
hemaks ning pingumaks, ja kui naine ennast nur-

gatwoodis mõistlikul wiisil hoiab, on lapskoda mõne kuu pärast jälle kindlaste omas seisatuses, nagu enne raskejalgust.

§ 241. Lapskoda rutuline pisenemine nurgatööd esimesel ajal tuleb tema kokkutõmbamisest, järelwaituste läbi.

Mida kiirem sünnitus oli olnud ja mida saagedamalt naine juba maha oli saanud, seda elavamalt ja seda kauemine tunneb ta kokkutõmbamisewalu. Harwaste wältab järelwaituste walu üle neljandama nurgatööd päewa.

Waitused ise on lühemad kui sünnitusewaitused, waheajad kestawad sagedaste tundide kauupa;waituste waheaegadel ei ole walu, ka mingit hellust litsumise wastu. Kõhust lapskoda peale litsumine, juba paljas kobaminegi kutsub enamiste waitused ette, mis lapskoda kõwaks ja pisukeseks minemise ning kõhu wastu astumise juures selgeste tunda on. Lapskoda waituste ajal ettepoole astumine tuleb selleläbi, et ümargused emakasidemed, mis lapskodalihha jätkendus on, ennast lapskodajaga ühel ajal kokku tõmbawad. Lapskoda reeglimõeduline liikumine nurgatööd on sellepärast ka ühe järelwaituse ajal tähtjalt wähenenud. Lapse imemine rinna otsas kutsub enamiste nurgatööd esimestel päewadel järelwaitust ilmsille. Selles ongi naise iseimetamise tulu, sest kanged sagedad järelwaitused edendawad lapskoda tagasifujunemist.

§ 242. Reeglimõedulise nurgatööd ajal

on suguosadest suurendatud wälljawoolus, nurgawoodipuhastus, nurgawoodiwoolus.

Esimesel päewal on nurgawoodiwoolus natuke wesijest werest, mõnikord ka pisema ehk suurema tarretanud klompidega, ja siis jäenud sõelana näha narudega segatud.

Were seas olemise läbi jääb nurgawoodiwoolus esimestel 2., 3. kuni 4-jal päewal punaseks, natuke pruuniks. Siis jääb ta tund-tunnilt wäga kasinaks, wesijeks, ja läheb nüid jälle üsna pikkamisi rohkemaks, walwatas kollaseks, paksupäraliseks; tema on nüid limast ja mädast, sest haawatud lapselõija sisetine külge mädaneb paranedes reeglimeetodulisel wiisil. See olek jääb nurgawoodi woolusel, kuni ta naiste juures, kes oma last imetawad, kolme kuni nelja nädali pärast täieste järele jääb.

Nurgawoodiwooluse rohkus ja hais on mitmesuguste naiste juures ja nurgawoodi mitmesugustel aegadel wäga mitmekesine. Kolmandamal, neljandal päewal, kus ta pruunikas ja rohke on, haiseb tema kõige halwemine. Terwel nurganaisel ei haise ta aga iialgi mäda ehk rooja sarnaselt.

§ 242. Piimasaadetus on enmast juba raskejalguse ajal ette walmistanud. Sagedaste on juba sünnituse juures piima küllalt rindades. Enamiste läheb alles teisel, kolmandamal päewal piimasaadetus rohkemaks. Selle aja ümber paisuwad siis rinnad kõwemine ülesse ja tihti

on nendes ka tõmbawat, pistwat walu, mis jälle kaub, kui piima wälljatühjendus rohkemaks läheb. Mida sagedamalt laps rinna külge saab pandud, mida tugewamalt laps imeb, seda waremine tuleb piimasaadetus ja seda rohkemaks ta läheb.

§ 244. Esimene piim on wesine wedelus ning paksud, kollakas walged jooned seal sees. Tema siriseb nisa peale litsudes suurtes tilkades wällja. Niipea kui piim rohkemalt woolab, näitab ta kollakaswalge ühtlane wedelus olema, mis nisa peale wajutamise juures foruna wälljapritsab.

§ 245. Nõnda kaua kui piimasaadetus kestab, jäeb enamal jaul naistel kuupuhastus tulemata.

Kui laps rinna küllest ära on wõerutatud, mis kahetsa kuni kümne kuu pärast sünnib, paistetawad mõnikord rinnad jälle ära. Korralise hoidmise juures jäeb siis paistetus ja piimasaatmine järele ning rinnad närtsiwad ära. Neli ehk kuus nädalit hiljemine tuleb kuupuhastus.

Naistel, kes oma last mitte ise ei imeta, tuleb kuupuhastus kuus nädalit pärast sünnitamist.

§ 246. Mitte kõik muudatused, mis rastejalgus ning sünnitamine emahus walmistawad, ei kau nurgatwoodi ja selle järel tulewa aja sees tagasitujunemise läbi. On jäedawaid muudatusi, mille külles mitme aasta pärast, sagedaste terwel eluajal, läbikatsumise waral tunda

wõib, kas naine sünnitanud on. Neist emamärkidest on kõige tähtsamad:

1) Armid emakasuu külles, mis wal-
mis lapse sündimise järel iialgi ei puudu.

2) Armid ematupesisesfemineku kül-
les, kõige sügavamad lõhed, mis neitsinaht lapse-
pea wäljaastumise juures kannatab. Ka need
ei puudu iialgi walmi lapse sündimise järel.

3) Armid eesõues kusetoru kõrwal ja
tammi muljutuse armid, mis õnnelikul kom-
bel enamiste puuduvad, aga kus nad on, seal
kadumata jääwad.

4) Armitaulised jooned lodewa kõhu-
naha sees, mis niiheaste puududa wõiwad,
kui ka, kui nad on, mitte igaford raskejalgusest
ei tule.

§ 247. Ka need märgid, millest hil-
juti olnud sünnitamist tuntakse, wõiwad
ämmamoorile tähtjaks saada. Selle peatüki eel-
minewaist paragrahwidest tunneb ämmamoor neid
märkiid. Siin juures olgu ainult seda üteldud:

1) Et naise rindades weel piima wõib leida,
kui ta juba mõne aasta eest wiimast korda on
sünnitanud; et sagedaste nende naiste rindades
piima leitakse, kes iialgi pole sünnitanud, aga
sell korral raskejalgsed on; et niisuguse naise rin-
dades, kes iial raskejalgne pole olnud, waewalt
piima leitakse.

2) Et 239-mas paragrahwis kirjeldatud lapse-
koja olek ka haiguse läbi ette wõib tulla, et aga

sarnase haiguse loomulikul jooksul lapselapsi suurus iialgi nõnda lühikese aja sees sellel wiisil muudetud ei saa, nagu 237, 238 ja 239-mas paragrahwis nurganaise lapselapsi üteldud sai; et sarnasel kordadel lapselapsi tupeosa mitte 238 paragrahwis kirjeldatud olekut ei atwalda, nagu hiljuti mahasaanul. See teeb ka nurganaise ja esimest kuud raskejalgsi juures wahet.

3) Et sarnased wälljatwoulused, nagu nurgawooditwoulus, küll ka haiguse juures, iialgi aga, nagu nurgawoodis, muu segatud terwise juures ei wõi tulla.

Teine peatükk.

Neeglimõedulised sündmused lapse juures.

§ 248. Sellejärele kui terwe laps pestud ja riidisse pandud, sellejärele kui ta sagedaste ka juba kusnud on, lähneb temale kõigepealt magamist tarwis. Toidu tarwitus pole mitte nõnda suur, sest et ta kuni sünnitamise lõpuni nabanööri läbi emalt rohkesti toitu on saanud.

4, 6 ja mõnikord alles 12 ehk rohkem tunni pärast ärkab laps oma magusast unest ning atwalda kiskendamise läbi, et ta toitu tarwitab. Seda annab temale emarind. Esimene piim on lapsel sellepoolest kasulik, et ta ühtlasi toidab ning kõhtu lahtitegewalt mõjub. Tema kiirustab ras-

tejalguse ajal lapse soolikasse kogunud, mustjasroheline weniva rooja, nõndanimetatud lapsepigi wälljatühjendamist. Papsepigi wälljatühjendus on esimese 2, 3 ehk nelja päewa sees lõpetatud, sellest saadik on lapsel kullakollane ehk wääwlikollane pudrusarnane wälljatühendus, 2= kuni 4 korda 24 tunni sees.

§ 249. Tite (imewa lapse) nahk läheb saagedaste mõne päewa pärast kollakaks, tihti kogu ni tumekollakaks, nagu täiskaswanud inimesel kollatõbe juures, sellejärele tuleb naha pealmine pind kestendades ära. Mida õrnem ja punasem lapse nahk sündimisest oli, seda kangem on kollendus ja kestamine; kui laps sealjuures heaste magab, heaste joob ja heaste wälljatühjendab ning üksnes siis kiskendab, kui ta nälgane ehk enmast märjaks on teinud, siis tuleb ta sellest naha=muutmisest hoolimata terweks arwata.

§ 250. Nabanööri ot's, mis lapse külles ripub, katkeb mädanemise läbi kõhunaha küllest ära. See äraatkemine sünnib läbistiku 5=mal päewal pärast lapse ilmale tulekut, aruldasel juhtumistel juba 2=he, niisama harwaste alles 8 päewa pärast, ilma et see haigus oleks. Siis armineb naha mõne päewaga selle wormiliseks, mis ta eluajaks jääb.

Nõnda kaua kui nabanööriots kõhu külles on, nimetatakse last titeks.

§ 251. Imewa lapse wanadus kestab

kuni hammaste tulekuni. Esimesed hammas tulewad kõige sagedamalt kahetsama elukuuga. Kõige esiteks tulewad kaks keskmist alumist lõigehammast, siis kaks keskmist ülemist, siis neli välimist lõigehammast, siis neli esimest purehammast; poolteise aasta wanaduses neli nurga- ehk filmahammast ja teise eluaasta lõpetuses ehk kolmandama hakatuses teised neli purehammast. Need nimetatud 20 hammast kannavad piimahammaste nime, nad tulewad hilisemal lapsewanusel suust ära ja nende asemelle asub nõndasama palju jäedatuid hammaid. Sinna juurde tulewad weel 12 suurt purehammast, igasse lõualuu poolde kolm, mis 7-ma, 16-ma ja 25-ma eluaasta ümber päewa ette astuivad.

Hamaste läbimurdmise alguse kaasas käiwad muudatused lapse soolika-kaanalisis, mis teada jahuliste toitude seedimiseks kõlbuliseks teewad.

Kolmas peatükk.

Emma ja lapse rawitsemine.

§ 252. Naise elutua, aseme ja riiete kohta maksab see, mis 186-mas ja 222-ses paragrahwis on üteldud. Tuppä piab alati puhast õhku muretsetama. See sünnib puhtuse läbi igas asjas ja wärske õhu sisselaskmise, mitte aga suitutamise läbi. Tõmbaw õhk ei tohi nurganaisesse iialgi puutuda, ka ei tohi õhu sisselaskmi-

sega tuba häliste jahedaks minna, waid soojus piab ikka wõimalikult ühtlane ning 14 graadi ümber olema. Sele päikese-walgus piab ärahoitud, aga tuba mitte pimedaks tehtud saama.

§ 253. Puhkamist on nurganaisele kõige pealt tarwis, kui ta terveks tahab jääda. Terwel esimesel nädalal ei tohi tema woodist wällja tulla.

§ 254. Et ihuliku puhkamise kõrwal ka waimulikku rahu nurgawoodi reeglimõeduliseks möödaminekuks tingimatast tarwis on, siis ei tohi, niikaua kui nurganaine woodis lamab, terve nädal keegi muu inimene tema juurde käija, kui ainult need, kes teda tallitawad.

Sellsamal põhjusel piab nurganaist ka kõigi ägeda meeleliigutuste, nimelt wihastuse, ehmatuse, kartuse, aga ka hätilise rõemu eest hoidma.

§ 255. Lapse jauks walmistatakse kõige paremine ema woodi kõrwale oma iseäraline ase. Ema soojust pole temale tarwis. Kui tuba paras soe ja lapsel riided ümber, siis on sellest küllalt.

Paigal seisaw ase, woodifene ehk korw on palju parem kui kätki (häll); kätki läbi on esialgul küll see silmakirja kasu, et last hõlpsamine waigistada wõib, aga esiteks kiskendab laps esimestel päewadel ainult sellepärast, et tal midagi wiga wõi puudust on, mis awitatud piab saama; ja teiseks walmistatakse enesele selle läbi mitmeks kuuks ütlemata waewa, kui last niisu-

guse riistapuu juurde harjutatakse, sest ta ei maga siis ilma hällitamata sugugi. Lapse ase piab heleda walguse eest kaitsetud, aga mitte päetawalguse eest warjatud saama.

§ 256. Rõigist nurganaise toimetustest nõuavad ämmamoori kõige suuremat tähelepanemist wälljasaadetused: Higistamine, nurgawoodipuhastus ja piimasaadetus.

§ 257. Higistamine tuleb nurganaisel isenesest jellel mõedul kui tarwis on. Ämmamoor piab kõik eemalle hoidma, mis higistamist efsitada võib, nimelt iga külmetust. Wäga kõlwatu pruuk on aga, kui nurganaine liig soojalt kinni katetakse ja temale kõiksugu theesid ning muud palawuse sümitajaid jooksid antakse, selles mõttes, et higi rohkendada. Joogiks on puhas wärste allikawesi nurganaisele kõige parem; kõik theed jd soojad joogid ajawad üleliigse higistamisele, annawad just selleläbi külmetamiseks hoogu ja rikuwad nurganaisel peale selle weel magu.

Nurgawoodis higistamine teeb sageda ihupesu wahelduse tarwiliseks, sest kui higiga märg särk külmaks läheb siis külmetab naine ennast. Uus pesu piab aga korralikult tuulutatud, täieste kuitu ja heaste läbihojendatud olema. Iseenesest mõista ei tohi pesu mitte tuas kuitwatada.

258. Nurgawoodipuhastus saab nurgawoodi kõige suuremaks roojuseks, kui ämmamoori poolest wälimist puhtust tähele ei saa pan-

dud. Sellepärast pidagu tema kõiki meeles, mis fiin raamatus puhtuse kohta on üteldud.

§ 259. Piimasaadetus on ema ja lapse kohta ühetasa tähtjas. Iga terve ema piab oma last imetama. Kui naine haige on, siis piab arsti käest nõuu küsitama, kes otjustab, kas naine imetama piab ehk ei.

Kui ema ja laps sündimise wäsimuse wällja on maganud, piab laps rinna külge pandud saama. Üsna kõlwatu temp on, lapsele enne subkruwett, theed ehk arstirohtu anda. Ei leia laps emarinnast tõeste mitte toidust, siis piab temale teist toitu, nimelt piima andma, aga mitte kohe pettusega elu sisse saatma.

Sellest tulust, mis esimene emapiim lapsele toob, oli 248 paragrahwis kõne.

§ 260. Laps piab nüüd iga kolme tunni pärast emarinna külge pandud saama. Mõned lapsed tahawad esimesel ajal natuke sagedamine, mõned harwemalt toidust. Liig sage rinna külge panek erutab emat liiaste ja ei anna temale tarwilist rahu, liig harw külgepanek takistab rohket piimasigidust ja sünnitab nisade haigust. Ka lapse seedimine ja toitmine saawad mõlemil korradel kahju. Juba 14 päewa pärast piab laps harjutatud saama, öösel 5-e kuni 6-e tunnilist imemise waheaga pidama. Waja on lapsele waheldatwalt mõlemaid rindasid anda.

§ 261. Niikaua kui nurganaine woodis lamab, see on esimene nädal läbi, piab ämmamoor

teda kaks korda päewas, hommikul ja õhtul, vaatamas käima. Kui sagedaste ta pärast seda aega piab käima, see tuleb nurganaise soovist ehk arsti korreldamisest.

§ 262. Oma vaatamas käimistel uurigu ämmamoor kõige pealt järele, kas praegu kõnel-
dud kolm nurgawoodi peatoimetust reeglimõedu-
liselt jünniwad. Tema nõuudku, kas puhastuse-
woolus korraline on ja waadaku kas suguosad
kuskilt paistetanud ei ole. Ta katsugu ka kõ-
hust lapselõja järele, kas see, nagu ta piab te-
gema, päew päewalt pişeneb. Kui walusaid jä-
relwäitusi piaks olema, siis tohib neid õige sooja
kuiwa rätikute kõhu peale paneku läbi kergitada.

Ämmamoor waadaku ka rindade järele ja
andku imetamise kohta juhatust. Paistetawad,
nagu see tihti juhtub, rinnad esimestel päewa-
del natuke ülesse ja jäewad walusaks, siis on
kasulik neid natukesse sooja õliga õeruda ning puu-
willa ehk takkudega finni katta.

§ 263. Ämmamoor päriku järele, kas nur-
ganaine enese terve tunneb olema, kas ta heaste
maganud, kas tal palju janu on. Nurganaine
tohib alati oma janu kustutada, aga iialgi ühe-
korraga palju juua. Tahab tema mingit muud
jooki kui wärsket wett, siis wõib temale wett
anda, millele jämedat leiba sişse on puetatud;
niisamate wõib ta piima juua.

Wäga tähtjas on, et ämmamoor kõhe esime-
sel waatama tulekul kusemise üle otsust nõuab.

Mõnikord tuleb ette, et nurganaine mitu korda päevas kuseb ja seal juures ometi, ilma paktust tundmata, põis kust täis on. Sellepärast ei aita paljas küsimine midagit. Harjutuse läbi läheb ammamooril korda, nurganaise kõhtu käega lobades tunda, kas põis täis on. Kui lugu nõnda, siis piab seda katheretiga tühjendama.

§ 264. Ammamoor kuulaku järele, kuidas söömaisuga lugu on. Esimese nelja päeva sees ei tohi nurganaine raskestes seeditvaid toituseid süia, vaid üksnes saia ehk leiva pudu, ja wee- ehk piimaga heaste keedetud riisi- või odratangu leent, niisamate piimaga keedetud kõrti. Wiendamaast päevast saadik võib ta ka kergeid lihassuppisid süia, muidugi mõista üksnes siis, kui nurgawoodiwoolus forrapäraline on.

§ 265. Rehatühjendust ei pruugi terwel nurganaisel esimese kolme päeva sees mitte olla. Kui neljandama päevani tühjendus iseenesest ei ole tulnud, siis tohib nurganaine ühe lusikatäie ritšinuseõli võtta, ehk ammamoor paneb temale soojast weest, ehk piimast ja weest, ehk linaseemnekeedetusest, või ka nõrgast kumelithest klišterit, millele üks kuni kaks supilusika täit head õli juurde on lisatud. Si mõju see, siis pangu ammamoor järgmisel päeval uus klištir, millele natuke head kodust seepi ehk supilusika täis harilist keedusoola juurde on lisatud.

§ 266. Last piab ammamoor oma iga vaatamataimisel puhtaste riidesse panema ja üks

kord päewas, kõige parem hommiku, pesema. Besuwesi olgu nõndasama nagu sündimise järel 25 graadi R. järele soe. Iga pesemise järele mähkigu ämmamoor lapse naba uueste finni. Kui nabanöör ära on langenud, saab iga pesemise järel nabahaaw puuwilladega uueste fiutud, kuni naba üsna terve on.

Lapsele piab igakord, kui ta ennast märjaks on teinud, puhtad, kuiwad mähkmed ümber panema. Last häkifelt unest äratada, on kahjulik, piab ootama, kuni ta ise ülesse ärkab.

§ 267. Kahetsamal päewal võib nurganaine esimest korda woodist wällja tulla. Hea on, kui ta omale wöö parajalt kõwaste ümber mähib. Müid võib ta mitu korda päewas ülesse tõuusta, tuas ümber kõndida ja jälle maha heita. Istuda ei tohi nurganaine lähematel päewadel weel mitte. Ka treppi mööda kõndida ei wõi tema. Aeg, millal nurganaine tuast wällja võib minna, on sellejärele, kudäs aastaaeg, ilm ja tuba on. Elab nurganaine alumise korra peal, siis võib ta sooja ilmaga üheksamal päewal wärske õhu sisse minna; elab ta aga üks ehk rohkem treppisid kõrgel, siis ei tohi ta esimese 14 päewa sees mitte trepist alla tulla.

§ 268. Rangeid kehaliigutamisi ei tohi nurganaine, kui ta terweks tahab jääda, esimese kolme kuu wältusel mitte ettewõtta. Sell ajal saagu ka juuresmagamisest eemalle hoitud.

§ 269. Naine piab terwel imetamise ajal oma rindasid rõhumise ja külmetamise eest kaitsema ning neid koguni puhtad hoidma. Igaford, kui laps imenud on, piawad nisanibud wärste allika-ehk kaewuweega pestud saama.

§ 270. Söömises ja joomises piab imetaw naine suurt parajust pidama. Tema söögu hõlpsaste seediwat toitu, hoidku kõigi raske roogade ja palawust sünnitawa jookide, iseäranis põletatud wiina eest. Kohe söögi järel ei pia last mitte rinna külge pandama ja kui söömises ehk joomises wiga on juhtunud wõi naine raskeste wihastanud ehk ehmatanud, siis piab piim hiljem kirjeldatud wiisil wäljajaimetud saama, et ta lapsele kahjulikuks ei saaks.

§ 271. Hakkawad imetawal naisel riidepealsed jälle käima, siis wõib ta, kui muidu terve on, edasi imetada. Täeb aga imetaja naine uueste raskejalgseks, mis sagedaste juhtub, ka ilma et tal riidepealsed tagasi oleks tulnud, siis piab tema lapse kohe ära wõerutama.

§ 272. Lapse wõerutamine sünnib kõige paremine sellel ajal, kui temal kõik lõigehammad läbi on murdnud, see on enamiste kümneal elukuul. Laps saab mitu päewa ikka harwemalt ja wiimaks mitte sugugi enam rinna külge pandud.

Paistetawad rinnad wõerutamise juures kangeste ära, siis piawad nad, nagu juba waremalt õpetatud, õliga wõitud, ja puuwilladega

sissemähitud saama, ka heaste tuetatud. Seal juures piab naine pisut sööma ja igapäevase asjal käimise eest hoolt kandma.

Viies osa.

Reeglitest kõrwale minevad raskejalguse wältusel.

Esimene peatükk.

Lapse reegliwastaline seisatus.

§ 273. Teise osa kuuendamas peatükis on lapse reegliwastaline seisatus, olek ja seis räägitud saanud. Annamoor teab, et raskejalguse wiimastes kuudes lapse seisatus, seis ja olek weel sagedaste waheldawad. Mida enam raskejalgus oma reegliwastaluse otsale lähineb, seda sagedamalt ja seda wältawamalt lamab laps peaga wastu bekkenit. Raskejalguse lõppu wastu on sellepärast pea-seisatus lapse reegliwastaline seisatus. Müüd wõib aga laps mitmet muud sei-

fatust wõtta, need seisatused on reegliwastu-
lised seisatused.

Rõik lapse seisatusewiisid lapselajas jauta-
takse pikkuseisatusteks, need on niisugused,
mille juures laps pikutipidi lapselajas on, ja
ristiseisatusteks, need on niisugused, kus laps
risti lapselajas on.

Pikutiseisatusi nimetatakse lapse osa järele,
mis emakasuu poole on. Seisab pea emakasuu
poole, siis on peaseisatus; seisab ta bekeni-
otsaga emakasuu poole, siis nimetatakse seda
bekeniseisatuseks.

§ 274. Peaseisatused on enamiste pealae-
seisatused, need on üksinda reeglimõedu-
lised lapseseisatused. Harwaste, lapse muuda-
tud seisu läbi, seisab pea näuga alaspidi, need
on näuseisatused.

§ 275. Bekeniotja seisatused on enamiste
perseseisatused; harwaste, niisama muude-
tud seisu läbi sagedaste alles sünnituse eel, jala-
seisatused ehk põlweisatused.

§ 276. Rõigi nende pikutiseisatusete juures
on kõige sagedamalt selg pahemalle poole, see on
esimene pealae-, näu-, perseseisatus
j. n. e. Harwemalt on selg paremalle poole,
see on teine pealae-, näu-, persesei-
satus j. n. e.

Ristiseisatusel on pea ja perse külgede poole.
Rõige sagedamalt on pea pahemalle poole, see
on esimene ristiseisatus, peaaegu niisama

sagedaste seisab pea paremalle poole, see on teine ristiseisatus.

§ 277. Rõigi seisatuste juures on lapse selg kõige sagedamalt vastu ema esimest kõhu-seina pöördud (seda nimetatakse esimene aluswiis); harvemalt seisab lapse kõht ees (seda nimetatakse teine aluswiis). Rõigi pituti seisatuste juures on pahemal pool olew selg sagedamalt ettepoole, paremalle poole olew selg sagedaste tahapoole. See on siis: esimese seisatuse juures on esimene aluswiis, teise seisatuse juures teine aluswiis sagedamaks seisuks.

§ 278. Lapse reeglivastulised seisatused jäewad siis kuni raskejalguse lõpuni seisma, kui neid põhjuseid, mis reeglimõedulist seisatust sünnitawad, waata § 91 — 95, mitte ette ei tule. Rõige sagedamad ekslise seisatuse põhjusted on:

- 1) Lapse surm ja wigaline kehafuju.
- 2) Lapsekoja wigaline-fuju ja wiltu seis.
- 3) Liig suur ruum lapsekojas üleliia rohke lapsewee pärast.
- 4) Kitsas becken.
- 5) Lapsekoja lodewus.

Wiimaks nimetatud põhjusest on reeglivastulised seisatused enamiste naiste juures, kes juba sagedaste on sünnitanud, kui niisuguste juures, kes esimest korda käima peal on.

Tuhande juhtumise seast on walmis lapsed:

1) peaseisatuses	964 korda
(jellest umbes 4 näuseisatused.)	
2) bekkenseisatuses	32 korda
(persse-, jala-, põlveseisatused.)	
3) ristiseisatuses	4 korda

Summa 1000.

§ 279. Reegliwastulise lapseseisatuse äratundmine sünnib wälimise ja sisetamise katsumise läbi. Täielist juhatust reegliwastalise lapseseisatuse äratundmiseks saab alles järgmise osa reegliwastalistest seisatustest sündmise üle kõnelemise juures antud.

Reegliwastulisel lapseseisatusel on seda pisem tähtsus, mida rohkem aega weel raskejalguse lõpuni on, sest seda wõimalikum on, et kuni sündimiseni laps weel reeglimõedulist seisatust saab wõtma.

Kui ämmamoor wiimastel raskejalguse kuudel katsumise läbi raskejalguse aega määrab, siis piab ta ikka lapse seisatust tähele panema. Koif, mis 134 kuni 137-mas paragrahwides selle üle üteldud, on reeglimõeduline lapseseisatus. Risti- ja wiltu seisatuste juures pole awaldused mitte üsna needsamad. Lapsekoda ei saa seal mitte seda kõrget seisu kätte. Ämmamoor piab lapsekoda suurust otsustades, kõrguse kõrwal ka tema laiust tähele panema. Ka lapsekoda wajumise awaldus wiimastel nädalitel on risti-sei-

fatuse juures palju wähem selge, sest et mingi eesolew osa bekkenisisseminekusse allaastuda ei wõi. Sellsamal põhjusel ei leita tupewõlwi laiendust ja tupeosa kadumist mitte sellesamas reeglimõedus ja määruses, nagu reeglimõedulise seisatuse juures.

§ 280. Ainult arwaste on nõuetaw, reeglitwastulise lapseseisatuse pärast juba enne sündimist midagi ettewõtta. Sellepärast ja sest et ämmamoor teab, et reeglitwastuline lapseseisatus raskejalguse wiimasel ajal lapsekoja tegewuse läbi iseenesest reeglimõeduliseks üle läheb, hoidku ta ennast wäga, kus tema ühe raskejalgse juures reeglitwastulist seisatust tunneb, ehk kahtlusesse jääb, raskejalgset selle olemise teadustusega hirmutada.

Selles juhtumises, kus reeglitwastulise lapseseisatuse juures lapsekoda ette ehk kõrwale wiltu on, wõib ämmamoor juba raskejalguses aidata. Tema tuetagu kõhtu sellekohalise sidemega ja andku naisele nõuu, öösel selle külle peal magada, kus lapsekoda mitte ei seisja.

Teine peatükk.

Mitmefordsest raskejalgusest.

(Waata pilt VI.)

§ 281. Juhtuwal kordadel sigiwad ühe raskejalguse ajal mitu last korraga. Raksiikras-

kejalguš tuleb 1000 raskejalguſe korrä ſeaſt umbes 12 korda ette, kolmikraſkejalguš 8000 ſeaſt ükſkord, nelja- ning wiiekordne raſkejalguš weel palju harwemalt. Kuna igal päewal kauugelt üle ſajatuhande lapſe ſünnib, pole enam kui 80 aasta ſees weel kordagi juhtunud, et üks ema kuut laſt korräga oleks kannud.

Mitmekordne raſkejalguš ſaab lapſeſoja kange wenitufe pärast ſagedamalt kui ühekordne enneaega lõpetatud. Raſfikraſkejalguš ſaab äga enamiste, kolmikraſkejalguš ſellewaſtu harwaſte oma reeglimõedulife lõpu kätte, nelja- ning wiiekordne raſkejalguš ei too iialgi walmis lapſi.

Ka walmis kaſſitud lapſed ei ole ikka üſna nõnda ſuured kui ükſitud, ſeſt et toidus ja ruum jautatud ſaiwad. Mõnikord on üks ſuurem ja tugewam kui teine. Kui üks kaſſiklapſ koſumife pooleſt tähtjalt teife taħa on jäänud, kui ſiis ehk koguni mitu nädalit eſimeſe ja teife lapſe ſündimife waħel mööda läks, ſiis on ſelleſt otfuſtada taħetud, et lapſed mitte ühel ajal ei ole ſünnitadud. Raſſiklapſed on alati ühe wanadufeſ.

§ 282. Enamiste ſeiſawad kaſſitud mõlemad pealaefeifatuſel, peaaegu niifama ſagedaſte on üks pealae-, teine perſſe- ehk jalafeifatuſel, harwaſte mõlemad perſſe- ehk jalafeifatuſel. Mõlemad wiimaks nimetatud reegliwaſtulifeſ ſeiſatuſed, iſeäranis äga wiltu- ja riſtifeifatuſ, on mit-

mekordse raskejalguse juures sagedamad kui ühe-
lordse juures.

§ 283. Rats last võivad ühe muna sees
sigida. Siis on neil ka sündimise juures üks
ainus kestanahk (parfnahk), üsna haruldasel kor-
dadel ka üks ainus weenahk. Enamiste aga on
nõndapalju kui lapsi, nõndapalju mune,
millest igaühel oma wee- ja oma kestanahk (parf-
nahk) on. Minult sõelanaha paks välimine sei-
satus puudub ikka nendes kohtades, kus munad
kokku puutuvad, sest lapsekoja ilanahk on seal üks-
ainulene. Kohtades, kus munad kokku puutuvad,
on nende välimine pind kaunis kõwaste üks-
teise külles finni.

Mõlemad emakoogid on kas lahus, ehk
nad seisavad ühe tombuna. On wiimati ütel-
dud lugu põhjuselt ja seisatvad lapsed kahe muna
sees, siis läheb mõlemate nabanööride sissewaju-
mise kohtade wahel munanahkade wahesein ära.

§ 284. Rõige sagedamalt on kaksiklapsed
ühte sugu, tihti aga ka üks pois- ja teine
tütarlaps. Kaksikud, kes ühes munas asuvad,
on ikka ühte sugu.

§ 285. Tunda võib ämmamoor kaksik-
raskejalgust ainult siis, kui ta kahte pead ehk
kahte perset selgeste tunneb, näituseks ühte ema-
kasuu juures, teist lapsekojapõhjas, ehk kui ta
teise ämmamooriga wõi arstiga seltsis lapse sü-
dame-toonisid mitmesugusel taktil ühel ajal ras-
kejalgse kõhu külles kuuleb. Rõhu tiirem kas-

wamine, tema suurem wälljatenimine, tema ristamisi kaju, keskmine wagu naise kõhu külles ühekorraga mitmes kohtas lapse liigutamise tundmine — see kõik võib ka ühekorra rastejalguse juures ettetulla. Enamiste saab ammamoor alles pärast esimese lapse sündimist kindlaste tunda, et teine weel sees on.

Kolmas peatükk.

Rastejalgusest väljaspool lapsekoda.

§ 286. Ammamooril piab sellest haruldusest olekust teadmine olema, mis selleläbi tuleb, et sugutatud muna mitte lapsekotta ei jõua, waid munasarjas ehk ematrumpetis seisma jääb, ehk kõhukoopasse sattub ja selles paikab edasi kosub.

Uwaldused pole esiotsa reeglimeedulisest rastejalgusest sugugi isemoodi. Rastejalguse kindlusteta märgid astuwad pea enam pea wähem selgeste ette, ja et tühjas lapsekojas muudatused nagu reeglimeedulise rastejalguse juureski käiwad, siis jäewad ka naiste asjad ära. Mõne kuu pärast tulewad aga enamiste werewoolamised, millega mõnikord ka sõelanahk narudes ära läheb. Rõhtus hakkawad walud käima, ja ammamoor tunneb mõnikord läbikatsumise juures lapsekoja taga ehk kõrwal paistetust läbi tupewõlwi.

§ 287. Rastejalgus väljaspool lapsekoda wältab enamiste mõne ainukese kuu. Rõige sagedamalt tuleb ta 6. kuni 12. nädali pärast,

tihti häfifelt, naisele fifemife werewoolamife läbi surm. Teistel kordadel wõib laps edasi, kuni walmimifeni kofuda. Siis astuwad peale raskejalgufe lefkaja kindlad raskejalgufe märgid ilmfille, kuna lapselõja tupeofa fiiski reeglimõedulifi muudatusi ei näita. Sünnitufe ajaks tulewad küll wäitufte farnafed walud, aga fündimine ei lähe toime. Sagedaste fureb fealjures ema. Önnelifemal juhtumifel fureb ainult laps. Ta wõib kui nõndanimetatud kiwilaps emahufse jäeda; tihti annab ta aga pärast põhjust põletikfudeks ja mädanemifeks, ka wõiwad kondid pärasoolikafse ehk kufepõide läbimurda, kõif juhtumifed, mis naist furmale wõiwad fuitutada.

Kindlaste ei tunne aga ämmamoor wäljaspoolset raskejalgust mitte, ja kui ta tunnebgi, ei wõi tema muud midagit parata, kui et arsti kutsjub, kes mõnikord ema kui ka lapse elu peasta wõib.

Neljas peatükk.

Raskejalgete ofsendamifelt, pafandufest, kõhu ummistufest ja kõhu=latkendufest.

§ 288. Ofsendamine on raskejalgistel nõnda fage külaline, et teda raskejalgufe kindlufeta märkide feffa on arwatud. Raskejalgufe algul tulew ofsendamine jäeb enamiste 12=mal

kuni 14-mal nädalal jälle maha. Läheb ta väga tüitaks, siis aitab wähest tassitais melissewõi piparmündilehe theed. Raskejalguse hiljemal ajal tulnud offendus saab sagedaste klišitiri ja tarwilise kehatusjenduse läbi kõrwale saadetud. On aga fordasid, kus ta väga kangekaelselt seisab ja ühtlasi nõnda ägedaste tuleb, et toidu juutumaks wällja ajab. Sarnastel kor-dadel piab arsti abi otsima.

§ 289. Pasandus tuleb raskejalgestel nõn-dasama nagu teistelgi inimestel kõige sagedamalt wigaduste läbi söömises ja joomises ning kül-metamise läbi. Raskejalgestel on nende wigade eest väga hoida, sest et pasandus raskejalgsitel iseäranis kardetaw on; alaline sitale punnitamine annab lapselõoja kokkutõmbamiseks põhjust ja võib sellel läbi eksliku sünnitamisele ehk enneaegse sünnitamisele wiia.

Kui raskejalgne pasandamisest piinatud saab, piab ta kohe rahuliste woodisse heitma, ei tohi mingit kõwa toitu ega midagit külma, waid ainult leiget ja limulist jooki juua. Kui sellel läbi pasandus mitte nii pea ei kau, pealegi weel walus pakistus, kõhwalu, ehk külma ja sooja wä-rinad juurde tulewad, siis on tarwis arsti kut-suda.

§ 290. Raskejalgeste sagedast kõhu-um-mistusest ja wahendikkudest, mis ämmamoor sellewastu võib juhatada ning pruukida, oli ka § 140 kõne.

Ammamoor piab aga meeles pidama, et kõhuummistus ka raske haiguste kaasaline võib olla, nagu näituseks kõhu alumise otsa katkendustest sissepressimine. Sarnased katkendused, nõndanimetatud kõhukahjud, on terve naha alused paistetused, enamiste kubemekohtades (kubemekatkendus), harvemalt naba kohal ehk teistes kõhu kohtades; need tulevad selleläbi, et sisekonnad ühe kõhuseina wahel läbi kuni lähedalle naha alla astuvad. Need paistetused on kord suuremad kord pisemad, kord pehmemad kord kõvemad, harilikult waluta ja wajutuse wastu mitte hellad. Rahulise sellile oleku juures kaotavad nad enamiste, selleläbi et sisekonnad oma õigesse kohta tagasi lähewad; osawa sõrme läbi lastewad nad ennaft enamiste tagasijuruda. Röhimise, aewastamise ja muu tungimisega ühendatud liigutustel astuvad nemad tugevamalt wälja.

§ 291. Saab üks naine, kellel kattendus oli, käima peale, siis lähew kattendus enamiste raskejalguse keskaja ümber iseenesest tagasi, sest et lapskoda nüüd sisekonnad tahapooles surub ja kõhu esimest ruumi omale tarwitab; jääb aga kattendus raskejalguse ajal wäljapooles, wististe et ta külgetaswanud on, siis võib ta hõlpsaste sissepressitud saada, siis ei wõi roojus mitte edasi minna ja tõuseb sellest kõigepealt kõhuummistus. See seisukord on wäga hädaohtlik. Naine, kellel kattendus üle pooles raskejalguse aja wälja

jäeb, piab arsti juurde minema, et see temale nõuu annaks, mis sellel kardetawal järjel teha tuleb.

On lapselõõja seisatusemuudatus kõhu-ummituse poolest süüdlane, siis on enamiste ühtlase ka kusi kinni. Ka siin on rutulist sünnituseawitaja arsti kutsumist tarwis.

Wiies peatükk.

Raskejalgsje kusemise waewadest ja lapselõõja seisutorrast kõrwale minekust.

§ 292. Kusemiseswaewad on kolme feltji:

1) Kusetung, üks walus, sage ehk koguni alaline kuselepakitus, kus juures siis ainult wähe kust igatord lõikawa waluga wällja saab tühjendatud;

2) tahtmata kusemine, kus, ilma naise tahtmata ja ilma et loomulik pakitus seda ettekuulutaks, kusi wälljaimmitseb, ja

3) kusekinniolek, kus kusi, ehk küll põis täis on ja naine teda tühjendada tahab, ometi wällja ei tule. Seal juures wõib loomulik ehk ka suurendatud kusepakitus olla, wõib aga pakitus koguni puududa.

§ 293. Sage kusele pakitus on raskejalgestel niiheaste esimesel kui ka wiimasel käima peal oleku ajal natuke sagedam, ja raskejalgne piab seda tungi waigistama. See tung wõib

aga walusaks saada, ja see walu läheb sagedaste weel kusemise juures walusamaks; sellest tuleb siis wormilik kuseletung. Tihti on sealjuures kusetoru ja ka tupp puudutamise wastu walusad. Kusetungi juures piab raskejalgne rahuliste woodisse heitma ja ennast heaste kinnikatma, piab lahja, limast jooki, nagu linaseemnethee, mandlipiim ja sellesarnane, jooma ning ennast kõigi kääriva ja äritawate jookide, nagu wein, õlu, kohwi ja thee, nagu ka kõigi hapu ja soolase jookide eest hoidma. Rõupe kohta sooja, niiske rätikute sidumine ja sooja limase wedeluse tagast otsast sissepritsimine aitab sagedaste walu wähen dada ja koguni kautada. (Kui limaseid sissepritsimisi saab tehtud, siis on mõni tund hiljem puhta sooja weega järele loputada.)

Alalise kusta püüdmise läbi saab see tung üksnes kõwendud. Sest on küllalt, kui haige iga poole ehk terve tunni pärast kuseb. Kui lugu ei parane ehk ämmamoor läbikatsumise juures siseemised osad wäga walusad wõi lapskoda mitte õiges seisatuses ei leia, siis piab kõhe sünituseawitaja järele saatma.

§ 294. Kuseletung niisama nagu ka täieline kuse kinni olek on raskejalgsel lapskoda kõige pahema seisatusemuudatuse kaasjalised ilmunised, lapskoda tagasi painutuse ehk tema kinnipressimise juures selles seisatuses.

See kinnipressimine tuleb las pikkamööda, kui lapskoda mitte, nagu ta piab, 10-ma kuni

12-ma nädali ümber pisukesest bekkenist ülesse ei kerki, waid eesmäe alla seisma jäeb ja siin nüid suuremaks läheb; ehk ta tuleb häkifelt, kui kange tungimise, kõhimise ehk oksendamise läbi, persse peale kuffumise läbi, raskestest kiirutamise läbi lapskoda, mis juba eesmäest mööda oli tõuunud, jälle allasurutud saab ja nüid oma reeglimõedulisse seisukorda enam tagasi ei tule.

§ 295. Läkikatsumise juures leiab ämma-moor ristluu=õenestuse lapskajakereft täidetud, tupeosa ette wastu häbeduseluid pressitud olema, kas nõnda, et emakasuu ennast üsna häbeduse=luu tahta peidab, ehk tupeosa on alaspidi sattunud ja emakasuu häbeduseluu taga tunda. Esimene worm on haruldasem, häkifelt tõuusew, rutemine hädaohtu tooja. Teine worm on sage-dam, kinnipressimise ilmumised tulewad wähe haawal, lapskoka kaswamise läbi, mis pisukesest bekkenist weel mitte wällja polnud tulnud; ka hädaoht tõuseb päew päewalt, nädal nädalalt, ja ei saa mitte kergeste jelle kõrguselle nagu häkifelt tulnud sissepressimise juures. Sünnituse=awitaja piab siin ajawitmataalt kutsutud saama, muidu wõib naine surra.

§ 296. Oli lapskoda juba raskejalguse eel tahapoolle rakkatanud, siis tuleb sissepressimine kord=korralt ja paneb harwaste rooja= ning kuse wälljabeitmise tee täieste finni. Pärastoolikas nihkub kõrwale ja roojus ei pease lapskoka kõr-

walt mööda. Põis saab liiaiks kust täis oleku pärast halwatud, ja kui ka kõhimize, aewastamise ehk surumise läbi natukene kust ära läheb, jääb tema ometegi täis. Sellel wormil on waewad mõnikord nõnda pisukesed, et naine käija wõib. Ämmamoor wõib wäljawanenitud põit kergeste käima peal olewaks lapskojaks pidada. Sünnituseawitaja nõuu on siin tungiwalt tarwis. Kuse äralaskmise läbi wõib ämmamoor selle wahel sees suurt kergitust sünnitada. Rathe-ter piab kuse kättejaamiseks palju kõrgemalle pistetud saama, kui muul kordadel.

§ 297. Lapskoja ja tupe ettelange-
mine on, kui üks nendest osadest ehk mõlemad ühtlasi häbeduseprausse alla wõi koguni wälja on wajunud. Rahulisel seisatusel, nimelt öösel, lähewad jarnased ettelangemised iseenesest tagasi, päewal tulewad nad sirge seisatuse ja iseäranis kehaliiku kangelduse läbi jälle ette. Kui ämma-
moori käest selleüle nõuu küsitakse, siis piab ta naist sünnituseawitaja juurde saatma.

Kui nüüd naine, kes jeda haigust põeb, käima peale saab, siis saab lapskoda, niipea kui ta suur küllalt on, enamiste iseenesest bekkeni üle tagasihoitud. Uga lapskoda wõib kuni 14-
ja 16-ma nädalini nimelt tähtja kangelduste läbi weel enam edasjaetud saada, ta ei lähe siis ise-
enesest mitte jälle tagasi ja saab, sest et ta suu-
remaks läheb, sissepressitud, nõnda et sellest walu, kusefinniolek ja kõhu-ummistus tuleb. See seis-

ford on lapse ja ema kohta kardetaw. Ämmamoor piab katsuma, kas ta naist sellile ja tema perset kõrgemalle seades, selle järele kui kuji katheteriga ja roojus klišteri läbi wällja on tühjendatud, ettelangenud lapsekoda bekkennisse ülesse ei saa tõugata. Selleks otstarbeks wõtab ta lapsekoja peusse ja lütkab juhtjoont mööda bekkennisse tagasi. Si lähe esimene katse korda, siis piab sünnituseawitajat kutsuma ja kuni tema tulekuni ettelangenud osa sooja niiske rätikutega finni katma. Läheb aga ämmamooril lapsekoja tagasiseadmine korda, siis piab naine igakordse rooja-ehk kusewälljatühjendusel tema uueste ettelangemise eest hoidma. Wastu raskejalguse kest- aega piab niisugune naine enama jau aega pikali olema.

§ 298. Ka raskejalguse hiljemal ajal wõib tupp, nimelt tema esimene sein ja isegi tupeosa, mis mõnikord pikendatud on, teistes juhtumistes lapsepea läbi juba sügawalle alla jurutud jaab, ettelangenud olla. See teeb igakord kusemiseraskust, sest et kusepõis tupe ja lapsekoja-kaela esimese seina ääres on. Ka siin on sünnituseawitaja nõuu tarwis.

299. Esimesel ja jällegi wiimasel raskejalguse ajal ei ole mitte koguni haruldane, et ajuti tahtmata kusemine tuleb. See tuleb sellest, et kusepõis lapsekojast surutud jaab ja selleläbi kusepidamise wõimu kautab. Sage tahtmisega

kusmine ja hoolas suguosade pesmine jaheda weega on seal juures nõuiks anda.

Ra ajutine kusmise wõimatus, see on kuse-
tinniolek, wõib raskejalguse wiimasel ajal tulla,
nimelt kui raskejalgse kõht lapselõja läbi kan-
geste ettepoole on surutud. See seisuford on
rippuwa kõhu nime all tuttau. Tema ei tule
mitte harwaste nende naiste juures ette, kes juba
sagedaste raskejalgsed oliwad, sest et kõhulagi
seal juures oma kindluse on kautanud. Aga ka
esimest korda raskejalgestel, kui bekken liig-
kangeste painutatud on, ja sellepärast lapse-
lõjale tarwilist tuge ei anna, sigib rippuw kõht.
Naised teadwad osalt juba, et kättega kõhu üles-
tõstmine kusmest kergitab; aga rippuw kõht teeb
weel teisi raskeid, ta tülitab käimise ja iga lii-
kumise juures, nahk üle häbedusmäe läheb ala-
lise litsumise läbi lõhki; ka wõib rippuwkõht teha,
et laps raskejalguse wiimasel ajal mitte, nagu
õigus, pealae seisatust ei wõta; ka muul wiisil
wõib sünnituse käik rippuw-kõhu läbi takista-
tud saada.

§ 300. Sellepärast on tarwis lapselõda, mil-
lele bekken ja kõhusein tarwilist tuetust ei anna,
wäljastpoolt tuetada. See sünnib kõhuse-
deme läbi. Raks kiilusarnast tükki kahelordsest
lõuendist ehk parknahast saawad eest laiaast otja-
dest haukudest läbi aetud nõõri abil kaswawa
lapselõja kuju ümber passitud, tagast üle ristлуу
pandlate ehk paelte abil ühendatud, et kõhtu kan-

nab. On rippuiv kõht wäga suur, siis ei wõi sideme ristluude üle tuetamine mitte aidata, waid piab siis sideme üle õlade panema.

Ruues peatükk.

Raskejalgse weresoonesõlmedest ja teistest haiglistest ülespaistetustest.

§ 301. Jalgade ja suguosade naha all jookswad weresooned paistetawad raskejalguse teise poole sees mõnikord kangeste ära, nõnda et nad kõrgeid sinikaid kõwa „krambisoonesid“ ja lühikesi kõrgeid paistetusi „soonemuhkusi“ sünnitawad. Sõrmega wajutades lasewad need paistetused endid maha muljuda, täidawad endid aga kohe jälle alt täis. Raskejalguse lõpetuse järel langewad need weresoonesõlmed enamiste pea jälle kokku, sooned jääwad aga laiaks ja lodewaks ning täidawad ennast jellepärast uute raskejalguste ajal enamiste waremine ja kõwemine. Palawust sünnitawa söökide ja jookide pruukimisel, pika-liste kõhu-ummistuste juures lähewad paistetused suuremaks. Wälimate muljumiste, ehk ka iseneuse pinewuse läbi lõhkewad mõnikord need sõlmed ja sünnitawad kardetawaid werewoolusid. Ajuti lööb sõlmede ümbrusesse põletik, siis tuleb tihti kange walu, ka wisad paised, harwemalt elu kohta kardetawad haigused.

§ 302. Ammamoor piab selle peale tähe-

lepanewlikuks tegema, et kõik, mis soonesõlmede paisetusi tõstavad, eemalle hoitud piavad saama. Wälljafirutatud seisatus kergitab were tagasiwoolamist laiendatud soontesse. Parajalt kõwad jala mähkimised alt ülesse poole, kolme sõrme laiuse lõuendist ehk flanellist sidemega, lõuendist, nahast ehk gummiolufest nõõrsukad tuetawad nõtru sooneseinast ja pehmitawad jelleläbi waewa; nad on ka kasulised warjajad muljumiste wastu, ei tohi aga liig kõwaste ümbertõmmatud saada. Lõõb põletik soonesõlme sisse ehk tuleb werewoolus, siis piab tohtri ehk haawaarsti käest nõuu küsima. Etimeisel korral lasku ämmamoor tinawett (Bleiwasser) ümber panna, teisel korral waigistagu ta werewoolamist taela ehk haawapuutwillade peale sidumiseega. Mõlemil korral piab raskejalgne wagusi olema.

§ 303. Wähem sage on teine tõuug paisetusi raskejalgse naha külles, nõndanimetatud wefine paisetus, nahaweetõbi. Nimelt jalgade ja säärtel külles läheb nahk pinewille, läikivaks ja walgeks. Sõrmega wõib pundunud nahka sisse litjuda, nõnda et hauk järele jääb. Wälljafirutatud seisatusel wäheneb ka see paisetus, hommikul on ta sellepärast pisem. Restwa seisamise ja istumise läbi läheb ta kangemaks ja wenitab enese üle lintjude ja juguosjade. Wii- mased paisuwad sagedaste kõrgekse ja walutawad siis wäga. Peale rahulise pikali oleku mõjub jalgade willase ehk lõuendise sidemete sisse mäh-

kimine, paistetanud osade sooja, heaste lõhnatwa waiguga läbijuitsutatud rätikutega kinnikatmine.

Ustuwad kanged walud paistetanud suguosadesse, siis piab arsti käest nõuu küsima.

§ 304. Pajub nahk lõhu, näu ehk käte külles ühte wiisi ülesse, ehk jäeb sealjuures kusi wäheseks ja sogaseks, wõi jeltfib paistetuste juurde peawalu ja muud tõbed, siis on tungiwalt tarwis, sünnituseawitaja nõuu küsida, kui tarwis on hädaohtu ähwardawat juhtumist, nimelt krampifid, mis siis sagedaste sünnituse juures ülestatlewad, äratõrjuda.

Seitsmes peatükk.

Wima= (ila) ja werewälljawoolused raskejalgse suguosadest.

§ 305. Rohkendatud wälljasaatmine tupe ilanaha peale on reeglite järele raskejalguse wiimasel ajal. Suguosadest wälljawoolaw wedelus on enamiste wähenenud, wedel, walge. Teda on waja haawa-puuiwilladesse, mis ette pannakse ja sagedaste uuendatakse, koguda, nõnda et ta pesu reite nahka sugugi ei niisuta. Tihti läheb aga wälljasaadetus rohkemaks pakslifuks, kooretaulifeks, tomplifeks, ehk mädasarnaseks, kollaseks. Hoolas pesemine suguosasid ja kintsja keedetud weega, millele natuke überganganjaures Kali juurde on lisatud, sage wannimine, usin mus-

taks läinud pesu waheldamine hoiab muude wae-
wade figimise, nimelt wälljawoolusest niisutatud
lõhkemise eest.

§ 306. On wälljawoolus häkiste kangeste
ja waluga üles astunud, ehk leiab ämmamoor
läbikatsumisel paisid ehk sõlmesid suguosades, siis
ei tohi tema midagit ettewõtta, waid piab ras-
tejalgest arsti juurde juhatama. Sarnastel kor-
dadel on mõnikord külgehakkamine põhjusiks ja
haigus ise on jälle külgehakkaw.

§ 307. Raskejalgsete haruldane haigus on
lapselajast wesiise, mõnikord punaka wedeluse wällja-
woolamine. See wesi koguneb sõelanaha kahe
lehe wahele, see on lapselajaja ilanaha peale ja
saab siis ühekorraga wäituste sarnase walu all
mõnikord mitme naela rohkest wälljatühjenda-
tud.

Raheljas peatükk.

**Werewoolustest, iseäranis raskejalgselap-
selajawerewoolustest ning raskejalgsel-
enneaegsest lõpetusest.**

(ekskliif sündimine, enneaegne sündimine.)

§ 308. Iga tähtjas werewoolus, üks kõik,
mis suguses ihu kohtas ta piaks olema, mõjub
wäga kardetawalt. Tuleb wäsimuse tundmus,
siis suur hirm ja hingekitsikus, haige pea hak-

tab ümberkäima, nõnda et ta ennaft kulkuma arwab, ehk ise küll rahuliste sängis on, temale tuleb kõrwade kohisemine ja helisemine, nõnda et ta toonised arwab kuulma, mida koguniste pole, pealeselle on mõnikord peawalu, mõnikord südame pööritus ja offendus, filmade ees läheb kõik pimedaiks ja haige kautab meelemõistuse. Seal juures läheb nahk pruunikaiks nahakarwaliseiks, filmad on tumedad ja langewad sisse. Seal juures jäeb puls ikka pisemaiks, mõnikord hartwemaiks, mõnikord sagedamaiks, nõnda et wahest lagedagi ei jõua, ja kaub wiimaiks koguni. Külmi higi ajab üle naha. Kuid meelemärkus mitte tagasi ei tule, siis tulewad mõnikord weel kanged tõmbused kõiges kehās ja — naine sureb.

§ 309. Terte rida neid ilmumisi wõib mõne minuti aja sees ärajooksta, kiire werewooluse juures wõiwad ka üksikud nendest märkidest ärajäeda, sest et surm ruttu tuleb. Wahest wõib haige jälle toibuda, kuni uus werewoolus ja sellega ühtlasi need märgid uueste ja kangedalt ilmuwad. Ehk werewoolus seisab ja haige toibub täieste.

Just aeglaste, aga kawa festiwa werewooluste juures, mis wähem kardetawad wõiksiwad näidata, tulewad peapööritus ning mineistus alles hiljemalt, aga werewoolus oli siis juba sagedaste nõnda tähtjas, et surma tulekut mitte enam keelata ei saa.

§ 310. Werewoolused on kahesugused, wä-

limised ja sisemised. Välimised on niisugused, kus veri väljaspoole voolab; sisemised werewoolused niisugused, kus juures veri ühte sise-
mise keha koopasse, näituseks lapselajakoopasse ehk kõhukoopasse walgub ja väljaspidi mitte näha ei ole.

Sisemised werewoolused wõivad raskejalguse ajal kõigis sisemistes kehavõsades olla; ammamoor piab niisugust aimama, kui ilma wälimise woolamiseta praegu kirjeldatud kardetawad weretühjenduse märgid nähtawalle tulewad. Ammamoor piab siis kohe arsti kutsuda lastma, jääkülmi sidemeid kõhu peale panema ja § 332 antud õpetust täitma, kuni kutsutud arst tuleb.

Wälimised werewoolused on raskejalguses palju sagedamad. Tähtjuseta werewoolused mujalt kui suguosadest, näituseks ninast, pole mitte kardetawad ja wahest koguni heategewad. Iga tähtja werewooluse juures piab aga arst kutsutud saama. Kõige sagedamad raskejalguse ajal ja kõige tähtjamad ammamoorile on werewoolused lapselajast.

§ 311. Siguse järele ei ole terwel raskejalguse ajal kuni õige sünnituse ajani lapselajast mingit werewoolamist. Kõik ennemalt tulewad werewoolused on siis reeglitwastalised.

§ 312. Lapselajal werewoolused raskejalguse ajal wõivad, nagu muulgi ajal, lapselajal haiguse, näituseks paise läbi tupeosa külles, wähhjatõbe läbi, poliipide läbi lapselajalaelas tulla; enam

jagu sellefarnaseid werewoolusid tulewad aga laps-
sekojakere sisemisest pinnast. Et nüüd see igast-
kohast oma ilanaha läbi, sõelanaha läbi, hilje-
mine iseäranis emakooigi läbi munaga tihedalt
ühendatud on ja muna toitmine just siit sünnib,
siis on iga werewooluse juures karta, et muna
toitmine kitsendatud ja nõnda raskejalgus enne-
aegu lõpetatud saab.

§ 313. Raskejalguse enneaegne lõ-
petus nimetatakse esimesel 28 nädalal ekkli-
tuks sündimiseks, enneaegseks sündimiseks, pä-
rast 28-sat nädalit waraseks sündimiseks.

Raskejalguse lõpetusele saadjad on kõik kan-
ged keha raputused, kõik kanged surumisega ühen-
datud liigutused, ekstitused söömises ja joomises,
külmetused, kehtwad suguosade äritused, ägedad
meeleliigutused, pikemalt haigused, niheaste üle-
üldised, kui ka iseäranis suguosade külles.

Need põhjused mõjuwad kas sellel wiisil, et
nad weretungimist lapssekojasse ja werewoolust
ning selleläbi ekslit sündimist ettekutsuwad, ehk
sellel wiisil, et nad lapssekoja kokkutõmbamist,
wäitused, ettetoowad, mille järele siis ka were-
woolus ja ekli-sünnitus tuleb, ehk wiimaks sel-
leläbi, et laps sureb.

§ 314. Wäitused, see on lapssekoja kokku-
tõmbamised on siis ikka olemas, kui lapssekoja
muna wälja tõulab, aga nad ei saa igakord nai-
sest waluna tuntud, ja kui lapssekoja alles pisu-

tene on, ei saa nendest tihti läbikatsumise waralgi aru.

Raskejalguse esimesel 12-nel nädalal on ikka werewoolus esimene ja sagedaste ainukene ekfisiündimise wälimine märk. Sagedaste mitmepäewase werewooluse järele saab muna weretombu fisse mähitult enamiste nägemataalt ja tihti arusaamataalt wälljatõugatud, ilma et walugi platsi asus. Ekfisiündimiste juures pärast seda aega saawad lapsekoja kofkutõmbamised emast tuntud, ja wastu kesk raskejalguse aega on ka sagedaste wäitustewalud waremine platsis, kui werewoolus ennast näitab, ja ämmamoor wõib wälimise läbikatsumise waral lapsekoja kofkutõmbamisest aru saada. Nende hiliste ekfisiündimiste juures ei saa ka muna mitte enam nägemataalt wällja tõugatud, waid esiteks lähed muna lõhki ning lapsewesi woolab ära, siis saab laps wälljatõugatud ja kõige wiimaks munafestad emakoogiga. Wäga tihti juhtub, et munafestad emakoogiga lapsekotta tagasi jäewad. Werewoolamine wõib siis pikemaks ajaks järele jääda ja naine ning ettewaatmata ämmamoor usuwad kogu asja lõpetatud olema. Aga mõne päewa, nädala ehk ka kuu pärast tulewad uued werewoolused, mis ennast nõnda kaua kordawad, kuni tagasijäenud jätised, mis siis täieste muudetud on, sünnituseawitajast waewaga wällja saawad kistud.

§ 315. Kui ämmamoori ühe sugu-
ofadest werd woolawa naise juurde saab

kutsutud, siis piab ta kõigeesiteks rahulise wällja-
 firutatud seisatuse eest hoolitsema, kui naine juba
 iseenesest nõnda mõistlik ei olnud, pikali heitma,
 piab pikemalt wärsket jahedat õhku tупpa mu-
 retsema ja siis — iialgi ilma § 230 ette-
 kirjutatud pesemiseta läbikatsumist ette-
 wõtma. Leiab ämmamoor, et werewoolus kange
 on, ehk et naine juba palju werd on kautanud,
 siis piab ta wiibimatalt sünnituseawitaja kutsu-
 mist nõudma. Werewooluse kanguse järele piab
 ämmamoor läbikatsumise juures tähele panema,
 kust weri tuleb. See wõib wälimisest sugu-
 ofadest, tupest ehk emakasuuft tulla.

Wälimistest suguofadest ehk tupest werewoo-
 lused wõiwad muljutuse läbi, nad wõiwad ka
 ilma wälimise mõjuta ühe weresoone-sõlme lõhki
 minemise läbi tulla. Ämmamoor piab werd woo-
 latawa koha ülesse otsima ja piab sõrmega ehk
 kuitwa puuwillatopiga seda kõwaste finni suruma,
 kuni sünnituseawitaja tuleb, ehk kuni weri suru-
 mise läbi ajutiks finni jääb. Kui aga tupe werd
 woolawat kohta koguni ülesseleitud ei wõi saada,
 siis piab külma wett sisse pritsima, ja kui weri
 sellegipärast kangeste woolab, ei jõe muud üle,
 kui tuppe finni toppida, nagu seda § 320 kir-
 jeldatud saab.

Sellejärele piab ämmamoor, nii kauugelt kui
 see wõimalik on, läbikatsumise ja küsimiste wa-
 ral kindlaks tegema, kas naine ülepea raskejalgne

on, sest haigused võivad werewoolamist sünnitada, ilma et raskejalgust oleks.

Näitab läbikatsumine, et veri käima peal olevast lapsekojast tuleb, siis on teada katsuda, kui kauugelle juba käimas olew ehk ahwardaw ekstsünnitus on jõuudnud.

§ 316. Eksliku sündimise alustusel leiab ämmamoor tupeosa wormi ning suuruse poolest niisamasuguse olema, nagu siiasaadik raskejalguse wältusel, emakasuu wähe awatud, nõnda et ainult veri wällja wõib woolada. Pärast poole näitab emakasuu enmast nõnda palju lahti olema, et sõrm kaelakaanalisse sissetungida ja ka juba sifemist emakasuud kätte saada wõib. See on nüüd wäga tähtjas, et ämmamoor hoolega järele uurib, mis asju tema sõrm siin puutub.

Rõige sagedamalt tulewad siin otsiwa sõrmele kõige esiteks pehmed tarretanud weretombud wastu, mis kaelakaanalit täidawad; ämmamoor ei pia seda tarretanud werd mitte eest ära ajama. Ainult kui uued werewoolused tarretanud were ärauhawad, tohib ta edasi tungida. Sest wähest ehk seisab werewoolus just eest kinnikawa tarretanud were tompude läbi ja siis ei pruugi ämmamoor mitte teada, mis seal taga on.

Teistes juhtumistes trehwab sõrm kaelakaanalisse palja fileda muna ehk kestanaha ja sõelanaha räbalate peale. Oli raskejalgus 10 kuni 12 nädalat wältanud, siis on enamiste tertwe

muna juba lahti läinud ja wähe lootust raskejalgust weel pidada.

Ehk aga on muna juba lõhki läinud; eesliku sünnituste juures wiimastes nädalites sünnib see enamiste. Siis tunneb ämmamoor siseses emakasuus ehk juba sügawamal laste osasid, paljaid liikmeid, pead ehk nabanööri. Sarnasel korral pole muidugi wõimalik, et raskejalgus edasikestaks.

Wiimaks on ehk ka naise tähelepanemata pisuke laps juba ära olnud, siis ei tunne ämmamoor jälle midagit muud kui werd, ehk katkenud nabanäär ja munanaha räbalad ripuwad emakasuus.

§ 317. Et selgeste teada, mis munaosadest juba ära on läinud, piawad kõik äraläinud weretombud karwapealt läbikatsetud saama. Ämmamoor otfigu sellepärast kõik wälljatulnud tarretanud weretükid läbi ja pangu kõik kausi wärste wee sisse, kuni arst tuleb; sest see piab oma enese silmanägemise läbi arwama, mis ära läinud ja mis weel tagasi jäänud on.

§ 318. Ämmamoor nõuudku, et naine rahuliste wällja sirutatult sellile seisab, mitte sulapatjadesse, waid jaheda matrati peale, kaetud saagu ta kergelt, ja joogiks antagu jahedat wett, millele natuke sitroni sahwiti ehk äätikat juurde lisatud. Ämmamoor piab selle peale käima, et arst kutsutud saab.

Läbikatsumist wõtku ämmamoor ainult weresjooksmise ajal ette, mitte iialgi siis, kui were-

woolus mõneks ajaks seisma on jäenud, et teda selleläbi jälle uueste woolama ei pane.

§ 319. On pisukene muna juba wälimise emakasuu juures ehk ripuvad lapse osad sellest wällja, siis wõtku ämmamoor, kui werewoolus tähtjas on, last ehk muna kahe sissepistetud sõrmeaga kinni ja katsku teda wälljatõmmata. Restab pärast lapse, ehk terve muna äratulekut werewoolus edasi, siis tehku ämmamoor tuppe wõi ettewaatlikult kuni wälimise emakasuuni pistetud emakatoruga lapskotta wõimalikult külma weega sissepritsimisi, pangu ka wõimalikult külma wee sisse kastetud ja jälle tahedaks wäänatud rätikuid kõhu peale. See küllmuse pruukimine on kangeste keeldud, niikaua kui weel natuke lootust on, et raskejalgus edasi wõib kesta. Minult siis wõib ämmamoor seda lootust maha jätta, kui kas muna juba läbi emakasuu on astunud, ehk kui lapsewesi ärajooksnud on.

§ 320. Piaks nüüd, nõnda kaua kui weel seda lootust on, werewoolus enne arsti sinna jõudmist nii kangeks minema, et ämmamoor naise elu pärast kartma piab, siis on see wahend, mida tema pruukida wõib, tupe kinni topimine. See toimetus seisab selles, et haawapuuwillast ehk kui seda käepärast ei juhtu olema, linadest kuul tehakse, nõnda suur, et ta tupe wõlwi ära wõib täita, ja tugew pael selle külge kinnitatakse. See kuul saab karbolihapu wedeluse sisse kastetud, kõwaste wälljapigistatud, ja

nüid ettevaatlikult keerates juhtjoone sihtis tupe fisse aetud, nõnda et pael wällja jäeb rippuma. Selle all saab tupe muu ruum linade ehk puuwillaga täis topitud. Selleläbi ei wõi weri mitte wälljapeafeda, ta tarretab ära ja paneb kõik kausikesed finni, nii et werewoolus järele jäeb. See mõnus wahendik tohib aga üksnes praegu nimeetatud juhtumises ettewõetud saada, sest ta ei ole isegi ilma hädaohuta. Enamal kordadel hoiab rahuline seisatus ja hapukas jook juba werd piirides, kuni arst tuleb.

§ 321. Lapselõõja walusad kofkutõmbused, mis nimelt eskliku sünnituse juures hiljemal raskejalguise nädalitel ei puudu, nõuawad ämmamoori tähelepanemist. Ekfjünnituste juures kuue teistkümnenema kuni kahesateistkümnenema nädali ümber, mis enamiste wäitustega ilma werewoolamiseta algawad, hoidku ämmamoor ennast, et ta mitte, nagu asjas tundmata naine, wäitufi teisteks, wähem tähtjaks kõhuwaludeks ei pia. Pea tundemärk on siin lapselõõja kõwaks minel ja emaka-fuu atwanemine, mis märgid mõlemad wälimise ja jüsemise läbikatsumise waral tuntud wõiwad saada. Arst piab siin tingimataalt kutsutud saama.

§ 322. Naisf, kes esklikku sündimist on kannatanud, tuleb nurganaisena waadata, nagu oleks temal sünnitus õigel ajal olnud. Nüisuguse naise lapselõõjal ja terwel kehäl on üsna nüisamasuguseid muudatusi läbi teha, nagu pärast õigeajalist sünnitamist, kui täieline terwis jälle tagasi

piab tulema. Sinna juurde tuleb, et eksiise sünnituse põhjuseks enamiste üks lapselõja haigus on, mis, kui selle vastu midagit ei sünni, edasi läheb ja naise terwise wiimaks suutumaks häwitab.

§ 323. Warasünnitused (sünnitus pärast 28-mat nädalat) on õigeaegse sünnitustega üsna sarnased. Wäitused mängiwad sellejuures alustuses pea-näiteõja. Werewoolused enne warast sünnitamist ja selle wältusel on haruldased, neil on õige-aegse sünnituste werewoolusega ühesugune tähtjus. Ainult üks haruldane juhtuwus, mis ka warasünnituse alustust werewoolamistega saata ja ägeda werewoolustega juba enne alustust ettekuulutada wõib, piab siin nimetatud saama; see on emakoogi ees olef.

Harilikult on emakoof tuttawal kombel lapselõja ühe seina külles, oma ühe äärega selle põhja lähedal, ja kui ta weel nii suur on, jäeb tema teinepoolne äär sellegipärast ifka mõne sõrme laiuselt sifemistest emakasuuft eemalle. Ka sellel reeglimõedulisel olekul wõib wara-aegse emakoogi lahti mineku läbi werewoolus tulla. Harwemal kordadel aga on emakoof nõnda sügawal, et ta pisema ehf suurema äärega üle emakasuulatab, seda nimetatakse siis ta on ees. Et nüüd raskejalguse wiimastel nädalatel, sagedaste alles lühise aeg enne õigeajalist sünnitamist, lapselõja kaelakaanal sifemistest emakasuuft lapselõjakõõpa suurenduseni wälljawanitatud saab, siis ei wõi

emakoogi sügawal oleku juures mitte wälljajäeda, et selleks ajaks eesolew emakoof üksikust kohtadest lahti saab kistud ja selleläbi werewoolamine tuleb. Need werewoolused wõiwad ilma wälimise mõjuta tulla ja wäga rohked olla. Kui sarnane woolus korraliku hoidmise juures mõneks ajaks jälle seisma jääb, ilma et sünnitus tuli, siis tuleb ta ometi uueste, sest tema põhjus ei lõpe enne, kui laps ära on sündinud.

§ 324. Peaasi on sarnasel kordadel ikka, et sünnituseawitaja haige juurde saab kutsutud.

Ka siis, kui warane sündimine juba ära on olnud, on ema ja lapse pärast sünnituseawitaja nõuu ikka palju wäärt.

Ühesjas peatükk.

Lapse surmast raslejalguse ajal.

§ 325. Lapse surm emahus wõib tulla:

1) Algukslise wigaduse läbi lapse ehk muna stigiduses. Surnud lapsed on sellepärast enamiste imesünnitused.

2) Kõik ema palawikulised haigused sigitawad lapsele hõlpsaste surma, nagu rõuuged, leetrid, jcharlach, koolera, närwidepalawik j. n. e.

3) Ema külgehaakawad haigused, ka ilma palawikututa, näituseks Brantsuse tõbi, wõiwad lapse peale edasi minna, ja teda suretada.

4) Ema puudulik toitmine, rinnatõbe ehk nälja pärast, võib last suretada.

5) Ka lapselõoja haigus ehk werewoolamine võivad lapsele surma põhjuseks saada.

6) Harvemal korraldadel sureb laps ema kange meeleliigutuste läbi.

7) Aga ka tundmata põhjustel võib laps haigeks jääda ja surra.

Kui laps ära on surnud, tuleb ekslik- ehk warane sünnitamine pea. Tihti lähewad aga nädalad ja kuud mööda, enne kui see sünnib.

§ 326. Kui laps raskejalguse esimestes nädalites sureb, võib muna haiglaselt edasi kotsuda; ka lapselõoda kasvab, nagu läheks raskejalgus reeglimeeduliselt edasi. Niisugust pärast lapse surma edasijõiwat muna nimetatakse mooliks ehk kuulapsiks. On kobarmooled ja weremooled; wiimased saawad ka lihameoledeks nimetatud. Kobarmooled on hulgast hernesuurustest ja suurematest weisjelgest ehk pruunikast rakkestest, arwupoolest kuni mitme tuhanderi, wiinamarja kobarat kombel üksteise külles seisawad; need on kestanaha haiglikult tekkinud lotid. Kobarmole kasvab sagedaste rutemine kui terve muna, nõnda et naisel, kes alles neli kuud raskejalgne, niisama suur lapselõoda on, nagu kuuekuulisel raskejalgjel. Weremooled on kindlas tompus ja harwaste suuremad kui rusikas. Nad on punasest, pruunist, tihti ka walwakast fogast, umbes nõnda kõwast, nagu kuuw schink,

mõnikord on ka fogase wedelusega täidetud ruu-
mid juures. Beremooled kasvavad aeglasemalt
kui terve muna. Nad võivad ka kaua lapse-
kojas olla, ilma ülepea kasvamata. Munanahad
võib mõlemi moole seltside juures enamiste veel
ülesse leida. Mõnikord leitakse ka moole sees
pijuka laps, teistel kordadel pole seda mitte enam.

Annamoor ei või mooleraskejalgust mitte
äratunda. Mooleraskejalgus kestab lühema aja
kui reeglimõeduline raskejalgus. Moole sünni-
tus alustab enamiste kange verewoolami-
suga, mis naise elu ähwardab ja mis rutulist
sünnituseavitaja kutsumist tarvitab.

§ 327. Kui kaksikutest üks sureb, võib teine
elusse jääda ja wälljakantud saada. Siis lei-
takse pärast wälljakantud lapse munakeses pi-
sukest, kookupressitud kaksikut.

§ 328. Raskejalguse esimestes nädalites
võib surnud laps munas ära kõduneda, nõnda
et teda seal sugugi ei leita. Lapsed, mis enne
17-mat raskejalguse nädalit surevad, on, kui
nad mõni nädal hiljemine sünnivad, sagedaste
nagu ära kuinud, ehk nad küll lapsesee sees on.
Banemad lapsed, kui nad surnult pikema aja
emahus wiibivad, lähewad pehmeks, nahk läheb
pealt ära. Täieste kõduneda võib laps ema-
ihus ainult siis, kui lapsesee ära woolanud on.

§ 329. Märgid, millest emahus surnud
last tuntakse, pole igakord mitte selged. Muu-
datused olekus, mis raskejalguse läbi tuli, kau-

wad sagedaste häkifelt jälle, kui laps ära suri. Sgaford ei sünni see aga mitte, näituseks paisuwad rinnad mõnikord pärast lapse surma weel õige kangeste. Külma tundmus ilma wälimise mõjuta, mädanenud maik juus tulewad mõnikord pärast lapse surma. Oli laps juba kaunis suur, siis tunneb ema pärast selle surma külma kehās, wälljawanenud lapsekoda teeb temale muudetud seisatusel tundmust, nagu langeks wõeras keha tema ihus sinna ja tänna. Saitwad lapse liigutused juba tuntud, siis paneb ema pärast tema surma tähele, et liigutused ära jäewad; tihti oliwad liigutused just wiimasel ajal wäga kanged, kui laps nimelt krampides suri. Südametuksumiist pole enam kuulda.

Kõik need märgid ei anna aga lapse surmast weel mitte kindlat teadust, waid lasewad asjalugu paljalt aimata.

§ 330. Arwab ämmamoor, et raskejalgsel naisel laps ära on surnud, siis ei tohi ta selle arwamise teatamisega mitte naist ehmatada. Küll aga wõib ta teda ekslise ehk warase sünnitamise kohta tähele panewlikuks teha. Sünnituseawitajale, keda kutsuma piab, annab ämmamoor oma arwamist teada.

Kümnes peatükk.

Raskejalgeste mineetus, warjusurm ja surm.

§ 331. Mineetus on see seisuford, kus üks inimene meelemõistuse kautab ja liigutamata,

Lodewalt kokkuvajub. Seal juures jäeb puls pisukeseks, kaub ka täieste, ja hingetõmbamine jäeb pisukeseks. Sügaw mineetus ja warjusurm seisawad wäga ligistiku; kui puls ja hingetõmbamine seisma jäewad, siis nimetatakse seda seisukorda warjusurmaks. On pulsilöök ja hingetõmbamine jäedawalt seismas, siis on see surm.

Põhjused, milleläbi need seisukorrad raskeljalgsele tulewad, on, nagu teistelgi inimestel, nõnda mitmekesised, et neid siin üksikult ülesse arwata ei wõi. Ühte kõige sagedamat tunneb ämmamoor werewoolamises.

§ 332. Esimene, mis ämmamoor mineetuse ja warjusurma juures ette piab wõtma, on mõjuwa põhjuste kõrwale saatmine, nagu werewooluse kinnipanek, wärskte õhu tupp lastmine, litstuwa riiete seljast ära wõtmine j. n. e.

Mineetuste juures, kus meelemõistus weel mitte täieste kadunud pole, tuleb see sagedaste lonksu wärskte wee, külma weega pritsimise ehk salmiatwaimu nuusutamise läbi tagasi. Naise külmaks läinud liikmeid soojendagu ämmamoor willase riidega ehk harjaga õerumise läbi; ta pangu sinepitaignat maukaewanduste peale, rindade wahel, käewarte peale; pea ei tohi mitte kõrgemal seista kui muu keha. Arst piab kohe kutsutud saama.

§ 333. Näitis aga juba ämmamoori meelest tõsine surm tulnud olema ja ei wõi ka arst ema elusse aratamiseks midagit ette wõtta, siis on tema seal olek lapse pärast nõuetaw. Kui

raskejalgus üle 28 nädala oli kestnud, wõib ehk laps weel elus hoitud saada. Igal korral, kus raskejalgse naise lapselõda peaaegu naba kõrgusele ehk sellest üle jõuudnud, on sellepärast, kui ka naise surm kahtluseta on, kiire ligema arsti, haawaarsti ehk sünnituseawitaja kutsumine käsitud. Siin nõuab seadus arstlist abi. Ükski kõrgeraskejalgne ei tohi lahti lõikamata maha maetud saada.

Ruues osa.

Reegliteft kõrwale minetud sünnitamise jooksul.

Esimene peatükk.

Peaga eesolewa lapse sündimine reeglilistalife seisjuures.

1. Teine aluswiis pealae sünnitusel, piisuke fontanell tagapool.

§ 334. Esimese ja weel sagedamalt teise pealae seisjuures on wahest lapse selg ja sellega

pisukene fontanell tahapoolle. Waremalt on seda seisatust kui neljat ja kolmat pealaeiseisatust tähendatud.

Ammamoor tunneb jelles seisatuses suure fontanelli esimese bekkeniiseina lähemal, ja et wälljaajamise alustuses ikka eesolew osa sügawamalle astub, kui tagumine, ka sügawamal olema kui pisuke fontanell. Suur fontanell on sedamööda hõlpsam kätte saada kui pisukene.

Pealaeisündimise teise aluswiisi juures piab juba wälljaajamise ajajärgu alustuses sünnitaja selle külle peal olema, kus lapse selg on, see on esimese pealaeiseisatuse juures pahema, teise juures parema, külle peal.

2. Pea sügawam ristiseis.

§ 335. Bekkeni sisseminekus seisab pea õiguse järele oma otse läbimõetjaga bekkeni ristiläbimõetjale lähemal kui otiseläbimõetjale; bekkenititsuses pöörab ta nooleõmbluse bekkeni otiseläbimõetja poole. Kui see pööramine ära jääb, siis tuleb selleläbi enamiste sündimisetakistus, sest et pea otiseläbimõetja bekkenititsuse risti- ja wiltu läbimõetja kohta suur on. Wäga kanged wäitused wõiwad mõnikord sellest takistusest wõitu saada; wähest keerab pea enmast weel hilja bekkeniwälljaminekusse, wähest läheb ta, kui kõwaste kofku sai pressitud ja tähtjas peapaistetuse on tõuismud, risti seisul süguosadest läbi. Wiimase eesmineku juures sünnib hõlpsaste tähtjas tammi

kärisemine. Kui tatistuse ärawõitmise peale palju aega läks, siis on laps ehk juba ärasurnud. Teistel kordadel ei wõi aga sündimine sugugi ema jõuu läbi lõpule wiidud saada. Riisugusel juhtumistel saagu ikka sünituseawitaja kutsutud.

Teine peatükk.

Beaga eesolewa lapse sündimine reegliwastulise seisja juures.

1. Pealae=seisatus.

§ 336. Bekkeni sisseminekus on pealae=seisatus pea reeglimõeduline seisatus, see on pisuke ja suur fontanell seisawad ühetasa sügawal, alles hiljemalt astub peatagune, teise aluswiisi juures peaesine sügawamalle alla. Reegli wastuliseks on pealae=seisatus ainult siis arwata, kui bekkeni sügawamas ruumides, bekkenikitsuse peal, eesseisaw fontanell mitte, nagu kohus, sügawamalle alla ei astu. Sagedaste jäeb seal juures ka rohkem ees seiswa fontanelli häbeduseluu poole pööramine ära, nõnda et pea peaaegu risti seisma tuleb. Selleläbi wõib sündimine tähtjalt takistatud ja raskendatud saada. Ka siin piab ämmamoor korraldama, et kõik kaasapunnitamine ära jäeb ja et lapsehädaline selle külle peal lamab, kus pea tagumine pool seisab.

2. Otsaesise seisatus.

§ 337. Wäga kardetawaks läheb lugu, kui eespea nõnda palju sügawamalle alla astub, et otsaesine kõige sügawamal seisaw osa on. Selles seisatuses lõpeb sünnitus harwaste wäituste jõuu läbi ja üksnes siis lapse õnneks, kui pealuu wäga pisukene on. Otsaesise=seisatuselt saab kas pealae=seisatus, ehk näuseisatus, wõi, ja see on kõige pahem lugu, pealuu jääb oma reegliwastulisse olekusse ning astub nõnda sügawamalle bekkeni sisse. Sarnasel korral piab sünnituseawitajat kutsutama.

3. Näuseisatus ja näufündimine.

§ 338. Kui peaga eesolewa lapse seis fell wiisil muudetud saab, et lõuug rinnast eemalle ja pea selga läheb, siis saab nägu eesolewaks osaks. Seisab lapse selg pahemalle poole, siis on lõuug paremalle poole, — esimene näuseisatus; on selg paremalle poole, siis seisab lõuug pahemalle poole, — teine näuseisatus. Nagu lapse selg kõigis seisatuses enamiste ema kõhupoole on, nõnda seisab ka näuseisatusel lõuug enamiste alustuses natuke rohkem tahapoole. Täha seisawa lõuuga ei wõi aga laps näuseisatusel mitte läbi bekkeni minna, ta piaks siis wäga pisukene ehk furnud olema, sest et walms elawa lapse kael mitte nõnda pikali sirutatud ei wõi saada, et ta terve tagumise bekkeniseina äärest kuni tammini alla wõiks

ulatada; näuga eesminev pea pöörab ennast, kuna ta sügavamalle bekkenisse alla saab aetud. Lõug nihkub allaastumises esimese näuseisatuse juures pahemalt poolt ette paremalle poole, teise näuseisatuse juures tagast pahemalle ette pahemalle poole, ja tuleb mõlemil korral kõrvalt häbeduselooa alt wällja. Nähtawaks saawad seal juures kõige esite ülespundunud huuled, siis paistetunud põskede sisse peaaegu ärapeidetud nina, siis silmad, siis otsaesine. Kuna pea nõnda wällja nihkub, astub lõug ikka enam häbeduseluu kesktoha poole alla. Pealagi ja kuklatagune suruwad nüid kõwaste tammi peale ning kuna nad selle üle wälljarullitud saawad, kannatab ta weel juuremat wälljavenitust kui peasünnituse teise aluswiisi juures, sest peaaegu pea suur wiltu läbimõetja tuleb näusündimise juures häbeduseprausse seisma.

§ 339. Balmil elawal lapsel on siis kaks seltsi näusündimist. Selg pahemalle, siis lõug paremalle poole — esimene-, selg paremalle, siis lõug pahemalle poole — teine näusündimine.

§ 340. Ämmamoor tunneb näuseisatust wälimise ja sifemise läbikatsumise waral. Enne sündimise algust ei wõi ta näuseisatust juba sellepärast tunda, et näuseisatus enamiste alles sündimise algusel ilmub. Kui ämmamoor sünnitajat wäljaspidi läbi katsub, siis tunneb ta lapsekoja wormist, et lapsel pikuti seisatus on, siis

tunneb ka lapsekojapõhjas jalgu ja üle häbedu-
seluu pead; kui ta nüüd seestpidi läbikatjub, siis
ei leia tema arvamise ajal enamiste kedagi ees-
olewat osa, sest et pea enamiste alles wäga kõr-
gel ja weidike kõrwal seisab, ja ämmamoor piab
ju igal korral, kus pea bekkeniisseminekut mitte
ei täida, iseäranis ettewaatlikult läbikatsuma, et
põis mitte enneaegu lõhki ei lähe. Südametoo-
niisid leiab ämmamoor sellesamas emaküljes, mil-
les jalad lapsekoja põhja wastu tunda on, sest laps
lamab rinnaga, mitte nagu muidu seljaga, wastu
lapsekoja seina. See kõik wõib näuseisatuse ar-
wamises põhjust anda.

§ 341. Iga wiivituis sünnitamises wälja-
ajamise ajajärgu juures toob näuga eesminewa
lapsele hõlpsamine ja rutemine kahju, kui pea-
laega eesminewale. Et sellepärast lapse elu ja
ema tamm näusünnitusel rohkem hädaohtus on
kui reeglindedulise peasünnituse juures, piab äm-
mamoor, kui laps esimest korda sünnitajal näu-
seisatuses sünnitusele tuleb, sünnituseawitajat kut-
suda lastma, sest esimest korda sünnitajal takis-
tatwad wälimised osad ikka rohkem wastu. Ka
mitmendamat korda sünnitaja juurde on ikka pa-
rem sünnituseawitajat kutsuda.

§ 342. Arvamise ajajärkus piab näu-
sünnituse juures, nagu ülepea igal korral, kus
pealuu mitte ees ei ole, põie hoidmises iseära-
nis ettewaatlik olema. Seisab lapsekoda enam
paremalle poole, siis piab lapsehädaline pahema,

hoiab ta -rohkem pahemalle poole siis piab lapsehädaline parema külle peal lamama, et lapseloda võimalikult õiges seisus üle bekkeni ripuks. Ka peale põie puhkemist piab külleli seisatus olema.

Pärast põie lõhkemist piab läbikatsum sõrm hoidma, et ta silma, suud ehk paistetanud näufoha pealt nahka ei kriimusta.

§ 343. Kui nägu fisselõikamisele tuleb, nõuab tammi hoidmine ennemalt antud reeglite järele iseäranist hoolsust. Ammamoor teab, et näusünnituste juures tamm iseäranis kangeste piab wenima. Tema pidagu ka meeles, et wälljaastumise wiivituis lapsele siin ennemine kahju toob, kui pealae sünnituse juures, et käega kõwaste wastu tammi litsumine lapse kaela wastu häbeduselooka suruda ja lapsele kahju wõib tuua.

4. Pea wiltu seismine.

§ 344. Lapsepea reeglimõeduline bekkenisse fissse astumine on küll alati natuke wiltu, sest et eesolew laeluu ennemine alla astub kui tagapool olew; mõnikord tuleb aga pea sarnasel wiisil reegliwastuliselt wiltu juba bekkenifissimineku peale, et läbikatsum sõrm all külles olewat kõrwa katsuma ulatab. Alustuses seisab pea bekkenifissimineku ühe ääre peal ülewal ja saab wäituste mõju läbi siis ifka enam wiltu üle bekkenifissimineku alla-aetud. Selles seisus ei wõi pea mitte bekkenist läbi minna. Ammamoor piab, et pea mitte selles seisus bekkenisse fissse ei saaks

aetud, kõiki kaasapunnitamist keelama ja piab lapsehädaline selle külle peal lamama, kus lapsekojapõhi mitte ei ole, see on enamiste, kus kõrwa mitte tunda ei ole. Kui pea sellegipärast reegliwastulise olekusse jääb, siis piab sünnituseawitaja kutsutud saama.

5. Ühe käe ehk jala pea kõrwalt ettelangemine.

§ 345. Juba awamise ajajärgus tunneb ämmamoor ajuti, et pea kõrwal üks pisuke osa, käsi ehk jalg ees on. Siis piab ta, kus wõimalik, selle eest muretsema, et eesolew osa wee ärawoolamise juures mitte ette ei lange. Lõppeks on kõige pealt tarwis, et lapsehädaline rahulises seisatuses puhkab. Kui ämmamoor ära wõis tunda, kumbast küllest käsi ehk jalg alla on tulnud, siis lastu ta sünnitajat wastupoolse külle peale heita; siis wajub lapsekoda sinna külle poole ja eesolew pisuke osa kaub wististe, ka astub pea ise siis enam keskpaika ja takistab nõnda eesolewa osa ettelangemist.

§ 346. Leiab ämmamoor läbikatsumise juures koha peale põiepakatamist, et üks käsi pea kõrwal ette on langenud, siis piab ta teda lähema wäituste ajal tagasihoida katsuma, et kus wõimalik pea mööda läheks. Si lähe see korda, siis oodaku ämmamoor rahuliste mis edasi sünnib. Sagedaste jääb käsi iseenesest hiljem tagasi, ehk kui bekkenis ruumi küllalt on, astub

ta ühes alla ning paneb siis ainult pead teist pööret tegema, kui harilik on. Ei ole aga bekkenis mitte küllalt ruumi, siis võib ettelangenud käsi sündimise-takistust teha. Sarnasel korral piab sünnituseaawitajat kutsuma.

Danges pea kõrwal üks jalg ette, siis piab ikka niikohes sünnituseaawitajat kutsuma.

Kolmas peatükk.

Lapse sündimine reegliwastolisel seisatusel.

1. Bekkeniseisatused, jalasündimine, põlwe-sündimine, perssesündimine.

§ 347. Bekkeniseisatus võib juba enne sündimist tuntud saada. Lapsekoda on põhjas enamiste wähem lai kui peaseisatuses juures, seal tuntakse persse ja jalgade asemel kõwa ümar-gust pead. Lapsekoda alumine osa on laiem ja siin tunneb ema lapse külge astumist, mis muidu põhjas tuntud saab. Südametoonid paremal ehk pahemal pool ülemalpool naba kuulda. Sise-mise läbikatsumise juures ei tunta mitte kõwa pealuud, waid kas ei mingit lapseosa ehk pisu-kefi osasid, wõi ühte laiija pehmet osa, perset.

Sünnituse awamiseajajärkus tunneb äm-mamoor põie läbi osasid juba selgemine. Kui põis lõhkenud on, piab sisemisel läbikatsumisel kõik kahtlus kaduma; nüüd astub kõige sageda-malt perse, harwemalt astuwad jalad, üsna harwaste põlwed ematasuhtu.

§ 348. Astuvad mõlemad persseseisatuse ühikud üksteisele, siis on see lihtne persseseisatus, tuleb lihtne persseseisatus; astuvad lapse jalad alguslikes seisus, kannad kantsude külge tõmmatud, ühes bekkenisse alla, siis nimetatakse seda kahefordseks persseseisatuseks, kahefordseks persseseisatuseks; astub ainult üks kand persse kõrwal bekkenisse, siis on see pool kahefordne persseseisatus. On üks jalg täiesti allasirutatud, siis on see pool persseseisatust, pool persseseisatust, ka mitte-täielik jalaseisatus, mitte täielik jalaseisatus nimetatud, kuna täielise jalaseisatusena tähendatakse, kui mõlemad jalad allasirutatult ees läbi bekkeni lähewad. Niisama tehakse täielise ja mitte täielise põlweisatusele wahet.

Ka üks käsi on mõnikord persse kõrwal ees. See pole aga milgi kombel paha.

Kõige nende bekkeniotsjaga ees minewate seisatuste juures lahutatakse neid lapse seisu järele kahte wiisi ja nendest igaüks kahte aluswiisi. Selg pahemalle poole on esimene jala-, põlwe-, persseseisatus, selg paremalle poole on teine jala-, põlwe-, persseseisatus. Esimese wiisi juures on pahem puus, teise juures parem puus eesolew. Nagu kõigi seisatuste juures on selg kõige sagedamalt enam ettepoole, see on esimene, harwemalt taga poole, see on teine aluswiis.

§ 349. Persse- ja jalaseisatuse mehanis-

muse kohta maksavad üleüldised sünnitamise-
hanismuse reeglid.

§ 350. Niipea kui ämmamoor ühe lapse-
hädalise juures lapse bekkenseisatust äratunneb,
piab ta kõige pealt sünnituseatvitaja kutsuda
lastma. Niikaua aga kui arst tuleb, seisku
lapsehädaline selle külle peal, milles lapsekoja
põhi mitte ei ole.

§ 351. Ämmamoor ei tohi last mitte sündi-
misel kätt, jalga ehk persepidi wälja kiskuda,
mis läbi tema wigastatud wõib saada. See
jäegu sünnituseatvitaja hooleks toimetada.

Neljas peatükk.

Sündimine lapse reegliwastulisel seisatusel.

2. Wiltu- ja ristiseisatus.

§ 352. Ristiseisatuse äratundmine
on juba raskejalguse ajal wälimise läbikatsumise
waral hõlpsaste wõimalik, iseäranis siis, kui
kõhuseinad kaunis õhukesed ja lodewad ning lapse-
weerohkus mitte üleliig suur ei ole. Lapsekojal
ei ole mitte enam tema reeglimõeduline muna-
worm, waid on enam ristamisi wäljateninud,
ta ei kerki mitte kuni südamekaewandusenülesse,
waid siin puudub muidu kõige enamiste ülesker-
kiv lapsekoja wõlvitus. Sellewastu tuntakse
lapsekoda külgedes laiem olewat kui lapse reegli-

mõedulisel seisatusel. Ema kõhu paremal ja pahe-
mal pool, enamiste ühelt poolt kõrgemal, tei-
selt poolt sügavamal vastu bekkent, tuntakse
suuri osasid, millest ühte kui pead, teist kui
perjet selgeste äratunda wõib. Lapse liigutused
saawad raskejalgselt kord ühes kord teises paikas
mõlemil pool külgedes tuntud. Sisemisel läbi-
katsumisel ei tunta mingit juuremat oja tupe-
wõlwis, mida peaks ehk perjets wõiks pidada,
siin ei tunta mitte midagit ehk ainult pisukest
osasid. Ka ei astu lapsekoja alumine järk ju-
gugi nõnda sügawalle bekkennisse alla, kui reegli-
mõedulisel seisatusel. Awamise ajajärgu ajal
on leidus jeesama. Awamine sünnib enamiste
wäga pikkamisi, emakasuu seisab kõrgel ja on
temal jägedaste wäga risti kaju ning põis astub
ainult puudulikult tema fisse.

§ 353. Kui põis puhkenud ja lapsewesi
ärajooksnud on, tõmbab lapsekoda ennast kindla-
mine lapse ümber kokku. Müid saab risti- ehk
põigitiseisatuselt peaaegu ikka õlaseisatus, see
on õla tuleb bekkennisseminekü üle seisma.

§ 354. Roguni hartwaste ja ainult sur-
nud laste juures tuleb õla asemel selg ehk kõht
emakasuu üle seisma. Selga saab lülidest, kõhtu
nabast ära tuntud.

§ 355. Mõnikord ei ole ristiseisatusel juu-
res ka pärast põiepuhkemist mingit oja emaka-
suus. Seal teadku ämmamoor, et kui mingit

oja weearawoolamise järel ees ei ole, siis ifka risti- ehk wiltuseisatus on.

§ 356. Sündimise loomulik käik risti- ehk wiltuseisatuse juures on mitmekesine:

1) Lapselõija kokkutõmbamised wõiwad last otse seada, nõnda et pea ehk perse emakasuu üle seisma tuleb; seda nimetatakse isepöörmiseks. See ettetulek on hea, aga haruldane ja ämmamoor ei tohi iialgi sellepeale loota, et ta iseenesest tuleb.

2) Kui lapselõija ära woolanud ja õlad ifka sügawamalle bekkenisse alla on pressitud, saab laps lapselõija jõuu läbi wormilikult kokkukägistatud; ettelangenud käsi õlaga läheb ees, siis tulewad ühtlasti pea ja rind, kangesti üksteise külge surutult, wiimaks kõht, bekken ja jalad. Seda nimetatakse kahekorrdse kehaga sündimiseks.

3) Ehk wäitused, mis last kokkukägistawad, lükkawad eesolewa õla kõrwale. Bekkenisse saab õla kõrwal rind, siis kõht ja wiimaks perse aetud. Perse jalgadega saab kõige esiteks wälljaaetud, pärast tulewad õlad ja pea; seda nimetatakse iselahtiarutamiseks.

Lapse kahekorra kehaga sündimine ja iselahtiarutamine on weel haruldasemad kui isepööramine, see wõib ainult wäga pisukesel ehk furnud lapse juures juhtuda ja toob emale ütlemata piina ning suurt hädaohtu. Ra selle peale ei tohi iialgi rehkendatud saada.

4) Kõige enamal korradel ei saaks risti-

seisatusel laps, mis iseeneise hooletks jäetud, ülepea sugugi sündima, ta saaks emahus surema ja hiljemine sureks ka ema mahasaamatalt lapsejoja põletiku ehk lõhkitärisemise wõi ka üleüldise jõuu kadumise läbi.

§ 357. Laps piab paremasse seisatusesse wiidud, ta piab pööratud saama. See wõib kas wälimise ehk sisemise käsitlemise läbi sündida. Wälimise käsitlemise läbi pööramine on ainult nõnda kaua wõimalik, kui muna alles wigastamata on. Pärast lapsewee ära woolamist wõib pööramine üksnes kõrgelle lapsekotta sisseaetud kää läbi sündida ja see on sünnituseawitaja asi.

§ 358. Leiab ämmamoor lapse ristiseisatust alles seiswa lapsewee juures, siis proowigu ta naise sellile olekul wäituste wahel ajal liikumist. Leiab ta, et laps hõlpsaste liikuw on, siis püidku ta tema pead bekkeni sissemineku üle seadida, kus juures ta ühe kää ülessepoole pead, teise allapoole perjet wastu kõhtu pikkamisi suurenewa surumisega litsub. Gest äranihkuwa lapseojale lähel serwaga sissefurutud käsi pööratas liikumises järele, nõnda et lapse persseots ikka kõrgemale wastu lapsejojapõhja, peats ikka jügamamalle wastu bekkenisisseminekut lähel.

§ 359. Lähel ämmamooril sellel wiisil korda, pead eesolewaks osaks teha, siis pangu ta nüüd naist selle külle peale, kus enne pea oli. Tema walwaku igakord wäituste ajal lapse seisatust peale pandud kää läbi, ja kui pea

beckeni jisselkäigust förwale nihkus, seadku ta pärašt wäitust peaseisatus enne nimetatud wiisil jälle joonele. Kui emakasuu täieste ehk ometi ligikorda täieste awanud on, tõmma ku ta weepõis lõhki, kui enne selgeste teab, et pea täitsa bekkeni kohal seisab. Kõige parem ajapunkt põie lõhki tõmbamiseks on wäituse alustus. Siis on sündimise käik niisamasugune nagu esialgulisel pea sünnituselgi.

§ 360. Leiab aga ämmamoor lapse eestpoolt wähe liikuma olema, nõnda et peaseisatuse panek mitte korda ei lähe, ehk nihkub pea igakordse wäituse ajal bekkenisisseminekust jälle ära, wõi on koguni ristiseisatuse juures lapsesewesi juba ärawoolanud, siis las ku ta koha sünnituseawitajat kutsuda. Kõige parem aeg selle tulekuks on see, kus awanud emakasuu juures lapsesewesi weel alles on.

§ 361. Sest et lapsesewesi ärawoolamine ristiseisatusel lapse sissēmist pööramist raskendab, lapsele ja emale suuremat hädaohtu walmistab, siis piab ämmamoor, nii palju kui see tema wõimuses seisab, seda wiivitama, kuni sünnituseawitaja sinna jõuab. Sünnitaja piab terve awamise aja wagusaste jellile ehk selle külle peal olema, kus lapselõjapõhi mitte ei seis.

§ 362. Sisēmist läbikatsumist ei pia mitte jägedamalt kui tarwis ette wõetama ja see saagu alati kõige suurema ette waatusega toimetatud. Niipea kui ämmamoor ristiseisatuse ära on tun-

nud ja seda märku saanud, et ta pööramist wäljaspidise käsitellemise läbi mitte forda ei wõi saata, pole sellest midagit lugu, kas ta ühte kätt ehk muud osa pöies tunneb. Ammamoor wõiks sageda läbikatsumisega pöie lõhki teha, mis edespidise sünnitamise käigule kahju teeks.

§ 363. On lapsesewi juba ärawoolanud, siis on ka nüid ämmamooril, kuni sünnituseawitaja sinna jõuab, naise rahulise seisatuse eest muret kanda. Tema hoidku ennaft ka iga katse eest, nüid weel lapse seisatust parandada. Wälimine pööramine ei lähe pärast lapsesewi ärawoolamist mitte forda ja rohke käputamise läbi saaks ta lapsesekoda kõwema kokkutõmbamisele äritama ning selleläbi hiljemat pööramist sünnituseawitajale raskemaks ja emale ning lapsele hädaohtlikumaks tegema.

Wies peatükk.

Mitme lapse sündimine.

§ 364. Kõigi mitmekordse sünnituste kohta on ämmamooril kõige pealt tähele panna, et, nagu awamise, nõnda ka järelsünnituse ajajärg ühefordne on; mitmekordne oleb tuleb üksnes teises, see on wäljaajamise ajajärgus ilmiks.

§ 365. Awamise ajajärg läheb mitmekordse sündimise juures sagedaste aeglasemalt

kui ühefordse juures, sest et lapselõja tähtjama wälljatwenimise pärast wäituste mõju nõrgem on. Ka wäituste wastuforraliseb olekud tulewad mitmekordse sünnituste juures sagedamalt ja rohkendawad wiitwitust.

§ 366. Esimese lapse wälljaajamine mitmekordse sünnitamise juures on niisamati tihti aeglasem kui ühe ainja lapse juures. Küll on kassiklapsed üleüldiselt pisemad kui üksikud ja leiawad siis ka samasuguses bekkenis wähem wastupiatust, aga wäituste jõuud wõib ainult poolikult ühe lapse peale mõjuda, niikaua kui teine seal kõrwal on.

§ 367. Kõige sagedamalt sünniwad mõlemad lapsed peaga ees. Mitte palju haruldasem on see, et ühel lapsel pea, teisel perse ehk jalad ees lähewad. Harwaste tulewad mõlemad lapsed alumiste kehaotsadega sündimisele. Sagedamalt kui ühefordse sündimese juures tuleb teise kassiklapse juures ette, et ta ristiseisatusel sündimisele tuleb.

§ 368. Tuleb wahest ette, et kui üks ehk mõlemad weepõied lõhki on läinud, mõlemi laste osad ühtlasi sündimisele tulewad. Selleläbi wõib sündimine wäga raskendatud saada. Niikohe kui ämmamoor sarnast lugu leiab, lasku ta wiibimataalt sünnituseawitajat kutsuda.

§ 369. On ämmamoor ühe lapse sündimise järel leidnud, et teine weel lapselõjas on, siis piab ta esimese lapse naba lõikamist sellel wi-

fil ettevõtma, et ta nabanööri kaks korda alt fiub ja mõlemi alt sidumise wahelt läbilõikab, sest et muidu teise lapse weri lahtisest nabanöörist ära wõiks woolata. Juba sündinud lapse püramised jäewad senikauaks lapselotta, kuni teine laps sündinud on.

Sünnitajale tohib ämmamoor teise lapse olemist ainult ettewaatlikult teatada.

§ 370. Siis on ämmamooril, sest et nüüd teine wälja-ajamise ajajärk ees seisab, karwapealset sisemist ja wälimist läbikatsumist ettevõtta, et teada, kudas teine laps on. Enamiste leiab ta emakasuus teise lapsepõie ja seal sees lapse.

§ 371. On laps peaga ees ja pole ka sünnitaja olekus mingit segadust, siis oodaku ämmamoor nüüd rahuliste asja edasiminekut. Tihti lähewad tunnid, isegi päewad kahjuta mööda, kuni uueste tugewad wäitused tulewad, lapsewee ja siis lapse wäljaajawad. Teise lapse wäljaajamine sünnib enamiste palju usinamalt kui esimese, sest et teise peale lapselõija terve jõnuud mõjub ja et esimese lapse läbi pehme osade wastupanek juba wõidetud on saanud.

§ 372. Leiab ämmamoor, et teisel lapsel reegliwastuline seisatus on, ehk ei wõi ta seisatust ülepea ära tunda, wõi on sünnitaja olekus segadus, siis piab jalamaid sünnituseawitaja järele mindama.

§ 373. Järelsünnituse ajajärk on nagu ühekordse sündimise juures ja saab niisamati tal-

litatud. Mõlemad emakoogid on enamiste koos. Esimese lapse emakoof astub enamiste waremalt tuppe, fiiski piab ämmamoor tema wäljawõtmist sennikauaks jätma, kuni ka teise nabanööri siiselangemist tunda on.

§ 374. Lapselõoja kofkutõmbamine nõuab sedasama hooljat järelewaatust nagu iga ühekorde sündimise järelgi ja ämmamoor teadku, et just pärast mitmekordset sündimist lapselõojal tihti tarwiline jõuud puudub ja sellel põhjusel werewoolused järelsünnituse ajal ning järeliwerewoolused sagedamalt tulewad.

§ 375. Näitab teise lapse sündimise järel, et weel üks kolmas sees on, ja nõnda edasi, siis on ämmamoori toimetus karivapealt seesama, nagu teise jauks õpetatud sai.

§ 376. Ämmamoor pangu terawaste tähele, misfugune esimene, misfugune teine laps on. Suhtumistel, kus esimese sündimise külles iseäralised õigused on, saab ämmamoorilt selle üle õigusega otsust päritud.

Kuues peatükk.

Neegliwastulise suurusega ja tujustusega lapse sündimine.

§ 377. Üleliigne pea suurus, kui pea muidu heaste wormitud on, ei ole sündimise eel ega wältusel mitte hõlpsaste äratuntaw. Wälimine läbikatsumine õpetab, kas laps ülepea suur

on; suurtel lastel on suured pead. Sündimise ajal võib sisetise läbikatsumise waral, suurest fontanellist pisukeseni mõttes, pea suurusest ligikaudset pilti saada. Pea üleliigne suurus raskendab sündimist just nõnda, nagu bekkeni wähe laius. Sündimise tallituse reeglid on need-

§ 378. Ka pea haruldane kõwadus reeglimõedulise suuruse juures võib sündimist tähtjalt raskendada. Selle juures tuntakse, et fontanellid haruldased pisukesed on ja et, kuna tugewad wäitused pead mitte edasi ei suuda ajada, üksikud kondid õmmelustes mitte üksteise peale ei lähe, kas sellepärast et õmblused liig kitsad, ehk et nad kogguni kondistanud on.

§ 379. Üsna selle wastu käidawad on wesipea luud. Üksikud pealuukondid seisawad laiali üksteisest ära ja fontanellid on nõnda suured, et neid nagu munapõit võib tunda. Mõnikord lõhkeb wesipea, jääb selleläbi lodewaks ja läheb siis bekkenist läbi. Arasurnud lastel on ta sagedaste ilma lõhkematagi lodew ja ei tee siis oma suuruse peale waatamata mingit sündimistakistust. Enamiste jääb ta aga bekkeni üle seisma ning ei pease oma suuruse pärast sisset-

§ 380. Kui ämmamoor eesolewat pead wesipeana aratunneb, piab ta kaasapunnitamised ära teelama ja sünnituseawitajat kutsuda lastma. As-

jata sünnitusekangutamise läbi võib lapskoda rebeneda.

§ 381. Besipealised lapsed tulewad sage-
damalt kui terwed persse-ehk jalgadega sündimi-
sele. Siis jäeb wiimaks tulew pea seisma, kuni
sünnituseawitaja teda päewa walguselle aitab.
(Ämmamoor kutsus sünnituseawitajat juba be-
kenisünnituse pärast.)

§ 382. Olade tähtjas laigus võib sün-
dinud pea järele sündimist takistada. Igal kor-
ral, kus olad sündinud pea järele mitte piatselt
ei tule, piab ämmamoor, sellejärele kui ta kaela
juures nabanööri on katsumud, ja kui seal sil-
muse leidis, seda lodewamalle on tõmbanud, käega
lapskojapõhja kõwaste õeruma, misläbi kangem
wäitus tuleb. Ei tule mitte tugewat wäitust,
et lapse olad mõne minuti pärast mitte wälja
ei tule, piab ämmamoor sünnituse edendusiks kae
külge panema. Kõige sagedam sündimise wi-
wituse põhjus, kui pea juba wäljas, on see, et
eesolew ola weel sugugi bekenisse alla ei ole
astunud. Selle aitamisiks wõtku ämmamoor
sündinud pea üsna hellaste kahe peu wahel ja
nihutagu teda ema seljapoolle, see on, kui naine
sellile lamab, lihtsalt allapoolle wastu aset, ilma
teda seal juures tõmbamata ehk keeramata. Selle
liigutamise läbi nihkub ülewalt pool häbeduselund
seisaw ola bekenisse alla, ja enamiste tuleb siis
ka koge tugew wäitus, mis sündimist lõpetab.
Wiibib aga nüüd weel ola läbiastumine, siis piab

ämmamoor esimese sõrmega tammi lähedamal olewa kaindla alt kinni wõtma ja last sedawiisi wällja tõmbama. Seda wõib lapse selja=ehk rinnapoolt ettewõtta. Seisivad õlad weel wiltu ehk risti bekkenis, siis piawad nad tõmmates bekkeniwälljamineku otse läbimõetjasse juhitud saama. Weel kord saagu meelde tuletatud, et peast tõmmata ega seda pöörata foguniste luba ei ole.

§ 383. Lapse teised osad wõiwad ainult haigliku paistetuse ehk loomuwastalise kujutuse läbi sündimisele takistust teha. Riipea kui ämmamoor sündimise takistust leiab (selle põhjust ei wõi ta enamiste mitte tunda), lasku ta sünnituseawitajat kutsuda, hoidku ennast aga selle aja sees tõmbamast ja keelaku punnitamist.

Seitsmes peatükk.

Sündimine bekkeni reegliwastalise loomuse juures.

§ 384. Mitte bekkeni iga reeglimõeduliseft ehituseft kõrwale mineku juures ei pea sünnitusemehanismus hädaste kõrwale minew olema. Üks natuke pisem ja pehmem pea wõib keskmisest kitsast bekkenist ilma takistufeta läbi minna. Tugewad wäitused wõiwad isegi täieste suure pea kitsast bekkenist läbi ajada. Segadus, mis wigalifest bekkeniloomuseft wälljaläheb, tuleb siis

osalt asjadest, mis mitte ette äraarvatud ei wõi saada, sest et meie, kui ka bekken meile küllalt tuttav on, mitte karwapealt teada ei wõi, kui suur pea on ja kui kanged wäitused saawad olema. On aga bekkeniwigaduse tõuugusid ja graadiseid, kus meie karwapealt ette wõime teada, et sünnitusemehanismus rikutud saab olema, jah, kus meie kindlaste wõime teada, et ühe walmi lapse sünnitamise ema jõuule wõimata saab olema.

§ 385. Bekkeni wigad tulewad osalt alguslise kujunemise läbi, osalt muljutuste läbi, osalt koguni kaswatuse ja harjumise läbi. Bekkeniwigade üksitud tõuud ja nende mõju sündimise kohta on järgmised:

§ 386. 1) Igast kohast liig lai bekken. Pea harilikult suuruse juures saadab ta liig kiiret sündimist. Niipea kui emakasuu laienenud ja põis pakatanud on, toowad mõned ainukesed ajamisewäitused lapse päewa walguselle. Sellejuures rebiseb tamm hõlpsaste, sest et pehmed osad ettewalmistamata on.

§ 387. Ilka, kui lapsekoda oma terve sise ruttu kautanud on, wiibib päramiste wälljatõukamine, ja ka pärast puudub sagedaste lapsekodal jõuud, kokkutõmmatuks jääda. Selleläbi sigiwad hõlpsaste järelwerewoolused ja haigusel nurgawoodis.

§ 388. 2) Ühtlaselt liig kitsas bekken rohkendab wastupanekut, mis pea sisse- ja läbiminemiseks ära piab wõitma. Selle wastupa-

neku läbi saab wäituste jõuud wälljaajamise alus-
tuses enamiste tähtjalt suurendatud. Pea saab
suure wõimuga bekkeni peale ja sisse surutud.
Pealuu kondid saawad kõwaste üksteise üle rõ-
hutud. Ei ole takistus wäituste wõimu kohta
mitte üleliig suur, siis saab ta pikema ehk lü-
hema ajaga ära wõidetud, pea saab sügawamalle
alla aetud ja sündimine ilma ema ja lapse kohta
jäedawa kahjuta lõpetatud. On aga takistus
wäituste kohta liig suur, seisab pea tundide kauupa
linni, ilma läbipeasemata, siis jureb laps.
Lähewad wäitused ikka weel kõwemaks, siis saa-
wad pehmed osad bekkenis kangeste muljutud,
neisse lööb põletik; tupp läheb palawaks, kui-
waks, paistetab ülesse ja on külgepuutumise
wastu wäga walus. Kui emakasuu äär ennast
weel mitte täieste tagasi ei olnud tõmbanud,
saab ta pea ja bekkeni wahele litsutud, ka te-
masse lööb põletik, ta pundub ülesse ja wõib,
kui pea wiimaks edasi nihkub, rebestatud saada.
Saab laps sündinud ja peaseb ema seal juures
eluga, siis tulewad ometi sagedaste rasked hai-
gused ja haugud kusepõie ning tupe waheseina
sisse, millest kusi alaliste ära woolab. Teistel
kordadel käristab wiimaks pea lapsetoja üleliigse
kangeldamiste läbi lõhki, ehk wäitused jäewad juu-
tumaks järele. Kui nüüd abi ei saa toodud, siis
jureb ema mahasaamata.

§ 389. 3) Kui bekken liig madal, bekkeni-
kaanal liig lühike ja enamiste ka juhtjoon liig

wähe kõwerdatud on, siis läheb sündimine nagu liig laia bekkeni juures. Tammi kohta on siin hädasoht nimelt suur.

§ 390. 4) Kui bekken liig kõrge, nimelt esimeses seinas, sellega bekkenikaanal liig pikk on, siis on sündimine nagu igaskohtas kitsa bekkeni juures. On seal juures ristluu wäga kangeste wälljadenistatud, sellega juhtjoon liig kangeste kõwerdatud, siis on sündimiseraskendus weel tähtjam.

§ 391. Kuna nende nelja bekkenitwia juures teadaw läbimõetjate ühtlus üksteise wastu on, siis on sellewastu hulk wigaseid bekkenisi, mis mitte ühtlaselt kujustatud on, need on mitte ühtlaselt kitsendatud bekkenid. Sealjuures wõiwad üksikud läbimõetjad suuremad olla kui õigus. Wiimasest asjast pole küll sündimise kohta suurt lugu, aga peaafti on ikka, kui bekken kitskilt liig kitsas on.

§ 392. 5) Niisugused bekkenid, mis sisseminekus reeglimõedulifelt laiad ehk ka laiemad on, wälljamineku poole enam kui reeglimõedulifelt kitsamaks lähewad, nimetatakse trihteribekkeniteks. Sarnasesse bekkenisse astub pea sündimisel hõlpsaste sisse ja sünnitus näitab ruttu lõpule minema. Aga bekkenikitsuses jäeb pea seisma, ta ei wõi edasi minna ega ennast ka pöörata.

§ 393. 6) Teised bekkenid on iseäranis otse läbimõetja kitsendatud, need nimetatakse lababekkeniteks. Laba bekkenid tulewad niisu-

guste naiste juures ette, kes muidu heaste kujustatud on; siis on sagedaste ristiläbimõetja nõnda palju suurem kui otiseläbimõetja kitsendatud on. Kui otse läbimõetja lühendus väga tähtjas ehk laba bekken ka muidu liig kitsas on, siis on sünnitus väga raskendatud ehk ülepea võimata.

§ 394. 7) Veel teised bekkenid on peaaegjalikult risti läbimõetjas kitsendatud, sellega liig kitsad; liig kitsad bekkenid tulevad esialgulise kujunemise ehk puusaristlühenduse haiguse läbi. Sarnane kitsendus võib ka täiskasvanud inimese kontidepehminemise läbi tõusta. Ka küürakal naistel on bekken tihti risti kitsas.

§ 395. 8) Ehk üks serwiti läbimõetja on iseäranis kitsendatud ja sellega terve bekken serwit või wildak. Ka sarnased bekkenid tulevad esialgulise kujunemise ehk haiguse läbi.

§ 396. 9) Väga mitmekesisel wigasekujuliseks ja kitsaks saab bekken kontide murdumise ehk paigast äramineku, ehk kõrgel graadil kontide pehmineku läbi.

§ 397. 10) Reeglimeeduliselt wormitud ja wigaselt kujustatud bekkente juures võib bekkeni painutus kas liig tugev ehk liig pisuke olla. On painutus liig tugev, siis saab pea bekkensisje minek raskendatud, on painutus liig pisuke, siis astub pea küll hõlpsaste ja ruttu bekkensisje, aga väljaminekus on talistus suurem ning peale selle tammil iseäranis suur hädaoht.

§ 398. Sünnituse ajal on ämmamooril bekkeni wigade juures järgmiselt toimetada:

1) Tunneb ämmamoor läbikatsudes, ehk teab ta endistest sünnitustest, et ühe naise bekken liig lai on, siis piab ta juba awamise ajajärgul naist sünnitamise woodisse wiima, et laps mitte halwas kohtas ega halwal seisul ei sünniks, sest selleläbi wõitwad ema ja laps kahju saada. Naine piab loodis lamama, perssuga mitte madalamal kui muu kehaga. Sünnitada ei tohi. Tamm saagu iseäranis hoolega kaitsetud.

Pärast sündimist piab üks sibe parajalt kõwaste keha ümber pandud saama, seal juures katsutagu sagedaste lapselõja kofkutõmbamise kui ka naise üleüldise terwise seisukorra järele.

§ 399. 2) Kui ämmamoor wäituste wahel ajal mitmekordse läbikatsumise waral tunneb, et pea mitte edasi ei nihku, siis piab sündimiseawitaja kutjutud saama. See on üsna üks- ta-kõik, mis põhjus talistusel on.

§ 400. On ämmamoor aru saanud, et lapselõja jõuud mitte pead wällja ei suuda ajada, siis keelaku ta kõik kaasapunnitamised ära, et laps ehädaline kasuta oma jõuudu ei raiskaks. Paistetawad enne sünnituseawitaja tulemist süguosad ära, läheb tupp palawaks, kuiwaks ja walusaks, siis tehku ämmamoor sissepritsimisi leigest kaeratangu keedetusest ehk piimast, millele 2 supilusika täit wedelat karbolihaput toobi kohta jekka on pandud.

§ 401. Ämmamoor muretsegu selle eest, et sünnitusseawitaja tulekuks soe ja külm weşi, ning mis muidu weel tarwis, walmis on.

§ 402. 3) Bekkeni liig kange painutuse juures saagu, kui naine külleli on, kintjud kõwerasse tõmmatud; on ta sellile, siis saagu ülemine keha ja perse kõrgemalle seatud. Igal korral, kui pea bekkennisse sisseastumisel wiibib ja wastu häbeduselud jurub, koguni iseäranis aga siis, kui ees olew pealuukont mitte sügawamalle ei lähe, seadku ämmamoor seda lamemist painutatud puusakohtadega korrale.

§ 403. Liig pisukese painutusega bekkennisse, kui see mitte ühtlasi kitsustatud ei ole, nagu näituseks täiskaswanud inimese kontide pehminemise läbi, astub pea wäga hõlpsaste sisse, jõuab wäga ruttu bekkeni põhja ning leiab alles siin wastupanekut. On wäitused head, siis saab see wastupanel tammi wälljavenitatud rebenemise läbi wõidetud. Tammi hoidmiseks pisukese bekkenipainutuse juures on üsna iseäranis tarwis, et, niipea kui pea bekkenipõhja on jõudnud, naine kangeste sirutatud puusakohtadega lamab.

Raheljas peatükk.

Reegliwastalised wäitused.

§ 404. Wäitused wõiwad kolmel wiisil reeglitest kõrwale minna: nad on kas liig nõr-

gad, wäitustenõdrus, ehk on liig ägedad, wäituste peale tungimine, ehk nende siht ja wälljalautus on wigased, need on mitmetsugu frambiwäituste selgid.

Ämmamooril piab alati selgeste peas olema, millest tema igal ajal läbikatsumise waral reeglimõedulift wäitust tunneb, muidu ei wõi tema ka reegliwastulift olekut mitte kindlaste tunda. Dialgi ärgu otjustagu ämmamoor wäituse kangust naise walu järele, waid lapsesoja kokkutõmbamise kanguse ja wältuse ning selle tagajärje järele.

1. Wäituste nõdrusest.

§ 405. Liig nõrfu wäitused tuntakse sellest, et nad harwaste tulewad ja lühidelt wältawad, et lapsesoda mitte tarwilikult kõwaks ja ümarguseks ei lähe, ja et sell põhjusel wäituste mõju emakasuu peale esimesel, lapsesoja peale teisel sünnituseajal tähtjuseta on ehk koguni puudub. Ka niisuguste wäituste walu on nõrk ja jäeb ruttu, enamiste hätielt jälle üle nagu kokkutõmbamine. Seal juures käib walu reeglimõedulift ristluu juurest rüppe poole.

§ 406. Wäitustenõdruse tähendus on wäga mitmekesine sünnitamise aja ja selle järele, kas wäitused alustuses nõrgad on ehk alles pärast nõrgaks jäewad, kui nad enne kanged oliwad.

§ 407. 1) Kui wäitused alustusest

saadik kaua aega nõdraks jäiwad ja muidu mitte reeglist kõrvale ei lähe, siis ei too see awamise ajajärgule mingit kahju, nõnda kaua kui lapsewesi weel alles on.

§ 408. On aga lapsewesi enne awamise lõpetust ärawoolanud, siis ei tohi awamiseajajärg mitte ilma kahjuta kaua kesta. Kui nüüd wäitustenõdrus edasi wältab, piab ämmamoor 30-ne graadilise sooja wee sisse pritsimisega, mis ta iga weerand tunni pärast forraku, wäitused finnitada püüdma. Kui sooja wee sissepritsimine awamist ei kergita, siis piab sünnituseawitajat kutsuma.

§ 409. Teistel kordadel sellewastu ei puhke põis, peale selle kui emakasuu täieste awatud on. Nõdrad wäitused tulewad ikka harwemini ja jäewad wiimaks hoopis maha. Siis piab ämmamoor sõrmega põie lõhki tõmbama, aga üksnes siis, kui laps peaseisatusel on.

§ 410. On põis õigel ajal lõhkenud ehk lõhki tõmmatud, see on pärast emakasuu täielist awamist, siis tulewad enamiste tugewad wäitused iseenesest, ka kui nad enne wäga nõdrad oliwad. Püüwad aga ka nüüd wäitused nõdraks ehk koguni ära jääma, nõnda et ühe ehk koguni käge tunni wältusel pea mitte tugewaste bekkennisse alla ei nihku, siis piab sünnituseawitaja kutsutud saama.

§ 411. 2) Suurema tähtjusega kui esialguline wäituste nõdrus on see, mis wällja-

ajamise ajajärkus alles tuleb. Seal on peaaegu ikka sünnitusetahistus põhjuseks. Sest kui lapsekoda ühe taksistuse wõitmiseks kaua asjata on töötanud, siis waibub tema wõim. Pea on bekkeni kohta liig suur ehk bekken pea kohta liig pisuke ehk pea seis halb: wäitused ei jõua teda mitte läbi ajada. Tihti on üleliigne kaasapunnitamine lapsekoja waraaegse wäsimuse juures süidlane. Sarnase wäituse nõdruse juures piab kohe sünnituseawitaja järele saatma.

2. Liig ägedatest wäitustest.

§ 412. Mõnikord tulewad kohe sünnitamise algusel wäitused niisuguse ägedusega, et nende wahel peaaegu sugugi wahet pole. Sarnased wäitused on ägeda tungimisega kohe algusest kaasa saadetud, päris wäituste-walu on sealjuures mõnikord pisuke. Niisugused wäitused saadawad ülekaela sünnitamisele, mille läbi laps küll ruttu päewa walgelle saab, aga emale ja lapsele suurt hädaohtu toob.

§ 413. Sellepärast on tarwis, et sünnitaja ägeda wäituste ajal kohe wagustaste pikali maha heidab, et kõik tahtlik tungimine maha jääb, et pea läbiastumist nõnda palju kui võimalik pikendatakse ja tammi hoolega tuetatakse. Peale sünnitamist piab wõõ parajalt kõwaste ümber keha mähitama ja lapsekoja üle mitu tundi hoolega walwatama. Kõige parem

on ka siin juures, kui sünnituseawitaja saab kutsutud.

3. Krambiwäitustest.

§ 414. Rõige sagedam krambiwäituste tõuug on selles, et lapsekoda pea ühest pea teisest kohast juure waluga korratumalt kokku tõmbab, ilma et terve lapsekoja korralist kokkutõmbamist tuleks. Raine on alalise walu sees, ta wehkleb ja ähkleb kangeste; tihti tuleb oksendamine. Lapsekoda ei lähe ümarguseks ja kõwaks ega astu kõhu juures ette ülesse, nagu reeglilmõeduliste wäituste juures. Seal juures näitab sifemine läbikatsumine, et wäitustel awamise ajal emakasuu awamiseks ega wälljaajamise ajal pea edasitõukamiseks mõju pole. Sagedaste tõmbab emakasuu ennast wäituste ajal weel diete kokku, nõnda et põis etteastuda ei wõi, ehk kui põis juba puhkenud oli, eesolew lapseosa jälle ülessepoole saab tõugatud.

§ 415. Need krambiwäitused tulewad sagedaste waraaegsest lapsewee ärawoolamisest, liig sagedast ja oskamatast läbikatsumisest, lapsehädalise külmetamisest ja palawust sünnitawa jookide pruukimisest sündimise ajal. Rõige nende eest piab kangeste hoidma ja kui krambiwäitused juba platsis on, sünnituseawitajat kutsuma.

Kui selle tulekuni kaua aega läheb, tehku ämmamoor wahel ajal klišterit kumelitheest, andku tassil täis kumelitheed juua, tehku sooja

fiisepritsimisi wastu emakasuu, pangu sinepi-plaastrit ristluude kohta ja niiste see rätik kõhu peale. Kõige pealt käsigu ta laps ehädalist wõimalikult rahuliste pikali olla ja keelaku teda fangeste punnitamast. Kui kusepõis täis on, saagu kusi katheriga ära lastud.

§ 416. Teine krambiwäituste tõuug on lapskõja ringiwormiline kõku-nõõrimine. See kõkunõõrimine wõib wälimise emakasuu kullles ehk selle koha kullles, kus sifimine emakasuu oli, ehk üsna kõrgel ülewal lapskõjas olla, wiimane ainult järelsünnituse ajajärgul.

§ 417. Kui wälimine emakasuu pea ees ennast wältawalt kõkunõõrib, siis wõib kange pressimine pead ja tema ees lapskõjaksuud kuni wälimiste suguosade ette wäljaajada. Nõõrib ennast kõrgemal lapskõda lapse ümber ringiwormiliselt kõku, siis seisab sünnitus sünnitaja kestwa walu juures wagusi. Gesolew pea saab mõnikord krambi läbi jälle kõrgemalle bekkenisse tagasi aetud.

Ka seda jeltfi krambiwäituste juures on sünnituseawitajat tarwis.

§ 418. Kolmas krambiwäituse jelts on kõige halwem; seal on terve lapskõda wältawalt kõwaste kõkutõmmatud, ta walutab wäga ja on puutumise wastu hell. Sealjuures on tupp palaw ja kuitw ning sünnitaja langeb ägedasse palawikku, kus kord palawa kord külma

hoog tuleb. Sarnane üleüldine lapselõh-
kramp tuleb suure sündimise tahtumise, kitsa
bekkeni ehk lapse wõlts seisatumise läbi. Arsti
abi on siin hädaste tarwis.

§ 419. Peale nende siin kõneldud reegli-
wastaliste wäitumise kuuleb ämmamoor ehk
„wõlts wäitumistest“ räägitama. Nagu teistel
inimestel, nõnda on ka lapselõhwalisel naistel
mitmesugust kõhuwalu. Kes wäitumised mitte õiete
ei tunne, nimetab neid „wõlts wäitumisteks“.

On sünnitajal naisel muu walu kõhtus kui
wäitumised, siis on ta haige ja ämmamoor piab
sunnituseawitajat kutsuda lastma.

Üheksas peatükk.

Bekkeni külles ja sees olewa pehme osade wiad, sünnitusetee rebestused.

§ 420. Emakasuu wõib lapselõhwa kõrwale
minewa kaju ehk seisatumise läbi nõnda kõrwale-
minewat seisust saada, et isegi tema üles-
leidmine waewaline on. Ta wõib lapselõhwa
wildaka kaju ehk wildaka seisatumise pärast täieste
parema ehk pahema bekkeni seinena ääres olla, ta
wõib täieste ristluu taguse poole olla, ta wõib
wiimaks täieste ees häbeduseluu juures olla.

§ 421. On emakasuu kõrwalpool bekkeni-
ääre juures, siis piab naine selle külle peal

lamama, kus emakasuu asub, et lapselõjapõhi nii palju kui võimalik selle külle peale langeks. Niudekohtade kõrgendus allalükatud patjade läbi on kasulik. On aga emakasuu täieste ees, siis piab naine painutud selgrooga külleli ehk poolistufille seisatuses wiibima. See maksab muidugi ainult awamise ajajärgu kohta.

§ 422. Kui emakasuu ennaft awab, siis nihkub ta keskpaika. Istewannid ja sissepõritsimised, mõlemad 30 graadi soojad, edendawad awamist. Kui see kõik ei aita, siis piab aegsaste sünnituseawitajat kutsuma, muidu wõiwad nüid tõuuschwad reegliwastased wäitused isegi lapselõja rebenemist tuua.

§ 423. Kui ämmamoor lapselõdalise juurde tülles emakasuu mitte ülesse ei leia, siis piab ta ajawitmataalt sünnituseawitaja järele saatma.

§ 424. Mõnikord on emakasuu tugewatest reeglimõedulistest wäitustest hoolimata järeleandmata, nõnda et ta ennaft mitte ei awa; sealjuures on emakasuu ääred kas õhukesed, terawad ja filedad, siis piab ämmamoor kumelitõee klistõri, sooja istewannide ja sissepõritsimise läbi awamist edendada püüdma; ehk ääred on armide wõi paifõetuste läbi paksuks läinud; sarnasel korral piab pikema aja wõitmiseta sünnituseawitajat kutsuma.

§ 425. Weepõie hõidmine on kõigis nendes juhtumistes kõguni isearanis ka-

fuline. Lõhkes põis veel mitte üsna avanud emakasuu juures ehk sai ta rumalast ämmamoorist lõhki tõmmatud, punnitab siis naine veel iga wäituse juures, siis astub pea küll bekkeni alla, ta wõtab aga awamata emakasuuääre enesega ühes. Sellelābi tulewad lapskoja alumise osa muljumised pea ja bekkeni wahel, ehk koguni lapskoja alumise osa wälimise suguosade ette langemine, ehk lapskoja rebenemine.

§ 426. Lapskoja rebenemised lähewad kas emakasuuft wällja, ehk nad sünniwad kõrgemal ülewal, kõhukoopa poole. Esimest jeltsi rebenemised awaldatwad endid kange werewooluse läbi, mis kohe pärast lapse sündimist alustab ja ka heaste kofkutõmbanud lapskoja juures pärast sünnitamise lõppemist järele ei jae.

§ 427. Kui rebenemine kõrgemal ülewal, kangeste wälljawanitatud lapskoja kaelas ja lapskojakeres tuleb, siis on naisel enamiste häfiline kange walu, tihti tunneb lapskehädaline ise, et tema ihus midagi rebenenud on ja kispandab waljuste. Siis läheb nagu kahwatumaks, filmad tumedaks, keha katab külm klištrine higi, liikmed hakkawad wärisema ja minestused tulewad.

§ 428. Astub lõhe läbi terve laps kõhukoopasse wällja, siis tunneb ämmamoor nüüd lapsesofasid palju selgemine kui enne, üsna kõhuseina taga, eesolew osa sellewastu astub jälle kõrgemalle ülesse ehk läheb koguni bekkenist tagasi.

Siis jäewad wäitused suutumaks järele ning nüid woolab ka weri wällja.

§ 429. Nende sündmuste tulemist piab ämmamoor selleläbi tagasi tõrjuma, et ta sütsaadik antud reeglite järele teeb. Tulewad ilma et hädaohtu enne ära wõis tunda, need halwad juhtumised ilmsiks, siis piab ka nüid weel sünnituseawitaja usinaste kutsutud saama. Isegi kui laps juba kõhukoopasse wällja on astunud, wõib ehk ema, wahest koguni lapski weel peastetud saada.

§ 430. Tupp on sagedaste, nimelt naistel, kes peale kolmekümnendama eluaasta esimest korda maha saawad, weel sünnitamise alustuses alustuses otsas nii kitsas, et suure lapsepea läbimine waewalt wõimalik näitab olema. Ta laieneb aga peagi iseenesest, ilma ämmamoori abita. Minult kui tupp ühtlasi wähe limawoolamist näitab, on kasulik, sooje limaseid linaseemnekeedise loputusi teha. Piaks ta aga palaw ja walus olema, siis piaks sünnituseawitaja kutsutud saama, sest muidu wõib tupp rebeneda.

§ 431. Piaks ämmamoor alles pärast sünnitamist leidma, et tupp rebenenud on, siis piab ka nüid sünnituseawitaja kutsutud saama.

§ 432. Tupe ruum wõib ka paistetuste läbi kitsendatud saada, mis emakasuuft wällja kerkiwad, need on lapselajapoliipid, ehk paistetuste läbi, mis tupewõlwi allatungiwad, need on enamiste munasarjapaistetused. Ka nen-

des juhtumistes piab sünnituseawitaja nii ruttu kui võimalik toodud saama.

§ 433. Sünnituse ajal tõuseb mõnikord tuppes palaw, kõwa, sinikas punane paistetud; werepaistetud. Ühe soone lõhkemine ilanaha all on selle põhjusiks. Sünnituseawitaja piab kutsutud saama ja kuni tema sinna jõuab, piab ämmamoor külma wee sisse kastetud kokkupandud puhta lõuendi lapikese kahe sõrmega kõwaste wastu paistetust litsuma.

§ 434. Tupe ühe osa, nimelt esimese seina ettelangemine võib juba ennemalt ehk raskejalguse ajal tekinud olla. Sünnituse ajal läheb ta sagedaste suuremaks ja paistetab ära. Ämmamoor piab kuni käteteriga ettevaatlikult ära lastma ja kuni pea bekkensisse allaastub, kõhe sõrmega ettelangetust tagasihoidma, et ta läbiastuwast peast mitte wastu häbeduselund ei saa surutud. Ei lähe see korda ja wiibib sündimine, siis piab sünnituseawitajat kutsuma.

§ 435. Wälimised suguosad on wanadlastel esimest korda sünnitajatel mõnikord väga kitsad. Kardab ämmamoor, et ta tammi rebenemist hoida ei suuda ehk et sündimine pikale wiibib, siis piab ta sünnituseawitajat kutsuda lastma.

§ 436. On wälimistes suguosades weesine paisetus, siis piab sünnituseawitajat kutsuma.

Ra wälimistes suguosades võib, nagu tuppes, sünnituse ajal werepaistetud tõusta. Ra selle juurde on arsti abi tarwis.

§ 437. Paiseid wälimiste suguosade külles teewad ainult siis, kui nende ümbrus kõwa ja paistetanud on, sündimisele takistust, nõuawad aga alati mitmepidist ettewaatust. Nad on nimelt enamiste külgehakkawad, sest et nad Brantfuse tõbest wälljafigitwad. Ammamoori kohus on last, iseennast ja teisi inimesi külgehakkamise eest kaitseda. Lapsele on töbi sagedaste juba emahus külge hakanud.

Ammamoor katku paiseid puuwilladega, mis kolme-protsentilise sooja karbolihapu wedeluse sisse on kastetud ja uuendagu seda aeg-ajalt; kui laps läbiastumisele tuleb, wõidku ta paiseid karboliöli ehk waseliiniga. Ammamoor ei tohi paiseid mitte haawatud sõrmedega katsuda, waid piab neid plaastriga hoolsaste ümbermähkima. Enne läbikatsumist wõidku ämmamoor oma sõrmed igaford hoolsaste karboliöli ehk waseliiniga, ja pärast läbikatsumist pesku ta neid hoolega puhtaks. Riistad, mis ämmamoor paiselise sünnitaja juures on pruukinud, nagu klišteriprits, emafatoru ja katheter, piab ta pärast tarwitust kaanega potis wee sees keetma ja siis kange karbolihapu wedelusega, (neli supilusika täit puhaft karbolihaput toobi wee sekka); pesema, muidu wõiks haigus teiste naiste külge hakata; wamid ja muud sellesarnased, mis ta pruukinud on, piab tema ära põletama.

Rõige wähemalt nurgatwoodi ajal piab naine ennast arstist rawitseda lastma.

§ 438. Ämmamoor piab igaford, kus ta läbikatsumisel sünnitaja naise suguosades paiseid leiab, tungiwalt nõuudma, et naine arsti käest nõuu lajeks küsida.

§ 439. Wälimiste suguosade rebenemised tulewad kõige sagedamalt tammi külles ette, mille eest hoidmiseks ämmamoorile juba juhatust on antud.

§ 440. Iga tammilõhe juures, mis tammi keskpaigani ulatab, piab ämmamoor sellepeale tungima, et sünnituseawitaja weel sellsamal päewal saaks kutsutud.

Rümmes peatükk.

Lapsewee ja muuanahkade reegliwastuliseft kinnipidamisest.

§ 441. 1) Siig rohke lapsewesi weniatab lapselõja üleliiga wälja ja selle järelalus on:

a) et sünnituse ajal hõlpsamine lapse reegliwastaline seisatus tuleb;

b) et awamise ajajärk pikale wiibib;

d) et järelsünnituse ajajärkus ja pärast sünnitamist lapselõjal tarwilik kofkutõmbamise jõuud puudub.

§ 442. 2) Siig wähene lapsewesi teeb naisele lapse liigutused tundlikumaks. Selle wastu pole mingit muud abi kui rahu ja kannatus. Siig wähene lapsewesi teeb pikemalt wõimalikuks, et

põis peale emakasuu täielise avamise emakasuus lõhki minemise asemel worstiwormiliselt kuni wälimise suguosadesse saab aetud. Kui sarnane sünnitus pikemale wiibib, ilma et põis lõhkeb, saab emakoof, kui ta emakasuuft kauugel ei ole, enneaegu lahti kistud ja wõib tulla, et terve muna sünnib. See teeb emale ja lapsele suurt häda. Sellepärast piab ämmamoor, kui laps epõis wälimise suguosadesse tuleb, seda sõrmedega kinni wõtma ja lõhki tõmbama.

§ 443. Põie lõhkumine emakasuus on ämmamooril kolmel juhtumisel, põie lõhkumine sellega üleüldse neljal juhtumisel lubatud. Muul kordadel on põie lõhkumine keeldud.

§ 444. 3) Lapsesee roheline karw (juuresegatud laps epigi läbi) ehk koguni haisew loomus näitawad, et laps kas juba surnud ehk suures hädaohus on. Sarnasel korral tuleb sünnituseawitajat kutsuda.

§ 445. 4) Liig õhukesed munanahad annawad lapsesee waraaegsiks äratwoolamiseks põhjust, see wiib avamise ajajärgu wiitwitusele ja wäituste reeglitwastalise olekulle.

§ 446. 5) Liig kõwad munanahad takistawad põie õigel ajal lõhkemist. On seal juures liig wähe lapsesett, siis saab kinnine põis ehk isegi terve muna wälimistesse suguosadesse aetud; on küllalt ehk liig palju lapsesett, siis seisab sünnitamine wagusi. Wõlemil kordadel teab ämmamoor, mis temal teha on.

§ 447. 6) Väga harvaste on väljafantud munades kestanaha ja weenaha wahel weel wedelust. Siis lõhkeb, enamiste waraaegselt, esiteks kestanahk ja muist wettwoolab ära. Pärast weenaha puhkemist woolab päris lapsesewi. Enne woolanud wedelus nimetatakse „wale lapseseweeks.“

Üksteistkümnes peatükk.

Nabanööri reegliwastuliseft olekust.

§ 448. 1) Rõige pahem juhtumine, mis nabanööri wõib trehwata, on nabanööri ettelangemine emakasuuft enne lapse sündimist. Nabanöör wõib ka, enne kui põis puhkeb, juba ees olla. Nabanööri eesoleku äratundmiseks on suurt hoolt tarwis. Kuju järele wõiks munanahkade taga olewat nabanööri kää ehk jalaga ärawahetada. Rahklematast tumeb ämmamoor elawa lapse nabanööri pulsisoonte tufsumiseft. Ta ei tohi ennast aga mitte ema riista ehk enese kää riista tufsumise läbi petta lasta. Sellejärele kui põis pakatanud on, saab ämmamooril ettelangenud nabanööri filmus hõlpus tunda olema; ta piab ju pärast lapsesewee ärawoolamist alati koha jifemist läbikatsumist ettewõtma.

§ 449. Pikk nabanöör langeb hõlpsamalt

ette kui lühike. On nabanöörisid, mis kats- ja kolmforda nõnda pikad on kui laps.

Nabanööri ettelangemine sünnib iseäranis hõlpsaste lapse reegliwastalisel seisatusel ning bekeniissemineku reegliwastalise kujutuse juures, sest et mõlemil korral sisseastuwa lapse kõrwale ruumi üle jääb.

§ 450. Praegu nimetatud reegliwastalised olekud, kui neid ette aratunda on wõidud, nõuawad sünnituseawitaja juurde kutsumist.

§ 451. 2) Koguni haruldasel kordadel läbewad nabariistad munanahkade wahel üksikult emakoogi juurde. Siis wõib üks sarnane riist otse üle põie osa jooksta, mis emakasuus seisab. Niisugusel korral piab ka sünnituseawitaja kutsutud saama.

§ 452. 3) Nabanööri lapse ümber lingutamine on wäga sage, ja enamal kordadel mitte kardetaw juhtumine. Kõige sagedamalt on nabanöör üks ehk enam korda lapse kaela ümber läinud. Ammamoor tunneb seda igakord pärast pea sündimist sõrmega lapse kaela ümber katsudes. Tunneb ta nüüd siin nabanööri filmust, siis piab ta seda hellaste allapistetud sõrmega lödwendama, niipalju, et ta naise juguosaade tahta kinni jääb, kuni õlad temast läbi läbewad.

§ 453. Haruldasel kordadel on nabanöör nõnda lühike, et filmust lödwendada ei saa, et, kui laps ette saab aetud, nabanöörifilmus kan-

geste pinguli läheb. Nabanööri katkemise eest hoidmiseks lõigaku ämmamoor teda kääribega katki. Ta ise ehk keegi abiline pigistagu nabanööri mõlemad otsad finni, kuni laps sündinud ou. Kinnisidumiseks enne läbilõikamist pole enamiste aega.

§ 454. 4) Nabanööri küllest ära katkemine tuleb, nagu praegu kirjeldatud sai, selleselabi, et ta liig lühike on. Nabanöör võib isenesest lühike olla, ehk tema wabam ots võib ümberlingutuse läbi lühemaks saanud olla. On korrad, kus nabanöör nõnda lühikene on, et ta juba emaihus ära katkeb. Ülekaela sündimiste juures halwal seisul võib ka sündinud lapse nabanöör ära katkeda.

§ 455. Niipea kui ämmamoor nabanööri ära katkenud leiab olema, piab ta lapse poolt otsa finni pidama ja siis siduma, et laps mitte palju werd ei kautaks. On nabanöör üsna naba juurest ära katkenud, siis ei või ämmamoor muud midagit teha, kui sõrmega ehk mitmekorra kookupandud ja külma wee või äädika sisse kastetud lõuendi lapiga naba nõnda kaua finni pidada, kuni kiireste kutsutud sünnituseawitaja tuleb.

§ 456. Enne kui nabanööri katkemine tuleb, leitakse loomulikult tähtjat emakoogi kärisemist. Selleselabi tulewad enamiste ühtlasi tähtjad werewoolused, ehk kui nabanöör liig kõwa on ja ka emakoot kõwaste finni seisab ega lapsekoja seina küllest lahti ei tule, võib lapsekoda ümberpööratud saada.

§ 457. Nabanöör. wõib koguni nõnda lühike olla, et laps üsna emakoogi peal istub. Sellel wäga haruldasel korral katkeb nabanöör ikka emahus, ehk emakooft lahkeb enne sünnitamist lapsekojaseinast. Mõlemil korral sureb laps. Niisugused lapsed on enamiste ka muidu eluwõimetumad.

§ 458. 5) Nabanööri sõlmesid leitakse mõnikord pärast sünnitamist. Enamiste ei tee nad lapsele midagit kahju, nad wõitwad aga põhjuseks saada, et laps enne sündimist ehk sündimisel sureb. Nabanööri sõlmede wastu pole midagit teha, neid leitakse alles siis, kui nendest enam kahju karta pole.

Raksteistkümnnes peatükk.

Sünnitaja nõrkused ja haigus, oksendus, mineetus, frambid.

§ 459. Saab ämmamoor ühe sünnitaja juurde kutsutud, kes palawuse haiguses maas lamab, ehk pikalise põdemise läbi nõrgaks on jäänud, siis piab ämmamoor selle peale tungima, et sünnituseawitaja kutsutud saab. Ämmamoor ei tohi siin omast peast midagit ettevõtta.

§ 460. Oksendus ei tule sünnitajatele mitte harmaste. Kui üleliigne toit selleläbi wällja saab tühjendatud, siis on see heategew. Tunneb aga sünnitaja ennast oksendamise järele haige

olema ehk tuleb offendus ikka uueste, siis piab sünnituseawitaja kutsutud saama.

§ 461. Mineistus tuleb sünnitajatele peaaegu üksnes werewoolamise läbi; kui siis wälimist werewoolamist mitte näha pole, piab ämmamoor kartma, et see seespidi on. Ta lasku kõe sünnituseawitajat kutsuda.

§ 462. Krambid langewad kõige halwema juhtumiste liiki, mis sünnitajale wõiwad tulla. Ämmamoor ei wõi jün midagit parata, waid piab kõe sünnituseawitajat kutsuda lastma.

Kolmasteistkümmes peatükk.

Werewoolused awamise ajajärgul ja lapse wälljaajamise wältusel.

§ 463. Emakasuu awamine on pisukest werewoolusest saadetud, mille üle juba ennemalt sai kõneldud.

§ 464. Iga juurem werewoolus selle aja ümber tuleb wara-aegsest emakoogi lahtiskiskumisest, millest ka juba kõneldud on.

§ 465. Iga reegliwastulise werewoolamise juures awamise ajajärgus piab ämmamoor sünnituseawitaja juurde kutsumist nõuudma, sest ema ja laps on suures hädaohus.

§ 466. Runi sünnituseawitaja tuleb, piab ämmamoor naist otse wälljasirutatult sellile wagu si seista lastma, piab kõiki pressimist waljuste

ärakeelama ja jahedat, hapukat jooki andma. Kui werewoolus mitte kange ei ole, siis aitab see. On aga werewoolus kange ehk läheb weel kängemaks, enne kui sünnituseawitaja sinna jõuab, siis tehku ämmamoor sissepritsimisi külmaft weest wastu emakasjuud ja pangu külme mähkmeid kõhu ümber. Läheb werewoolus nõnda kängeks, et kuiwaks jooksmist karta on, siis piab ämmamoor, sellejärel, kui tupe külma weega ära on loputanud, tupe toppimist ettewõtma.

§ 467. On emakasjuu awamine juba peaaegu lõpetatud, seisab laps sealjuures peaga ettepidi ja on emakasjuus emakoogi kõrwal filedad munanahad sõrmega kättejaadawad, siis tõmmaku ämmamoor põis lõhki, kõige parem waituse alustusel.

§ 468. Wälljaajamise ajajärgul tulewad lapseloojatwerewoolused palju harwemine. Ka siin on emal ja lapsel hädaoht. Sünnituseawitaja kutsumine on tarwilik. Selle werewoolamise põhjus on niisamati emakoogi lahti kiskumine.

Tuleb werewoolamine alles siis, kui pea juba sündinud on, siis piab ämmamoor õlade läbiastumist kiirustama ja siis ära ootama, kas pärast terve lapse sündimist ikka weel werewoolus jääb. Arsti abi on siis tungiwalt tarwis.

Neljasteistkümnes peatükk.

Sünnitajate warjusurm ja surm.

§ 469. Enamal kordadel tegiwad juba surma ehk warjusurma eeskäidawad sündmused arsti ehk sünnituseawitaja kutsumist tarwilikuks, aga kui surm ehk warjusurm häkiste tuli, siis piab ka nüüd weel kiireste kõige lähema sünnituseawitaja, arsti ehk haawaarsti järele mindama.

Wiiesteistkümnes peatükk.

Lapse surm sündimises. Tite warjusurm.

§ 470. Et ämmamoor mitte kindlaste ei tea, kas surnult sündinud last ehk weel peasta ei wõi, et pikemalt just lapse surm emale hädaohu wõib tuua, siis lasku ämmamoor, kui ta arwab et laps surnult sündimisele tuleb, alati sünnituseawitajat kutsuda.

§ 471. Hädaohutused, mis lapse elu sündimise ajal ähwardawad, tunneb ämmamoor.

Kui laps eluhädaohus on, läheb tema südame-
metuksumine aeglasemaks ja korratuks, siis läheb ta nõrgemaks ja jäeb wiimaks koguni järele; seda wõib ämmamoor kuulda. Lapse liigutamised läbewad häkijelt palju elawamaks, üsna kramplikuks ja jäewad siis seisma; seda wõib ämmamoor tunda. Seal juures ajab laps oma lapsepigi wällja, ja kui ülepea lapsekojast eesminewa pea kõrwalt midagit mööda wälljatwoo-

lata wõib, siis woolab lapsepigi, kui ka wähe
kaupa ja lapseweega segatult; seda wõib ämma-
moor suguosade ja läbikatsuwa sõrmede külles
näha.

Sarnasel korral piab wiibimatast sünnituse-
awitajat kutsuma.

§ 472. Surnuks wõib ämmamoor loomu-
likul wiisil praegu jündinud last ainult siis pi-
dada, kui ta mädanemise jälgesid näitab; sellest
on esimene, et pealmine nahk wäheha puutumise
juures katti läheb ning maha pudeneb. Sünnib
laps ilma mädanemise märkideta aga siiski ilma
elumärkide awaldujeta, siis on teda esiotsa war-
jusurnuks pidada. Sarnasel korral piab ämma-
moor katsuma, kas last mitte elusse ei saa ära-
tada, ei lähe see korda, siis alles wõib last
täieste surnuks pidada. Enne kui ämmamoor
lapse surnuna kõrwale paneb, piab ta ifka naba-
nööri finni siduma.

§ 473. Warjusurnud lapsed on kas
ilma mingi liigutuseta ehk ainukesed liigutused
on südametuksumine ning harwaste tuleb õhu
ahmamine. Warjusurnud lapsed on sinikas-
punased ehk kahwatanud.

Sinikaspunased lapsed on natuke pundunud,
nagu paistetanud, nende liikmed on küll ilma
liigutuseta, aga teadawa kõwadusega ja ei rippu
mitte üsna lodewalt alla. Nabanööris on pea-
aegu ifka pulsilööki weel tunda, sagedaste on see
küll aeglane aga täielik.

Rahwatanud lastel on närtsimud nahk, lõd-
wad, allarippuvad liikmed, ka alumine lõug
ripub lõdvalt alla, suu sejab lahti, niisama
perse. Rabanööri sees pole enamiste mingit puls-
si tunda, ehk kui ta on, siis koguni pisuke.

Sinine warjusurm on pisem, kahwatu kõr-
gem warjusurma graad. Warjusurm on seda
sügavam, mida kauemine laps ema werega
ühendusest eemal on ja ometi ei hinga. Sini-
sest warjusurmast toibuwad lapsed iseenesest, kui
ka esiteks puudulikult ja järeljäewa haiguslega.
Lapsed, kes sinisest warjusurmast ei toibu, lan-
gewad esiteks kahwatu warjusurma sisse, enne
kui nad surewad. Ka kahwatust warjusurmast
on elusse ärkamine wõimalik, aga peaaegu ai-
nult wäga ettewaatliku toimetuse läbi.

§ 474. Lähem hingamise takistus suure-
mal osal warjusurnud lastel on lima, mis tihti
lapseligiga segatult nende suusid täidab. Amma-
moor pistku esimene ehk pisuke sõrm ettewaatli-
kult lapse suhu, kuni keeleni, kõwerdagu sõrme
natuke ja tõmmaku lima wällja.

§ 475. Oli laps ainult sinikaspunases war-
jusurmas, siis teeb tema sagedaste nüüd, juba
hingamise katseid. Ammamoor löögu nüüd lah-
tise kamliga parajalt kõwaste lapsele tagumise otsa
peale hoopisid aeglaselt korrates, tõmmaku ka
lapsele külma wee sisse kastetud käega paar
korda üle näu ja rindade ning pritsigu käega kõ-
waste külma wett tema naha peale. Hakkab

nüid laps reeglimõedulifelt hingama, teeb filmad lahti ja tõmbab nāu nagu nutule, kifub kāed ja jalad wastu keha ning muutub finifaspunane naha karw pāris punafeks, fiis toimetagu āmma-moor nimetatud wahendiffudega edafi, kuni laps fangeste kifendama hakkab. Kui fiis puls naba-nõõrist kadunud ou, lõigatagu jeda āra.

Kui aga nimetatud elumārgid mitte pea ei tule, fiis ārgu raisaku āmmamoor palju aega. Ta leigatu nabanõõr läbi ja lastu sealjuures supilusika tās werd naba otsast wāllja jooksta. Siis pandagu laps esiotsa natufeseks ajaks sooja wee fisse ja liigutagu wees edafi ja tagafi. Siis wõtku āmmamoor last õladest kiini ning pistku teda ruttu kaelast saadif pange tāie külma wee fisse ja tõmmaku kōhe jälle wāllja. Siis pangu ta teda jälle sooja wee fisse ning korra lühifese aja pārast fissekastmist.

Lapse süda hakkab nüid ruttu wāga elawalt tuksuma. Raht lähēb ilufaks punafeks, liikmed lähewad kindlaks ja laps hakkab hingama. Sage-daste tõmbab laps külma wee jees kōhe jalad tugewaste külge, teeb filmad lahti ja hakkab waljuste kifendama. Ei tule aga laps ka nüid weel elusse, waid lähēb ikka lõdwemaks ning kahwatumaks, fiis jaab temaga nõnda tehtud, nagu kahwatumas warjusurmas sündinud lastega.

§ 476. Kahwatanud warjusurmas sündinud lapse naba jaagu ilma ajawitmata lahti lõigatud. Ka temal piab suus olewa lima

wällja wõtma. Nabanöörift werelaskmine oleks ka siin kasulik, sest kahwatu laps pole mitte werewaene; aga läbilõigatud nabanöörift ei tule enamiste sugugi werd, sest et werega täidetud süda waewalt weel lööb.

Rahwatanud warjusurmas olewat last isehingamisele äratada on enamiste kasuta ajaraiskamine. Kui ämmamoor Inglis wiisil uppunute ülesäratamist ehk kunstlikku hingamist lapse õetsutamise läbi on ämmakoolis õppinud, siis pruukigu ta ühte ehk teist kobe peale nabalõikamist.

§ 477. Kunstlik hinge sisseajamine õetsutamise läbi saab järgmisel wiisil toime-tatud. Ämmamoor wõtab sellile olewa lapse nõnda õladest kinni, et peu-pesad selja taha tulewad ja põidlad üle õlade ettepoole. Tõstatab teda siis sirgelt ülessepoole ja pöörab pärast lapse persse ülessepoole, misläbi sirgel seisul sisse hingatud õhk jälle wälljapoole läheb.

Rahetja kummi kumme õetsutuse järele saab laps sooja wee wanni sisse pandud. Sügawas warjusurmas olewa lapsele piab wefi 29 graadi Reaumuri järele soe olema. Ei hakka laps mitte ise hingama, siis saab õetsutamine mõne minuti pärast uueste ette wõetud.

Õetsutamise läbi suhu kogunud lima saagu wahel jälle sõrmega juust wällja wõetud.

Nõnda kaua kui laps weel sooja wee sees on, pritsigu ämmamoor temale külma wett wastu nägu, lastu pritsiga külma wett südame-

kaewandusse, tilgutagu Aetherit südamekaewanduse peale ja õerugu siis käega, ehk walagu lapsele kõrgelt külma wett pähe ning kulla peale. Ra üks pisuke üsna külmi klistir ehk natukesel üsna kange weini tilgutamine keele peale, nina kutistamine sule otsaga ja salmiakwaimu uuusutada lastmine aitab mõnikord sügawama hingetõmbamisele. Lapse naha lumega õerumine, pehme peksmine lehtse õksaga annawad ka sage-daste abi.

Mõndakaua kui ämmamoor lapse südametuksumist südamekaewanduses näeb ehk peale pandud kõrwaga kuuleb, piab ta elustamise katseid edasi tegema; alles siis, kui südametuksumine järele jäenud, tohib last tõeste surruks pidada.

§ 478. Lapsed, kes sügawas warjusurmas oliwad ja ainult waewaga elusse saiwad aratatud, on haiged ja surewad wahest mõni tund peale elusse aratamist. Sellepärast piab ka niid weel sünnituseawitajat kutsuma, muidu wõiks suure waewa kaunis järeldus wäga lühikene aeg kesta.

Ruuesteistkümmes peatükk.

Järelsünnituseaja segadused.

§ 479. Pärast wälljasaatmine wõib kolmel wiisil takistatud alla.

1) Lapsekoja kokkutõmbamised, jarel-

sünnituse wäitused on liig nõrgad, ehk nad puuduwad koguni. Sarnased nõrgad wäitused ei suuda ülepea päramisi täieste lapsel-koja seina küllest lahti teha, ehk nad ei jõua lahtisid päramisi wällja ajada. Sealjuures on lapselkoda läbi kõhu suur ja pehme tunda ja ämmamoor ei tunne temas sugugi, ehk tunneb wäga pisut kokkutõmbamist.

2) Päramised on igas kohtas ehk osalt kõwaste külge kinnikašwanud.

3) Lapselkoda sissenõõrimine takistab päramiste wälljatõukamist. Sealjuures tun- takse lapselkoda kas wildakas ehk wäga küirakas olema, waheldawalt wäga kõwa ja jälle pehme. Ta läheb enamiste jälle kõhtus kõrgelle ülesse. Need frampfikud wäitused teewad sagedaste wah- pidamata kanget walu.

§ 480. Nendest kolmest reeglitwastulisest olekust wõib üks üksinda tulla ehk mitu korraga olla, wõi ka üks teisest tõusta.

§ 481. Kui sarnastel olemistel terve järe- sünnitus alles lapselkojaseina külles on, siis puu- dub ka järelsünnituse aja reeglimõeduline werewoo- lus. See on wäga haruldane. Palju sagedam on üleliigne werewoolus. Werewoolus wõib pei- detud, sisemine, ehk wälimine, awalik olla, ta wõib ka wälimine ja sisemine ühekor- raga ehk waheldawalt olla.

§ 482. Riipea kui ämmamoor kardab, et sisemine werewoolus olemas on, piab ta kobe sün-

nituseawitajat kutsuda lastma, piab, niikaua kui see weel seal ei ole, lapsekojakohhta peupesaga õerumise, wõimalikult külma mähete kõhu peale panemise ja wõimalikult külma wee wastu emaka suud pritsimise läbi lapsekoda kokkutõmbamisele ajada püüdma. Läheb see korda, siis tuetagu ämmamoor tugewaste käega wastu kõhtu litshüdes tulewat wäitust; weri läheb nüüd enamiste suurtes klompides ära.

§ 483. Kui järelsünnituse ajal harjumata palju werd wälja woolab, piab ämmamoor esiteks naise kõhu peale pandud käega katsuma, kas lapsekoda kõwaste kofku on tõmbanud. Kõige sagedamad werewoolused tulewad puudulikult kokkutõmbanud lapsekojakerest, kuna emakooft juba jault lahti on läinud.

Piaks heaste kokkutõmbanud lapsekoja juures werewoolus edasi kestma, siis piab ämmamoor wälimisi suguosajid hoolega läbi katsuma, kas sealt werd ei woola.

Kui aga, ilma et püramised tuppe alla saawad aetud, werewoolamine edasi kestab ehk ikka uueste tuleb, siis piab sünnituseawitaja kutsutud saama.

Ämmamoor wdib arsti tulekuni külma sissepritsimist ettewõtta. Seda on kõige parem gummitoruga teha. Emakatoru pistku ämmamoor juba täis olewa weega kase sõrme sügawusele ettewaatlilikult sisse, ta pistku teda, sõrmedest ju-

hitult, kuni wastu emakasjuud, nõnda et weejuga lapskotta sisse läheb.

Selle sissepripsimise juures on iseäranis tähtjas, et sugugi õhku ühes sisse ei saa pritsitud.

§ 484. Niipea kui werewoolus seisma jääb, ei tohi ämmamoor enam sifemisi läbikatsumisi ettewõtta, et jälle uueste werd selleläbi woolama ei pane, ning oodaku rahuliste sünnituseawitaja tulekut.

Kui päramiste wäitused wäga walusad on ja werewoolamine ämmamoori tegewust terwelt enese peale ei tõmba, siis pangu ta sünnitajale üks klištir tassi täiest kangest kumelitheest.

§ 485. Mõnikord wältab peale päramiste wällja tõukamist werewoolus weel kangemal graadil edasi, ehk astub nüid alles platsi. Siis piab ikka kohe jalapealt sünnituseawitaja järele saatma ja ämmamoor tehku wahemaal, nagu praegu õpetatud sai. Tupe toppimist, mis ämmamoorile teisteks juhtumisteks õpetatud sai, ei tohi ämmamoor järelsünnituse ajal ja pärast päramiste wälljatõukamist iialgi ettewõtta, ta saaks selleläbi wälimisest werewoolusest sifemise tegema ning selleläbi seisukorda pahendada.

§ 486. Wäga mõnus wahendik sündimise lõpetuse järel edasifestwa lapskojawerewoolamise waigistamiseks, kui lapskoja õerumine, käega litjumine ja külmad sissepripsimised eesmärgile ei wii, on liiwakoti peale panek. Ämmamoor wõtab laia käterätiku, lautab selle wällja ja paneb

tema peale 8 kuni 12 naela peenikest liiwa, sum-
pab liiwa külma weega, talwel parem lumega,
heašte läbi, lööb rätiku tema üle kofku ja fee-
rab wabad otsad nõnda, et liiw kuskilt wällja
ei pease. See „liiwakott“ saab nüüd sellile la-
mawa naisele lapskoda kohta kõhu peale pandud.
Dma raskuse läbi litsub ta lapskoda esimese
seina wastu tagumist, waigistab sanneläbi were-
woolamist ning äritab ühtlasi lapskoda kofku-
tõmbamisele, nõnda et werewoolamine kestawalt
seisab. Lapskoda roomab wormilikult, kuna ta
ennast kofku tõmbab, liiwakoti alla wällja.

§ 487. Mõnikord on edasikestwa järeliwere-
wooluse juures lapskoda heaste kofkutõmbanud läbi
kõhu tunda, siis tuleb werewoolus ühest lapse-
koda laela armist ehk tupest wõi wälimistest sugu-
osadest.

Ummamoor piab sellepärast suguosad hoo-
lega läbi waatama. Leiab tema wälimise su-
guosade külles werdiwoolawa koha, siis piab ta
sõrmega haawa kinni litsuma, kuni kiireste juurde
kutsutud sünnituseawitaja tuleb.

§ 488. Ka ilma werewooluse tulemiseta
wõib päramiste wälljatulek wiibida. On seal-
juures kramplikud päramistewäitused platsis, siis
piab sünnituseawitajat kutsuma.

§ 489. Weel on üks pahem asi nimetada,
mis järeli sünnituste ajal, siiski õnneks wäga har-
waste juhtub. See on lapskoda pahempidi lan-
gemine, kus juures lapskoda sisemise poolega ees

läbi emakasuu alla astub. Nõnda pahempidi pöörnud lapskoda võib ka veel välimisestest suguosadest wäljaaetud saada, see on: pahempidi lapskõja ettelangemine. Pärast on kas alles lapskõjaseina külles finni, ehk nad on osalt wõi täieste äralahkunud; wiimasel korral tulewad enamiste surmawad werewoolused. Range walu, mineetus, wärisemine j. n. e. käiwad lapskõja pahempidi pöörmise kaasas. Etteastuwa järelsünnitustega ei wõi ämmamoor lapskõja pahempidi langemist mitte ärawahetada, kui ta naise kõhust katsumise läbi tunneb, et lapskõjapõhi oma õige koha peal seisab.

§ 490. Lapskõja pahempidi minek tuleb nabanöörift tõmbamise läbi, kuna emakook alles lapskõja külles on, ja pooleli maha saamata naise kõlbmata pressimise läbi.

Ämmamoor piab lapskõja pahempidi langemise juures kõhe sünnituseawitajat kutsuda lastma. Kuni see sinna jõuab, piab ta naisel kõik pressimise ja punnitamise waljuste ärakeelama ja külma wee sisse kastetud rätikutega wastulitsumise läbi ümberpöördud lapskõja kaugemalle langemist takistama. Selleläbi saab ka werewoolamine wähendatud.

Seitsmes oja.

Nurgawoodi- ja imetamise aja segadustest.

Esimene peatükk.

Nurganaise suguosade külge tulewatest- ja üleüldistest haigustest.

§ 491. Põletik wälimiste suguosade külles tuleb nimelt nagu sünnituse tagajärg ette. Ei ole teisel päewal pärast sünnitamist paistetused ning hellus wälimistest suguosadest weel mitte kadunud, ehk astub paistetused ühe wõi teise häbedusemoka külles uueste ülesse, siis tuleb see enamiste sellest, et mõni pisuke muljutus ilanaha külles ei taha paraneda ehk koguni paiseks ümbermuutub. Ammamoor piab sellepärast kõigil sarnastel kõrdadel wälimisi suguosasid uueste läbi waatama.

Koolas üheprotsendilise karbolhapuvedelusega, see on üks pisuke supilusikatäis toobi wee sekka, pesemine, on ammamoori toimetused. Sellel läbi kaub paistetused ja hellused sagedaste peagi, kuna haawatud kohad paranevad.

Ei kaua aga paistetused mitte ehk lähed koguni weel suuremaks, ehk kasvab koguni kõwa äärtega

paise, wõi läheb wällja-saadetaw wedelus haisewaks, ehk tuleb palawik juurde, siis on sünnituseawitaja kutsumine nõuetaw.

§ 492. Palawik tuleb nurganaistele tihti ja mitmesugusel põhjusel.

Terwe inimese ihusoojus, kaendla alt mõdetud, kõigub 37 kuni 37,5° ümber Celsiuse soojamõetja järele. Nurganaistel on enamiste esimesel päewal ja sagedaste jälle kolmandamal ehk neljandamal paar kümnendikku graadi kõrgemas temperatuuras, nõnda et 38 ja kolm ehk neli kümnendikku graadi neil päewil alles reeglimeseduliseks tohib lugeda, iseenesest mõista, et see lühikesel wältusega piab olemas.

Puls lööb terwel naisel tugewas elueas umbes 80 lööki minutis. Terwel nurganaistel on aeglasem taht, 70, 60, isegi aimult 50 lööki minutis.

Suurendatud ihusoojus on palawiku kõige tähtjam tundemärk. Mõedab ämma-moor nurganaise kaendla all 38,5° Celsiuse järele, siis on see juba palawik. Nurgawoodi raste haiguste juures tõuseb temperatuur peaaegu üle 39,40 ja 41° C. Pulsilöökiide arw tõuseb peaaegu üle 100 minutis ja kaugelt üle selle. Külmatawarin tunnistab palawiku tulekut.

§ 493. Nurganaise palawikulised haigused lähewad enamiste aluskõhust wällja. Palawik on enamiste esimene ja sagedaste ainukene raste haige naiste kaebtus.

Et nüüd nurgawoodi esimeste päewade sees algaw piimaärsaadetus sagedaste kanget rindade paistetust ja paistetuse läbi walu teeb, siis on nurganaine ise ja teised teadmata naised walmis palawikku, mis selle aja ümber nurganaisele tuleb, piimasigituse peale tähendama; selles effitähenduses on temale iseäralik nimi „piimapalawik“ leitud.

Rindade põletikust wõib palawik sigrida, ja kui niisugust palawikku „piimapalawikuks“ tahetakse nimetada, siis ei ole selle wastu midagit ütelda.

Palju naisi usuvad praegugi weel, et nõndanimetatud „piimapalawik“ reeglimeedulise nurgawoodisse puutub. Kui, nagu endisel ajal wiisiks oli, nurganaisele palju theed juua antakse ja teda woodisse kinnipakitakse, tuleb nimetatud ajal tõeste enamiste palawik. Terwel nurganaiistel pole sugugi palawikku, iga palawik on haigus. Just kolmandamal nurgawoodi päewal ülesäastutw nõndanimetatud piimapalawik on sagedaste raske haiguse alustus.

§ 494. Nurganaiste palawikulised haigused saawad wäga hõlpsaste kardetawaks ning wiiswad tihti wäga ruttu surmale. Need nurganaiste kardetawad haigused nimetatakse lapsewoodipalawikuks. Põletuslised paistetused wälimistes suguosades pole mitte harwaste selle halwa haiguse wäljaminekupunktiks. Peale ülemalnimetatud palawiku tundemärkide on sealjuures sagedaste

daste, aga koguni mitte alati, äge, pikaline valu kehas, suur hellus kõige vähema kõhu puutumise juures. Nurgawoodi puhastus võib sealjuures muutmataks jääda, mõnikord jääb ta koguni järele, teinekord läheb ta väga rohkeks ja haisevaks. Oksendus, pasandus, sonimine ja palju muid haiglikka avaldusi võivad pikemal haiguse jooksul juurde tulla.

§ 495. Nurganaise kõigi palawikuliste haiguste juures annan ma ämmamoorile nõuiks, et sünnituseawitaja käest küsitud saab. Wältab palawik rohkem kui mõne tunni ehk korradwad endid külma ja palawa hood, siis piab ämmamoor tungiwalt nõuudma, et sünnituse awitaja kutsutud saaks. Waheajal võib tema, kui mitte pasandust ei ole, nurganaisele jahedat, hapukat jookki anda. Kõik muud juhatab sünnituseawitaja.

§ 496. Mitte väga harwaste ajab nurganaise naha peale hulk nõöpnõelapea suuruseid heledaid, hiljem walfjaid rakufesi, mida saksa keeles Friesel nimetatakse. Iga rakufese ligemas ümbruses on nahk kas punakas ehk muutmata, sellejärele nimetatakse seda punaseks ehk walgeks Frieseliks. Friesel tekitab nurganais-
tel, kes muidu terwed on, ja niisugustel, kes raskesti haiged on. Frieselil ei ole iseenesest mingit tähendust, kui see, et rohkem higi sigitud saab, kui pisukestest naha haugukestest wällja võib tulla.

Enamiste on raske tekkide sisse pakkimine ja palju sooja jookide pruukimine selle juures süidlane.

§ 497. Basandus tuleb nurganaiatele efsliku söömise ja joomise ning külmetamise läbi. Basandus võib ka raskemate haiguste kaasilmumine olla. Jäeb pasandamine pikaliseks, siis on alati haigus põhjuseks, mis arsti abi nõuab. Kuni arst oma toimetusi korreldab, andku ammamoor naisele ainult sooja kaeratangu leeme wedelat joogiks.

§ 498. Kusemisewigad, mis nurganaiatele tulewad, on kusepakitus, kuseginniolek ja tahtmata kuseärawoolus. Kõigi nende juhtumiste juures on ikka tarwis sünnituseawitaja ehk arsti käest nõuu küsida.

§ 499. Lapseloojast werewoolust nurgawoodis võib ammamoor juba ennemalt sünniraamatus antud õpetuste karwapealse täitmise läbi ära hoida.

Jäeb ühel nurganaisel nurgawoodi woolus kauemalt kui neli päewa weriseks, siis piab naine kauem kui seitse päewa rahuliste pikali jääma; tuleb aga nurganaisel, kes juba ülesse on tõuunud, uueste werine wäljawoolus, siis piab ta, kui enese ka muidu terve tunneb olema, kohe jälle pikali heitma, oma kergeste seediwa nurganaise toidu juurde tagasi pöörama ja jahedat, hapukat jooki jooma.

Amamooril on sarnase werewooluse juures reeglimõedulise kusepõie ja parasoolika tühjenda-

mise eest iseäranis hoolt kanda. Sünnituseawitaja piab wiibimatalt kutsutud saama.

§ 500. Lapselkvoja põletiku tulekul jäeb enamiste nurgawoodipuhastus wäheseks ehk kogu ni järele, et mõne päewa pärast rohkemal mõedul, wahest halwaste haifedes, uueste ilmuda. Walu puudub alustuses sagedaste, palawik astub enamiste kohe platsi. Teistel kordadel on walu esimene põletiku tulemise märk. Ammamoor hoidku ennast, et ta seda walu mitte terweks järelwäituseks ei piaks, järelwäitused on lühikesed ja teewad pikki waheaegasid, lapselkoda ei ole sealjuures wajutamise wastu mitte hell; põletiku walu sellewastu on pikaline ja lapselkvoja peale wajutamine suurendab teda. Wahe tege mine pole igakord mitte kerge, sest põletiku kannatajas lapselkwojas on järelwäitused sagedaste üsna iseäralikult walusad. Kui ühel esimest korda mahasaanul, kes ju enamiste järelwäitused ei tunne, walusad järelwäitused on, teritagu ammamoor oma tähelepanemist. Terwed järelwäitused, kui nad ka wäga tugewad ja walusad on, ei tee iialgi palawikku; üks nurgawoodis ülesse astuw põletik lapselkwojakülles teeb ikka palawikku. Palawik wältab mõnikord ühe ainukese päewa, isegi kõigest poole päewa, ja siiski läheb ka selle järele lapselkwojapõletik edasi. Nurganaine tunneb ehk enese jälle täieste terve olemas ning tunneb ainult litsumist ristluudes; niipea kui ta aga ülesse tõuseb ja oma tallitustele läheb, kaswa-

wad waewad ja tuleb nädalite ehk kuude pik-
kune haigus.

Sellepärast kui nurganaine ühe ainsagi päewa
palawikkus on olnud ja selle järele eneses ras-
kust tunneb, siis piab tema sünnituseawitaja käest
nõuu küsima.

§ 501. Pikalised ja enamiste palawikuta
jooksewad aluskõhu haigused, mis nii paljudel
naistel töövõimsust kitsendawad, elumaitsemist
läilastawad ja tihti pikalise põdemisele wiitwad,
on rohkemal osal oma algust nurgawoodist saa-
nud. Olgu et naine raskest haigusest ainult
waewaga ja mitte täieste on toibunud, ehk et
põletusi mitte tähele ei pandud ega nende eest
hoolt kantud ja sellepärast nüid pikalised haigu-
sed järele on jäenud.

Misjuguistes haigustes on asjatundja arsti
käest nõuuküsimine väga soowitaw ja tarwilik.

§ 502. Rahe haruldase raske haiguse peale,
mis nurganaisele enamiste häkiselt ja ilma pa-
lawikuta tulewad, piab ämmamoor weel tähele-
panewlikuks tehtud saama. Reed on krambid
ja hullumeelsus. Mõlemil korral on sündi-
miseawitaja kutsumine hädaste tarwilik, mõlemil
korral ämmamooril selle tulekuni kõige pealt selle
eest hoolt kanda, et nurganaine iseenele ega
lapsle mingit kahju ei tee.

§ 503. Haruldasel kordadel tuleb ette, ni-
melt kaua wältawa sünnituste kangelduste järel,
et nurganaise wõim ilma haiguse märkideta wä-

simusest waibub ja surm jõuu ära kurnamise läbi tuleb.

Niisamati wäga harwaste tuleb reeglimõedulise sünnituse ja murgawoodi järele, mõnikord esimese elawama kehaliigutuse järele, esimesel woobist wälljatulekul ehk sellesarnasel üsna häfiline surm. Selle põhjusel on ämmamoorile ette tundmatad ja sellepärast ei suuda tema ka nende wastu wõidelda.

Mõlemil korral on ämmamooril nagu minestuse juures toimetada ja lähemat arsti kutsuda lasta.

Teine peatükk.

Segadused imetamises, ammepidamine, lapse kunstlik toitmine ja segadused tema seedmises.

§ 504. Üks kõige esimestest takistustest, mis endid imetamisele wastu seadwad, on see, et laps, kui ta esimese toidu tarwitusega ärkab, ema rinnast weel piima ei leia. Niisugusel juhtumisel on kõige parem, kui üks teine imetaja ema seal on, et laps tema rinna külge saab pandud. Ei ole teist ema mitte seal, siis piab last imemiseklaasi seest kahelordse oja weega lahjaks tehtud ja rõesalt ärakeedetud lehma piimaga jootma, millele natuke suhkurt juurde lisatud; piim piab aga karwapealt emapiima soojuselt, see on 30-ne graadi soojuselt antud saama. Igakord aga, enne kui lapsele wõera rinna ehk imetamisklaasi

läbi toidust antakse, piab ta ema rinna külge pandud ja tükike aega lutsutada lastud saama, efiteks et ta pärast muidu mitte hõlpsaste imema ei hakka, teisiks, et otse imemise läbi piim emarinda saab meelitatud. Kui laps mitte tühje rindasid ei piaks tahtma imeda, siis piab ema rinna otja mõnda suuremat last, koera kutsikat, lamma ehk kitse talle wõi ka soojendatud pudelit imema panna.

§ 505. Teistel kordadel on just liig rohke piim rindades sellepoolest süüdlane, et laps selleläbi sügawal seiswaid nisanibusid suhu ei saa wõtta. Ka siis piab rind nimetatud wiisil enne natufene tühjendatud saama, et laps nisanibu suhu saaks.

§ 506. Wigaline nisanibude worm on selle juures sagedaste süüdlane, et imetamine raskestust leiab. Ribud wõiwad liig laiad ehk liig lühikesed olla.

Zuba raskejalguse ajal pidiwad nisanibud imetamise tarwis ettevalmistatud saama. Leitakse seda wigaga alles nurgawoodis, siis piawad ka nüüd nisanibud imemise pudeliga ülesse tõmmatud ja laps igakord koha selle järele külge pandud saama.

§ 507. Nisanibude haawatud olek ja nende lõhed on wäga walusad ja sellepärast nurganaisel imetamine sagedaste waevaline. Antud puhtusereeglite täitmise läbi saab see häda enamiste eemale hoitud; kui aga nisanibud alles

waetwaga wälljaimetud piawad saama, ei jõua nende lõhkemist sagedaste mitte kõige suurema hoolega ära hoida. On nibud kord haawatud, siis piab vähemalt nüüd, kui see mitte ennemalt ei sündinud, igakord enne ja pärast imetamist nisanibu wärste weega ärapestud saama ja terve imetuse waheajal piab üks weega alati niiste hoitud linaseriide tüfikene nibu peal olema. Piaks riie wahest kuitwaks minema, siis ei tohi teda mitte kuitwalt küllest ära fiskuda, waid piab enne ettewaatlikult pehmeks liutatud saama. Imetamise enese juures wahendab walu kõige paremini üks mustast wäätweldamata gummist nibu-tupekene. Üks ehk mitu niisugust piab ammamoorigil ikka tagawaraks olema. Ammamoor walab sooja piima tupe sisse, tõmbab teda siis osawaste nibu otsa ja paneb lapse külge; sellel wiisil imeb laps enamiste haaste, nurganaisel on vähem walu ning nisa haawad paranewad.

Ei taha nisanibud sellel wiisil mitte paraneda, siis piab sünnituseawitaja käest nõuu küsima.

§ 508. Kindade põletik ja mädasigitamine on enamiste imetamise toimetuses hooletu oleku tagajärg. Hartwemalt on muud efsitused nurganaise olekus sellepoolest süidlased. Nisa paistetak lange walu all kõwaks. Hiljem läheb kõwa walusa koha pealt nahk punakaks ja alles nõdalipikkuste piinade järele tuleb mäda wiimaks wälljamurdmisele. Hartwemalt paistetak koha alus-

tuses terve rind kõwaks, punaseks, pundunuks ja palawaks. Niipea kui ämmamoor nisade sees põletikku tunneb, käigu ta tungiwalt selle peale, et kohe sünnituseawitaja saaks kutsutud. Walu wõib ämmamoor jelleläbi wähendada, et ta rinda peene sooja õliga pehmele wõiab, õhufese forra pehmet puuwilla peale lautab ja nisafid kunstliku sidumise läbi tuetab.

§ 509. Mõnikord ei taha imetamine heaste forda minna, sest et laps kas imemiseks liig nõder on, ehk et keelepaelad liig lühikesed on ja keel ette mofkade ääreni ei ulata. Mõlemil fordadel on sünnituseawitaja nõuu tingimataalt tarwis.

§ 510. On aga ka hull teisi juhtumisi, kus emale lapse imetamine ärakeelatud piab saama, sest et see temale enesele ehk lapsele kahju wõib teha. Niisuguste fordadel aga jäegu arsti otfustada, kas ema oma last ise imetada wõib, kas ta seda tegema piab, ehk kas ta seda sugugi ei tohi teha.

§ 511. Ka seda juhtub, et ema ise last imetada ei taha. Seal piab ämmamoor temale äraseletama, et see temale enesele kui ka lapsele kasuks ja terwise hoidmise kohta tuluks on, kui ta oma last ise imetab.

§ 512. Naisel, kes oma last mitte ise ei imeta, paistetawad fagedaste rinnad wäga ära ja lähewad walusaks. Seal juures tehku äm-

mamoor, nagu § 508 õpetatud ja muretsugu klištiri läbi igapäevase rohke asjalkäimise eest.

Mitte imetaval nurganaisel läheb lapsekoja endisesse olekusse tagasi kujunemine aeglasemalt; lapsekoda jääb sellepärast kauemine raskeks ja suureks ning nurgawooditwoolus on rohkem ja tihti enam aega werine kui muidu. Niijugune naine piab enam kui muidu tarwis olewad 7 päewa pikali jääma. Mis muidu weel temale tarwis on, seda korraldab arst.

§ 513. Ei saa nüüd laps ühel räägitud põhjusel ema rinnast küllalt toidust, siis piab lapse toitmise eest teisel wiisil hoolt kandma. See sünnib kas amme piima ehk kunstliku toitmise läbi.

§ 514. Kui ema ise ehk üks teine hoolas inimene last hiljem kirjeldatud kombel toidab, siis kosub sündimisest tugew laps ka selle toitmise juures mõnusaste. On aga laps wara sündinud ehk muidu nõder, ehk ei saa toitmise eest mitte täielikku hoolt kantud, siis on amme palkamine kasulikum.

§ 515. Kõlbliku amme walimist mõistab kõige paremine arst. Minult hoolsa läbikatsumise waral wõib ta tunda, kas amm terve on. Ammamoor lastu sellepärast naist, kes ennast ammeks pakub, tohtri poolt läbikatjuda. Mõni amm wõib pealt näha üsna terve näidata, aga ometi wõib tal haigus olla, mis lapse külge hakkab.

§ 516. Lapse kunstlik toitmine on toimetus, mille läbi, kui see mitte korrapäraselt ei saa tehtud, laps surma võid saada. Lapse seedimise organid pole mitte nõnda täielised, kui täiskasvanud inimesel. Piim, ainult piim on imetava lapsele kõlbuline toit; kui ema piima võimalik saada pole, piab temale muud piima andma. Kõik jahu toidud on lapsele seedimatad, veel vähem toitvad. See maksab kuue esimese eluku kohta.

§ 517. Kõige rohkem emapiima sarnane on eeslipiim, see on aga väga haruldane saada. Lehmapiim saab naise piima sarnaseks, kui ta kahe kuni kolme osa weega lahjatakse ning naturaalse süstkruga magustatakse saab tehtud. Lehm, mille piima selleks otstarbeks pruugitakse, piab aga täieste terve olema, puhtaste piatud ning heaste söödud saama. Östetud piim piab kohe ärakeedetud ja kõwaste korgitud pudelis jahedalt hoitud saama. Lapse iga söötmise juures saab tarviline osa wärsket keedetud weega lahjatakse tehtud. Esimesel kuul pandagu 3 osa wett ühe osa piima sekka, teisel kuul 2 osa, kolmandamal kuul pool osa; kuuendamaast kuust võid juba segamata piima anda. Laps imeb seda piima klaasi seest gummi nija ehk luust mundstüki läbi. Imemine on iseäranis lapse seedmise kohta kasulik. Piim piab aga alla 30 graadi Reomüüri järele soe olema, ennem jahedam kui palavam.

§ 518. Lapsele antagu just nõnda jage-

daste juua, nagu teda rinna külge oleks pandud; igakord antagu lapsele nõnda palju kui ta tarvitab; laps piab pikkamööda jooma; weerand tundi pole söömaaja kohta mitte liig pikk aeg. Niipea kui arusaadakse, et lapse isu täis on, võdetagu klaas suu juurest ära. Üleliiguse võib seedimist rikkuda.

§ 519. Iga söömaajaks saagu jook värskelt valmistatud. Piim, mis imetamise klaasi sisse üle jäi, saagu igakord ära kallatud, klaas ise kohe puhastatud ja nisa värsket veet sisse pandud. Ka lapse suu piab iga söömaaja järele peene linaseriide lapikeste ja värsket weega hooljaste puhastatud saama.

§ 520. Kolmandamal ja neljandal elukuul tehtakse lehma piima ikka vähem lahjamaiks, nõnda et ainult $\frac{1}{3}$ siis ainult $\frac{1}{4}$ osa wett sekka pannakse; kuuendama kuu algusel jäeb weepaneel koguni maha. Seitsemendamast kuust tohib lapsele klaasi kõrwal kaks korda natukene kuitvatatud saia-pudi ehk piimaga keedetud riisi leent anda.

Alles wõerutamise ajal, siis kui lõigehammad juba läbi on murdnud, võib last mitmesuguse toitumise söömisele harjutada.

§ 521. Wara sündinud ehk muidu sündimise nõrga lastega on ikka väga kurblik lugu, kui nad emapiima ei saa. Lehma piima ei suuda sarnased lapsed sagedaste sugugi seedida. Amma-

moor piab niisugustel juhtumistel ikka arsti käest nõuu küsima.

§ 522. Imetava lapse seedimise segadused näitavad enmast kui oksendus, pasandus, keha ummistus ehk suukäsnad. Nad võivad ruttu ehk pikalise põdemise läbi surmale wiia. Põhjused on enamal kordadel eksitused toitmises: liig rohke toidu võtmine, liig vähe toitu ehk kõiksugused kõlbmatad toidud.

Wäga kõlbmata on lutsutamise topp, mis lapsele waigistamiseks juhu pistetakse. Selleläbi võib terwel lapsel seedimist täieste rikkuda, rääkimata weel haiglasel lapsel.

§ 523. Oksendamine tuleb imetval lastel, kes ainult piimaga toidetud saidvad, enamiste ilma mingi eeskäitva raskuseta. Ammamoor uuringu hoolega, kus wiga toiduses on ja saatku jeda kõrvale. Kunstlikult toidetud laste juures katsugu ta nimelt piim järele, kas see juba mitte hapu ei ole, kui ta lapsele saab antud. Hapu piim piab niikohe ära wisatud saama. Oksendab aga laps, ilma et sarnast wiga leida oleks, siis aitab piimale wee asemel lahja fencheli- ehk kumelithee jekka panek. Ei aita ka see, siis otstagu arsti abi.

§ 524. Pasandus pisukesel lapse juures on ammamoorigil selleläbi tuntaw, et ta sagedamalt kui nelikorda päewas wälljatühjendab. Sealjuures on wälljatühjendus enamiste roheline, wefine, limane, hakitud muna sarnane ehk koguni werega

segatud. Sagedaste haigeb wälljaheidetus hapult, tihti awaldatawad lapsed wälljatühjendusel suurt walu. Imewa laste pasandusel on alati suur tähtjus ja tarwitab niikohe arsti nõuu. Et lapsel ajutiks walu wähendada, pangu ämmamoor temale soojust linaseemnetheest klišterit, pangu flanelli kõhu ümber, uurigu ka ühtlasi, kas söömises mingit ekfikust ei olnud ja hoidku siis selle eest.

Tulewad lapsele offendus ja pasandus ühtlasi, siis on enamiste hädaoht suur ja arsti abitungiwalt tarwis.

§ 525. Kõhu ummistus on nimelt lastel, kes lehma piimaga toidetud saawad, sage-dane. Wälljatühjendused on sarnastel lastel kuuwemad ja harwemad, sest et lehmapiim aeglase-malt seeditud saab. Lastel, kellele alustusest emarinda ei antud, puudub loomulik lapssepigi wällja-saatmiseswahendit. Kui laps esimesel päewal weel sugugi enesest lapssepigi ei anna, ehk kui hiljemine kuni õhtuni wälljatühjendust ei olnud, ehk kui wälljatühjendus nii kuitw ja kõwa on, et lapsel seal juures walu on, siis pangu ämmamoor laps-jele leiget, 25 graadi Reaumuri järele sooja kliš-terit weest ja piimast, natukesse siirupi ehk ma-gusaga. Sisemiste wahendikkude andmisest hoidku ämmamoor ennast täitsa eemalle.

Alwaddab aga laps kõhu kinnioleku juures pa-lawust ehk rahutust, ehk ei tühjendanud ta en-

nast 24 tunni jooksul sugugi, siis on vaja arsti käest nõuu küsida.

§ 526. Käsnaid imewa laste suus on üks jelts hallitust, mis nimelt siis tuleb, kui puhtuse eest hoolt ei kantud. Kõlbmatad jahutoidud ja sükrutopp on selle siigitajad. Kõige suuremat puhtust on nüüd vähemalt tähele panna, siis kauwad käsnaid jägedaste mõne päewa pärast. Lauatawad aga käsnaid endid üle kõige suu laiiale, ehk tuleb ühtlasi muud haigust nähtavalle, näituseks pasandust, siis piab kohe arsti käest nõuu küsima. Ümmamoor hoidku ennast kangeste kõige sifemiste ehk wälimiste wahendikkude pruukimise eest, kui ka ema seda piaks nõuudma.

Kolmas peatükk.

Mõnest muust tite- ja imewa-lapse haiguselt.

§ 527. Palju tittesid tulewad elu esimesel tunnil ja päewal nõndanimetatud elunõdruse läbi hädaohusse, ja palju nendest surewad ilma haiguseta lihtsalt jelleläbi, et nad korralikult hingata ei saa.

Selles elunõdruse seisus magawad lapsed palju, awaldawad wähe toidu ihaldust, kispawad wähe ehk mitte sugugi, ja saawad sellel põhjusel õige heaks lasteks pietud. Nägu ja liikmed lähewad hõlpsaste külmaks, nahk sagedaste siniseks, laste liigutamised, ka wannis, on laisad ja wõimetud.

Surn tuleb kas rahulises magamises ehk hinge finnioleku läbi.

Ämmamoor ärgu pangu iialgi ühte last peale sündimist magama, kui ta enne kündenud ei ole.

Elundoder laps piab nagu warjusurnud kaua soojawee wannis hoitud ja wahel külma wette kastetud saama; soe wesi olgu sarnastel kordadel iseäranis soe, kuni 29 graadini, külmatwee jisse kastmine saagu nõnda tihti ettewõetud, kuni laps kangeste kündenama hakkab.

Jkka aga tehtakse targaste, kui kohe lähemat arsti juurde kutsutakse.

§ 528. Harilik tite sündimise paistetuse kaub iseenesest.

Raswab paistetuse pärast sündimist weel ehk tõuseb pärast sündimist uus paistetuse pea külge, siis piab ämmamoor kartma, et see peawerepaistetuse on ja piab arsti käest nõuu küsima.

§ 529. Nabawerewoolused wõiwad titele ostamata nabanööri käsitellemise läbi tulla ehk tõusewad selle oja haiguse läbi.

Arst saagu wiibimatalt kutsutud.

§ 530. Rõige sagedam ja hõlpsam titenaha haigus on ärahaudumine; see ilmub naha woltides nimelt heaste toidetud lastel kuppes, lõuapärades, kaendla all ja kaela külles. Lapse hoolas pesemine kaitseb selle eest. Wäga tähtjas on, et last iialgi liig kaua määrg ei lasta olla, ja et määrded, enne kui nad uueste pruukimisele saawad wõetud, hooliga pestud, keewas wees

auutatud ja heaste kuiwatatud saavad. Kui see ei aita, siis puistatagu heaste pestud ja kuiwatatud auudunud koha peale ühewõrra segatud BärLappjamen ja Zinkblumen, mis segadus apteekis toimetatud saab.

Tittede harilik kolla tõbi polegi õiete tõbi, kui muud haigust temaga ühes pole. On aga ka muid haigusid, siis piab arsti käest nõuu küsima.

§ 531. Rindade paistetuse tuleb tite juures jägedaste ette, mõnikord woolab ka natuke piima paistetanud rindadest. Enamiste kaub see paistetuse iseenejest, kui pesemise ja riidesse paneku juures pisukesed rinnad litsumise eest hoitud saavad.

Kui rinnad põletikus on, wõidku ämmamoor neid pehmeste sooja mandliõliga ja pangu natuke puuwillu peale, ei kau aga põletik selleläbi, lähed paistetuse suuremaks ja nahk punaseks, siis piab last arstile näitama.

§ 532. Silmapõletik on lastel väga kardetaw haigus. Hooletuse läbi wõiwad lapsed selles haiguses parandamatalt pimedaks jääda. Sellepärast on selle haiguse juures kohe tarwis arsti abi otsida. Sennikaua kui arst oma toimetusi korreldab, lastu ämmamoor kuuekorra kolkupandud linajeriide lapikesi jääkülma wee sisse kastetult filmade peale panna ja filmi wäljajawoolawast limast ning mädaft kohe puhastada. Niikaua kui alles üks film haige on, piab laps

nõnda jaama hoitud, et mada teise filma peale ei lähe.

§ 533. Krambid tulewad titele ja hiljem ka imevalle lapsele. Nemad on väga kardetatavad ja nõuavad sellepärast kiiret arsti kutsumist. Külmetus ja toidu wigadus on sagedaste krambi sünnitajad.

Isäärانىs kardetatav on tittede lõualuu-kramp, kus juures laps mitte lõuugu lahti ei saa teha.

Kuni arst tuleb, pangu ämmamoor kumelitheest klišterit ja lastu soe pesuvesi valmis teha, et kui arst seda käsib teha, siis mitte wiivitust pole.

§ 534. On weel paljugi muid tite ja imevalapse haigusid, mille mõistmiseks arstlik teadust tarwis on. Ämmamoor saab waatlemise läbi haiget last terwest lahutama õppima. Kui laps alaliste karjub, ilma et temal nälg oleks ehk riiete pigistus või mustus teda waewaks; kui tema mitu aega süija ei taha; kui tema nahk palaw on; kui hingamine liig kiire ehk korratu on; kui ta ilma mingi enne nimetatud haiguseta lahjaks läheb; kõigis nendes juhtumistes on ta haige. Sellest teadmisest on küllalt, et arsti kutjuda.

Sell ajal, kus hammad hakkawad läbimurdma, jääwad lapsed isäärانىs tihti haigeiks. Mõistlik ämmamoor teab, et just „hammaste tegemise“ ajal palju lapsi surewad, mitte hammaste, waid nende haiguste läbi, mis sellel ajal tulewad. Sel-

lepärast andku tema emale nõuu, et see tohtrit
hammaste tegemise ajal haiget last vaatama
kutsuks.

Lisa.

Esimene peatükk.

Ämmamoori kohused, ükssteise vastu.

§ 535. Kõige tähtjam kõigist ämmamoori
toimetustest on sündimise juures abitamine. Kel-
legile ei tohi ta seda abi keelata, olgu siis, et
ta haige ehk juba ühe sündimise juures ametis
on, kui teise juurde kutsutakse. Sest ühe sünni-
tawa naise juurest ei tohi ämmamoor mitte muidu
ära minna, kui üks teine ämmamoor jenniks sinna
jäeb ehk kui sünnitaja juures olev arst temale
selleks luba annab. Ämmamoor teab, et igal
sündimise ajal ettenägemata juhtumised võivad
tulla, mis tema seal olekut nõuavad.

§ 536. Sellepärast ei tohi ka ämmamoor
iialge kahte sünnitamist juhtida tahta. Kuni tema
mõlemite vahel teel on, võivad mõlemad sün-
nitajad oma lastega, see on neli inimest tema ära-
oleku läbi wiga saada. Naine, kes tema abi hilje-
malt nõuudis, piab ühe teise ämmamoori järele
jaatma. Palka ei tohi ämmamoor iialgi kõrge-
maks pidada kui oma kohuseid.

§ 537. Kõik ämmamoori teised toimetused raskejalgsel, nurganaisel, laste ja haige juures, seisawad sünnitusest järel. Lapse pesemist, nurganaise puhastamist j. n. e. võib üks teine naine, niikaua kui ämmamoor sünnimise juures ametis on, toimetada, sünnitaja walwamist aga mitte. See on ämmamoori enese asi.

§ 538. Kus ämmamoor sünnituseawitajat lasseb kutsuda, saatku ta temale võimalikult wahese sõnadega kirjalik teatus asja seisukorrast, mis tema abi tarwitab.

Mitmes kohtas selle õpetuse raamatus on ämmamoorile juhutatud, et „arsti“ abi tarwis on. Seal teadku ämmamoor, et iga sünnituseawitaja ka arst on, et aga mitte iga arst sünnituseawitaja ei ole, ja et paljudel kordadel, laste haiguste juures näituseks, selle arsti nõuu, kes sünnituseawitamiseks mitte tegew ei ole, niisama hea on. Nõnda tuleb siis seal, kus sünnituse awitajat olemas ei ole, kõige lähem arst kutsuda.

§ 539. Ämmamoor ei tohi iialgi kellegi naise pilli järele tantsida, waid piab ikka nõnda toimetama, nagu teda on õpetatud. Tema ei tohi naist oma õpetusi täitma sundida, ei tohi ka oma abi mitte keelata.

§ 540. Laste ristimisele kandmine ja waru tallitused kõlbawad küll ämmamoorile, ei ole aga mitte temale kohuseks, ja piawad sellepärast kõigi ametitallituste järel seisma.

Ra ärgu toppigu ämmamoor ennast mitte sar-

nastesse toimetustesse; kus ta ei tea, kas tema abi soovitakse, sealt jäegu ta eemalle. Kui ta ennast nende asjadesse topib, mis tema asi ei ole, siis teeb ta ennast jelleläbi alatuks.

Teine peatükk.

Parandamise vahenditeude pruukimisest.

§ 541. Ammamoor on õpetuseraamatust mõndagi vahenditku tundma õppinud, mis ta osalt terwise hoidmiseks, osalt haiguste kõrvale saatmiseks temale juhata tud kordadel wõib pruukida. Teistel juhtumistel juhatab arst, kudas neid vahenditkusi tuleb tarwitada. Arst juhatab ammamoorele ka mitme teise wahenditku pruukimist, mida tema aga üksnes arsti korraldamise järele wõib tarwitada.

§ 542. Ematuppe jissjepritsimist toimetab ammamoor kõige paremine loputuselannuga, nõndanimetatud irrigatoriga, see on klaasist, portsellanist ehk plekist riist, 1 ehk 2-he toobiline, mille põhjast 1½ kuni 2 meetrit pikk gummitoru wällja läheb, mis teises otsas ematoru kannab. Riist saab kõrgelle hoitud ehk seina küllge rippuma pandud. Wesi jookseb oma enese litsumise läbi wällja.

Üks teine wäga mõnus riist, sünnitusewoodis weel kohasem pruukimiseks kui esimene, on kaks meetrit pikk gummitoru, mille ühes otsas kannis

pikk, 30 kuni 35 sentimeetri pikkune metallist ematoru üksford läbipuuritud nupuga on. Toru teises otsas on üks läbipuuritud poolkuuli sarnane tinapomm. Tinapomm saab riista põhja lastud, milles sissepritsitaw wedelus on, ja riist kõrgel hoitud.

Riiepa kui nüüd ematoru imemise läbi (peenise linaferiide lapp piab nupu ümber pandud saama) wedelus kuni suuhauguni on tulnud, woolab kõik riistas olev wedelus kinnipidamalt wällja, seda kangemalt, mida kõrgemalle riist sai pandud. Wedeluse juurde walamise läbi, enne kui riist tühjaks on saanud, wõib ämmamoor sarnast sissepritsimist kui pikale wenitada. Gummitoru saab üks lühikene, kõweraks painutatud klaasist ehk metallist toru selle koha peale ümber aetud, mis koht riista ääre peale tuleb, et ta siis kokku ei liitsu. Seda ümbrisku nimetatakse torusillaks.

Ematoru piab metallist olema, et teda pärast ja enne igakordist pruukimist weega teeta ning kange karbolhapi wedelusega wäljast ja seest puhastada wõib. Ta piab umbes 30 sentimeetrit pikk olema, et mitte gummitoru, mida wees ei wõi teeta, suguosade ja nende wälljasaadetusega ülepea sugugi kokku ei puutuks.

Kõigi suguosade loputuse juures, iseäranis sünnituse ja nurgawoodi ajal, on selle eest hooldkanda, et õhk mitte sissepritsitud ei saa. Torust saab õhk jellel wiisil wälljatungitud, et täidetud loputuselammu ja lahtise haani juures

ematoru ülemine lahtine juu=haul pikkamisi alla=poole saab pöördud, kuni wedelus wälljawoolab. Esimene wedelus lastakse juba sellepärast ära=woolata, et ta torus ära on jahtunud, siis piis=tetakse woolatawa soru juures ematoru tuppe.

Kui ämmamooril karbolhapuwedelusega lopu=tamist on teha, ja wedelus puhtast karbolha=pust valmistada, siis ei tohi ta seda wedelust mitte loputuselkannus valmistada, waid ühes teises riistas, kas wõi pesukausis. Sest karbol=hapu sulab ainult pikkamisi ja alalise ümber=liigutamise all. Loputuselkannu uuretesse jääwad hõlpsaste üksikud karbolihapupärliid sulamata, ja kus need ilanahaga kokku puutuwad, põletawad nad, teewad kasu asemel kahju.

Wäga palju ämmamoorisid pruugitwad weel wanu walgest tinaist (zinnernen) pritsisid ja sinna külge käidawaid lühikesi ematorusid. Just selle=pärast et see riist vähem asjakohaline on, on seda tähtjam, et ämmamoor sellega õigesti üm=ber mõistab käia. Pritsi täitmine sünnib selle=läbi, et tampi ülesse tõmmates wedelus sisse kistakse, ehk et tamp wälljawõetakse ja wedelus alt kinni hoitawassee pritsisse walatakse ning siis tamp peale pannakse. Mõlemil korral piab nüüd pritsi otja ülessepoole pöörama ja tambi järele tõukama, kuni wedelus wälljawoolab. Jätab ämmamoor seda tegemata, siis pritsib ta õhku ühes sisse, ja see wõib kahju tuua.

Sellejärele kui prits täidetud on, wõtab äm=

mamoor nurganaiſe jauks ſoojendatud ematoru, wiib ſelle eſimeſe ſõrme peal peaaegu ſõrme pikkuſelt tuppe, wõtab ſiis, eſimeſt ſõrme tagaſitõmmates, ematoru nõnda näppude wahela, et ſee oma pidajaga ſõrmede peupoolle wastu ſeiſab, ja ſeadab nüid alles priti ematoru awaduseſſe.

Kuna ta nüid ematoru ühes käes nõnda kõwaste finni hoiab ja wastu priti litsub, et ta kuſkilt wastu tupe ſeina ei wõi rõhuda, tõugaku tema teiſe käega priti tampi pikkamise ettepoole. Jälle wälljawoolawa wedeluse kättepüidmiseks piaks üks riiſt kintsude wahela pandud ſaama.

Siis wõtab ämmamoor priti jälle ematupeſt wällja ja ſellejärele ſiis ka ematoru kõige ettewaatuslega.

Kõik mis kätte ja riiſtade puhtuſeſt juba ennemalt on üteldud, maksab ka tupe loputuse kohta. Jialgi ärgu aſtugu ämmamoor wana loputuselkannuga ehk juba pruugitud ematoruga ſünnitaja ehk nurganaiſe ſangi juurde. Teiſeks ſaagu igakord enne kui toru tuppe piſtetakſe, wälmiſed ſuguoſad äraloputatud, et mitte wäljaspool olewaſt wälljaheitelſt jälle midagit ſuguoſadeſſe tagaſi ei ſaa wiidud.

§ 543. Kliiſteri panemiſeks on nõndaſamati irrigator kõige kohasem riiſt. Ematoru aſemel ſaab päraſoolikatoru haani läbi finni pandud liſajätkuſe piſtetud. Sellejärele kui haan enne lahtitehtud ja jälle finnipandud on ſaanud, ſaab perſſetoru ettewaatlikult päraſoolikaſe piſ-

tetud, täiskaswanutele 5 — 7 sentimeetrit, lastele 2 — 3 sentimeetrit sügavalle. Haani lahtitegemise järele woolab kõrgel hoitawast riistast lahedaste üks ehk mitu toopi wedelust soolikasse. Upakille olekul woolab wedelus kõige hõlpsamine sisse.

Haige naiste juures, kellel põletik ehk paistetused bekkenis on, tarwitab perssetoru sissepistmine iseäralikku ettevaatust. Siialgi ärgu toppigu ammamoor seda wäekaupa sisse. Kui ta talistust tunneb, pistku tema õlitatud esimene sõrm persse et tunda, kust poolt tee waba on, ehk jätku klišteri panemine seisma, kuni arsti käest nõuu saab küsitud.

Sisepritsitawa wedeluse kohta oli selles raamatus mitu korda kõnet. Arst korraldab tihti ka muud. Piab wälljatühjenduse fergituseks klištir pandud saama ja pole arst mitte teifiti määranud, siis wõtku ammamoor täiskaswanud inimese jauks 1 toop, imewa lapse jauks üks pealistasji täis wedelust, mis 27 graadi R. järele soe on.

Klištiri panemise tarwis, mis wähesest wedelusest on, nagu näituseks sagedaste korratud lubjateeklištirid ehk klišterite tarwis, millel see otsarabe on rohtu, mis soolikasse piab jäema, on piisuke pirnisarnane gummist balloniprits parem kui irrigator.

Ka klištirid saawad mitu korda weel walgetinast pritsiga pandud. Britsi täitmiseks maksawad needsamad reegliid, mis eelminewas paragrahwis

saiwad antud. Kellele klištiri saab pandud, seisku natufe kõwerasse tõmmatud kintsudega külleli, laps kõige parem ema süles, naine sohwa ehk sängi ääre peal. Siis saab perssetoru sisse pistetud ja alles pärast prits perssetorusse. Britsi tambi edasilükkamise juures on iseäranis ettevaatust tarwis, et pritsi ots liikumata paigale jääb.

§ 544. Ammamoori kathereter on uuesthõbedast torukene, mis selleks on määratud, et kust ära lasta, kui naine seda ise õigel ajal teha ei saa.

Osaw ammamoor wõib küll katheretit woodi teki all, kobawast sõrmedest juhitult, sissepista, ta ei pia seda aga mitte tegema. Sest kathereter wõib wälimiste osade külles olewast wälljasaadetusest midagi enese külge wõtta ja põide wiia, milleläbi põiekatarrh tõuseb. Ammamoor walwaku sellepärast alati oma filmadega kathereteri sissepistmist.

Ammamoor pangu naist nõnda pikali, et wälimised suguosad tema filmale ja mõlema käele ligipeajewad on. Kui päewawalgest küllalt ei ole, siis piab keegi küindla tulega walget näitama. Ammamoor wõtab ühte kätte, kui ta paremal pool woodi ääres põlwitab, siis paremasse, kui pahemal pool, siis pahemasse, tükikese haawapuuwillu ja kathereteri; teise käe kahe sõrmega tšjub ta pisukesed häbedusjemoftad lahti, nõnda et kusetoru suu nähtawalle tuleb. Nüüd puhastab tema puuwilladega kusetoru suu ära ja pistab

jellejärele katheteri sisse. Müid lasseb ta kää mada- lamalle, milles katheterit hoiab ja juhib teda pöide. Et see sinna on jõuudnud, märkab ta kuse wälljajoolamisest.

Kui katheter wastupanemist leiab, ärgu mingu ämmamoor mitte wäekaua edasi, waid pidagu kinni. Üks kusetoru- ehk pöiekaela kramp on sage- daste süidlane. Sarnane kramp kaub kõige pa- remini wagusi seiswa katheteri ees. Ehk kusetoru lähed natuke teisale kui ämmamoor arwas, na- tuke enam kõrwale ehk järsku häbeduseluu tagast ülesse; hoolja edasikobamisega saab ämmamoor õiget teed leidma. Pias süiski takistus ette jäema, siis piab arsti kutsuma.

On kusi wälljajooksnud, siis pangu ämma- moor esimese sõrmega katheteri suu kinni ja tõm- maku teda pikkamööda sedasamapidi wällja, nagu ta sisse pistis.

Kui sünnitamise juures pea juba sügawal seisab ehk kui kuse kinnipidamine lapselõja taha- poole nihkumise läbi on tulnud, siis on kusetorul üsna kõrwale kallaw käik, siis on ka sagedaste pöiekael tõkkujurutud. Seal nõuab katheteri sisse- pistmine koguni iseäralist ettewaatust, osawust ja asjatundmist.

Niisugustel ja sarnastel kordadel on ka mõni- kord painuw (elastische) katheter kõwast metalli- sest parem; ämmamoor on teda koolis pruukima õppinud. Painuw katheter on aga niisuguste riistade seas, mis mitte nõnda täieste puhasta-

tud ei wõi saada, et teda teise sünnitaja ehk nurganaise juures jälle wõiks pruukida. See wiga kitsendab ämmamoorile tema pruukimist.

Katheter piab iga pruukimise järele puhta wee sisse pandud, mitmele korrale weega loputatud, ära kuivatatud ja siis puhta walge paberi sisse mähitult hoitud saama. Iga pruukimise ees piab katheter weega keedetud, siis karbolihapu sees puhastatud ja sellejärele puhtas wees loputatud saama. Rõige pisem tolmu kibemefenegi, mis katheteri külge hakkunud, teeb pöiefatarrihi.

Dma metallikathetrit puhastagu ämmamoor ta seestpidi pika harjaga ja keewa weega.

Weel kindlam puhtaks hoida kui metalline katheter, ja sellepärast parem, on klaastorukene. Kuuse ärawõtmist sellega wõib ämmamoor hõlpsaste õppida.

§ 545. Soojad ümbermähitused saawad kas kuiwalt ehk märjalt tehtud. Kuiwad soojad mähitused tulewad sünnituseawituslistel juhtumistel harwaste pruukimiseie. Need saawad soojendatud linasest rätikutest, läbiwitsutatud willasest riidest, kllide ehk rohtudega topitud patjadesst, wõi riide sisse mähitud soojast taldrekuust ehk kiwist tehtud.

Soojad märjad mähitused saawad puhtast weest, fleedriõie auetusest ehk mõnesugusest rohtudest tehtud. Selleks otstarbeks saawad mitmekorra kokkupandud rätikud palawa wedeluse sisse kastetud, jälle wälljapigistatud ja nõnda soojalt

fui nahk seda waluta kannatada wõib, ehk kui soojalt ette on määratud, peale pandud. Mähitus saab waheldatud, enne kui ta külmaks läheb. Mõnikord saawad pudru mähitused korreldatud. Mähitused walmistatakse kaera tangudest, katti tõugatud linaseemnetest ehk kellest arst käsib. Paras wedel palaw puder saab peenikesse, puhta rätiku, kõige parem wana lõuendi peale wäljalautatud ja rätiku wabad otsad pudru üle kofku löödud. Soojuse hoolsa proowimise järele saab auetus peale pandud ja niisamate enne külmaks minemist waheldatud. Kõige märja sooja mähituste juures piab uus auetus walmis olema, enne kui wana ära saab wõetud, sest muidu tuleb külmetamine. Ka kummelist, fleedri- ehk muust õiteest ja rohtudest, kas üksinda ehk pudruga segatult saawad niisked soojad auetused tehtud. Rohud saawad wähese keewa weega aunitatud, siis pudru kombel rätikusse mähitud ja peale pandud. Kõigi märja sooja mähituste juures on kasulik waha riidet üle lautada ja siis willast tekki peale katta. Sell wiisil jäeb auetus tundide kauaselt soojaks.

§ 546. Külmad mähitused tehtakse külma wee sisse kastetud, parajalt wäljapigistatud rätikutega ehk jääpõiega. Märjad külmad mähitused piawad sellesama ettewaatuse ja usinusega nagu soojadgi, igakord enne soojaks minemist waheldatud saama.

Jäämähitusel on kõige parem gummikott ehk

gummitaldrek, mida apteekist saada võib. Kott saab pisukesteks tükkideks tambitud jääga ehk lumega parajaste täidetud ja siis, sellejärele kui õhk võimalikult täieste wällja on pressitud, finni pandud. Kuiwa linase rätiku läbi, mis jääpõie ja naha wahetele pandakse, hoitakse wiimast külma mõju eest. Pole gummitaldrekut mitte käepärast, siis lõigatakse ühel suurel weise- ehk siapõiel awaduse juurest natukene ära, pannakse poolest saadik jääd ehk lund täis ja siutakse, kui õhk hooljaste wällja on pigistatud, kõwaste finni. Weisepõie ja naha wahetele saab ikka linane rätik pandud. Enne kui kõik jää sulanud on, saab weisi wällja lastud ja uus jää sisse pandud.

§ 547. Sinepitainast valmistab ammamoor sell wiisil, et ta wärskelt tõugatud sinepiseemned sooja wee ehk äädikaga parajaks pudruks segab, seda nagu pudruawetust rätikusse mähib ja peale paneb. Kümne minuti pärast waadaku ammamoor järele, kas nahk seal all diete punaseks on läinud; kui lugu nõnda, siis wõtku ta tainas ära. Pole nahk weel punane, siis lastu tainast kauemine peal olla. Sinepi asemel võib ka riivitud mererõigast (mädarõigast) wõtta. See piab palawa äädikaga segatud saama.

§ 548. Rakuplaastrid saawad enamiste Hispaania kärbestest valmistatud. Ammamoor määrib Hispaania-kärpse-plaastrit umbes hõletõrre paksumelt lõuendi peale, nõnda, et ümber-

ringi kahe sõrme laiune äär tühjaks jääb. Kõik äär saab nüüd natuke õmblusplaastriga (Gestpflaster) üle määritud ja kõik arstist juhutatud kohta ihu peale kleebitud. Kui mitte nüüd eeskirjasid pole antud, võtab ämmamoor 12-ne tunni pärast plaastri ära, lõikab raku alt äärest kääridega natuke katti, laseb wee väljja jooksta ja siub koha, ilma nahka ära võtmata, vaseliini ehk soolamata võidiga määritud lapikesega igal päeval uueste kinni, kuni kõik jälle paranenud on.

§ 549. Berekaanisid paneb ämmamoor arsti korraldamist mööda naistele ehk lastele. Berekaanid imetavad paremine, kui nad lühikese aja kuuvalt ühe tooji ehk klaasi sees on olnud. Ämmamoor hoiab klaasikesse suu karwapealt arstist tähendatud, enne hooljaste sooja weega pestud koha peal, kuni kaan külge on hammustanud. Ei taha kaan määratud kohta mitte külge hammustada, siis on tarwis seda kohta piima ehk werrega võida. Niipea kui kaan ennast täis on imenud, kujukub ta küllest ära. Piab ta ennemalt imemist järele jätma, siis riputadagu temale keedusoola peale.

Nüüd on üsna arsti asi määrata, kui kaua ämmamoor kaani hammahaawast werd võid lasta woolata. See sünnib jelleläbi kõige paremini, et uue, heaste keedetud ja ühtepuhku uueste sooja wee sisse lastetud, heaste väljapigistatud wammiga sagedaste werised haavad ära pühitakse, et weri mitte nende ette ära ei saa tarre-

tada. Ka sooja auetuste peale paneb hoiab werd woolamast.

Tahetakse werewoolamist finni panna, siis võtku ämmamoor pisukesed taela tükikesed ja hoidku nõnda kaua iga üksiku hammajälje peal, kuni nad finni on kuitvanud.

Kui lapsel kaaniammahaavast kauemine ja kangemine werd woolab kui arst on määranud ja ämmamoor seda taelaga finni ei suuda panna, siis piab arst jälle kutsutud saama ja senikaua piab ämmamoor haavasid finni pigistama.

Kui keegi werekaani alla on neelanud, siis lasku ämmamoor teda kaunis kanget soolwett juua, see takistab kaani külgehammustamast, ja kui inimene selle peale juba ei oksenda, siis andku ämmamoor temale sooja wett natukesel wõiga juua. Werekaanid, mis pärasoolikasse ehk tuppe on pugunud, saawad nõndasamati kõige paremine soolwee läbi sealt wällja aetud. Nad ei wõi ka neis paikus suurt kahju teha ja tulewad iseenesest jälle wällja, kui endid täis on imenud.

§ 550. Ruppused paneb ämmamoor üksnes arsti käsu peale. Selleks on tarwis kupumasin, käsilamp ja kupuklaasid. Ämmamoor peseb arstist näidatud koha hooljaste sooja wee ning seebiga ära, sellejärel piiritusega, sellejärel kolme protsentilise karbolhapuwedelaga ja paneb siis ettekirjutatud arwu lambi kohal üksikult soojendatud klaasijääd peale. Kui need naha ülesse on imenud, saawad nad ära wõdetud ja nüüd

arsti ettekirjutamise järele igauhe alla winnas olewa masinaga 1, 2 ehk 3 krapju lastud. Siis saawad klaasid uueste peale pandud, ja kui nad ära kukuwad, ikka jälle uueste pandud, niikaua kui haawadest werd tuleb. Wiimaks saab naht jälle puhtaks pestud, ära tahendatud ja haawa-puuwilladega kaetud.

Wahest arendab ka arst, et kupa-klaasid ilma tärkimata peale saawad pandud; neid nimetatakse „kuiw-kuppudeks,“ aga ennemalt räägitud „weristeks kuppudeks.“

§ 551. Lõhnawa õite ehk rohtude, nagu kumeli-, flegdri-õie-, kaharmündi-, piparmündi-, fencheli- j. n. e. theed walmimiseks ehk süsemiseks pruukimiseks walmistab ämmamoor sessel wiisil, et ta õied ehk rohud kaanega kannu sisse paneb, keetwa wett peale walab, 5 — 10 minutit heaste kinni kaetult tõmmata lasseb ja siis läbi rätiku ehk tiheda sõela kurnab. Keetmise läbi saakfiwad need rohud oma mõjuwaid oluseid kautama.

Teised olused, millest limaseid wedelusi tahetakse walmistada, piatwad sellewastu keedetud ja nõndasamati läbi kurnatud saama, nagu kaeratangud, linaseemned ja muud.

Rõik jõuujahusarnased olused, tärkles, jalep ja arrowroot, saawad wäheste külma weega puruks õerutud ja siis palju keetwa weega alalise ümberliigutamise all ülewalatud.

§ 552. Raks apteegi rohtu, mida ämmamoor alati kaasas piab kandma, salmiakwaim

ja wääwliäther on siin raamatus parajal paigal juba nimetatud. Ämmamoor ei tohi neid ega teisi selles peatükis nimetatud wahendikka muul wiisil pruukida, kui temale siin õpetatud on jaanud. Niisama wähe tohib ta muid wahendikka, kui siin õpetatud on, oma peaga ap-teegist tuua lasta. Nõnda heategijad kui kõi arstirohud parajal paigal on, nii kahjulikud on nad mitte parajal paigal, ning ämmamoor ei tea siin iialgi õiget wahet teha.

§ 553. Arsti käest kuuleb ämmamoor sagedaste haiguste juures korraldusi, millest siin mitte kõnet ei olnud. Kui sarnaste korralduste täitmine tema hooleks saab antud, siis palugu ta omale arsti käest alati selget juhatusi, kudas tema neid korraldusi õiete täitma piab.

Kolmas peatük.

Ämmamoori toimetustest häkilistel õnnetu- tuse juhtumistel.

§ 554. Õnnetu juhtumistel, millest siin raamatus räägitud pole, ei ole küll ämmamoori-
ametiga mingit tegemist. Aga mida enam ühte inimest tema amet ja teadused awitamiseks oja-
wamaiks teiwad, seda suuremaks lähneb tema ko-
hus, ettetulewates juhtumistes aidata. Ämma-
moor on nüid sagedaste kõige lähem ja sellepä-
rast esimene inimene, keda häkiliste õnnetu juht-

tumistel saab kutsutud, ja tema wõib mõndagi teha, peasta, kus peasta on ja suuremat kahju ära tõrjuda.

§ 555. Kõige ülem seadus kõige õnnetuste juures on, kus wõimalik hädaohu põhjust kõrvale jaata, kui trehwatud alles selle kahjuliku mõju all on, mis teda trehwas; sest edasimõjuto põhjus saaks surma, mis ehk weel wõimalik oleks ärahoida, kindlaste tooma. Uppunud piab weest wällja-tõmmatud, poodud ettewaatlikult lahti lõigatud jaama, et ta mitte ei kuku, wingust ehk suitsust läkastatud piab finnifest ruumist wälljawiidud ehk wärsket õhku rohkestes sisselastud jaama. Haawatul piab kus wõimalik werejooks külma ja sidemete läbi finni pandud, ja kui werekautus suur oli, pea madalamale seatud jaama. Külma wõetud piab külmast; põlenud palawast asjast eemalle wiidud jaama, kihwtitute juures piawad weel maus olewad kihwtised olused offendamise läbi wälljatühjendatud jaama. Kõik kartused, nagu näituseks poonud inimese maha lõikamine, on ämmamoori kohta liig pisukesed, kui et ta nende pärast ennast oma kohuste täitmisest eemalle laseks hoida.

§ 556. Sellejärele kui ämmamoor need esimesed kõige pealt nõuutawad tallitused forrale on seadnud, muretsegu ta selle eest, kui see weel mitte ei ole sündinud, ja kui mõni awalik mädanemise märk kõiki elupeastmise lootust pole lõpetanud, et ligema arsti järele saaks jaadetud.

§ 557. Üksiku juhtumiste kohta on veel mõned iseäralised reeglid tähtjad. Bee õnnetumad piavad, sellejärele kui kaela ja ülemise keha ümbert kõik pigistavad riided ära on võetud, tasase maa peale nõnda pikali pandud saama, et kõht, rind ja nägu vastu maad on pöördud. Bee piab sealjuures tuetatud saama, kas wõi õnnetuma kae läbi, nõnda et hingamiseawadused wabaks jääwad. Nüüd litsutakse kergeste selja peale. Siis wõetakse keha õlade ja bekkeni kohalt linni, rullitakse teda umbes 10 korda minutis edasi ja tagasi, et kord rind, teine kord selg rohkem vastu maad on, saawad igakord mõlemad käed wõetud, tugewaste ülesse tõstetud ja pea kõrwalt wälljasirutatud, siis jälle pituti keha kõrwale sirgu pandud. Kirjeldatud liigutuste läbi saab rinnakast waheldawalt kitsendatud ja wällja wenitatud, järele hingatud wesi woolab wällja, wärsk õhk hoowab jälle läbi kopsu, ja kui elu ülepea veel tagasi wõib tulla, siis tuleb ta selle kunstliku hingamise sünnituse läbi.

Ra poodute ja lammastanude juures on seda kunstliku hingamise sünnitust pruukida.

Rülmawõetuid ei tohi mitte külmaft kohe küetud tuppa wiia, see surmab ka veel mitte täieste jurnut tingimataalt. Rülmawõetuid piab, kui neil riided ettewaatlikult seljast lõhki on lõigatud, halasti oletul külma hoonesse wiidama, sinna pikali pandama, jääkülma wette kastetud

rätikutega ehk lumega terve teha finni katma ning pehmete deruma. Alles siis, kui selged elumärgid ilmsille tulewad, tohib katet ja ümbrust soojemaks teha.

Põlenute juures on kõige parem wahendit, põlenud kohtasid kohe õliga määrada ehk üle waldada ja puuwilladega finni katta. Laiale weni- nud põletuste juures ei pehmenda õnnetuma walu mingi muu asi paremine, kui kauane sooja wee sees olek, alustuses 26°, siis kord-korralt kuni 30° Reaumuri järele.

Rihwtitute juures tuleb offendamine sage- daste juba kihwti enese läbi, siis saab see leige wee ehk piima läbi edendatud; ei aita see, siis piab sõrme sügawalle kõrisse pistma, kurku sule otjaga kudistama, õli ehk sooja wett wõiga jooma. Ainult kes wostworiga (tuletiku) ehk Hispaania kärbestega kihwtitatud on, ei tohi mingit raswa juua.

Kõigi nähtawalt furnute juures on peale kunstliku hingamise sünnituse, mis ikka peaasi piab olema, soowitaw, et ämmamoor, kui arsti tulekuni kaua aega läheb, külma klišterit pa- neb, jalatalla-aluseid harjaga nühib ja klaasilese salmiakwaimuga aeg-ajalt nina all hoiab.

Reljas peatükk.

**Ämmamoori kohustest üleüldisels headu-
sels ja tema olekust walitsuse wõimude
kohta.**

§ 558. Ämmamoor wõib nende kohuste täit-
mises walitsusewõimudele mitmel wiisil wastu
astuda, nagu asjatundja, nagu tunnistaja,
nagu kaebaja, nagu kaebtusealune.

§ 559. Asjatundjana wõib ämmamoor
kohtu poolest nõutud saada, ühe tütarlapse
kahtlase neitsiuse üle, ehk selle üle oma otsust
andma, kas üks naine raskejalgne on ehk ei ja
mis ajast saadik ta raskejalgne on. Teisel korral
wõidakse tema käest küsida, kas üks inimene üle-
üldse ja kas ta hiljuti sünnitanud on. Pikemalt
wõidakse tema käest teadust nõuuda, kas üks laps
walmis ehk mitte walmis on, wõi kui palju
aega ühe lapse sündimisest saadik wõib olla mööda
läinud. Kõik need küsimised on jelles õpetuse
raamatus parajal paigal räägitud saanud, ja
ämmamoor teab sellest, mis ta õppinud on, et
neid küsimisi mõnikord wastata wõib, mõnikord
aga mitte.

Riipea kui asi läbikatsumisel kahtlane näitab,
ehk kui asjade üle küsitud saab, mida ämma-
moor mitte õppinud ei ole, siis ütelgu ta lausa

wällja, et ta seda mitte ei tea. Paljast arwanifest ärgu lastu ta ennast iialgi juhtida.

§ 560. Tunnistajana astub ämmamoor kohtu ette, kui mõne sündimise üle otsust nõuatakse. Sellepärast on ka tarwilik, et ämmamoor iga oma sünnitamise juuresoleku tarwis päewaraamatu piaks, nagu teda ämmakoolis täieste on õpetatud.

§ 561. Raebajana piab ämmamoor walitsuse ette astuma, kui ta mõnest kurtööst, näituseks ihusugu wälljaajamisest, juba sündinud lapse wigastamisest ehk surmamisest teadust on saanud.

Ämmamoor langeb kui kurtööst osawõtjaise nuhtluse alla, kui ta jarnast asja teab ja mitte ülesse ei anna.

§ 562. Ämmamoor piab ka siis ülemalle poole teadustama, kui ta teab, et ühe inimese peastmiseks arstlist abi tarwis on ja kodakondsed sünnituseawitajat kutsuda ei lase. Minult selle awaldamise läbi peastab ämmamoor ennast raskest wastutamisest.

§ 563. Oma lähema ülemale piab ämmamoor teadust andma, kui üks külgehaakawa haigusega inimene ennast arsti hoolitsemise alla ei tahta anda.

§ 564. Nii sagedaste kui ämmamoor oma ameti läbi ühe saladuse jälgedele tuleb, mille awaldamine asjasse puutuwalle inimesele kahju mõiks teha, piab ta sellest igauhe wastu waikima,

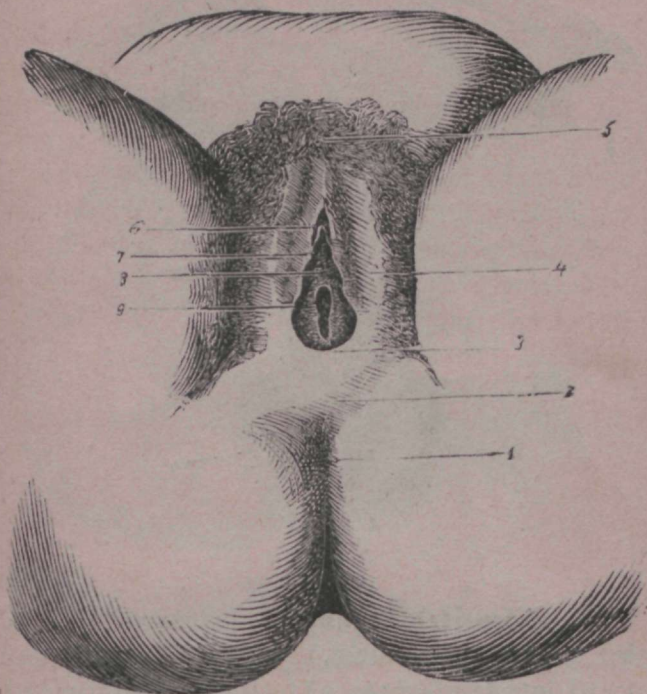

wälljawõdetud üksnes eesminewates paragrahwides nimetatud juhtumised. Wälljalobisemine tõmbab temale nuhtlust kaela.

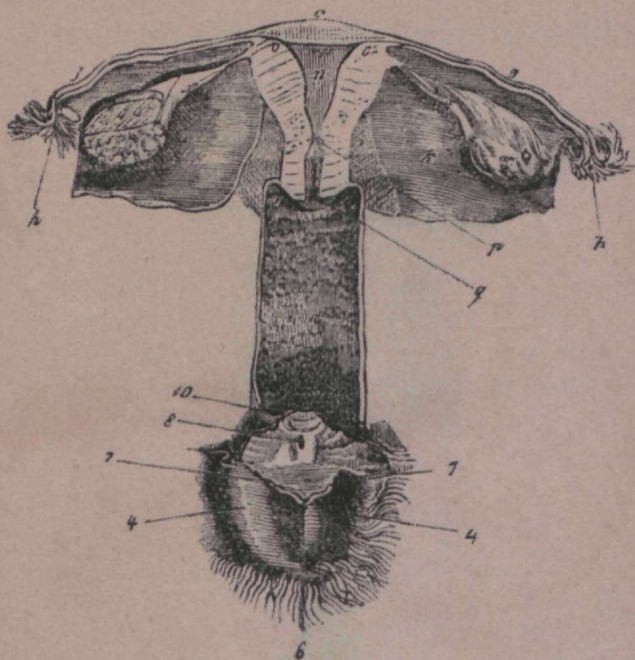
§ 565. Raebtuse alusena tuleb ämma-moor ülemate ette, kui ta oma kohuseid pole täitnud, ehk kui ta oma tegevuse piiridest üle on astunud ja selleläbi ligimeste terwisele wõi elule kahju teinud. Niaks ebatänu ehk eksitus teda põhjuseta kaebtusega ülemate ette wiima, siis saab teadus, et ta oma kohut on täitnud, teda kergeste õigeks tegema. Tuleb temale aga kord kohuse unustuse kiusatus, siis tuletagu ta oma ametiwannet meelde.

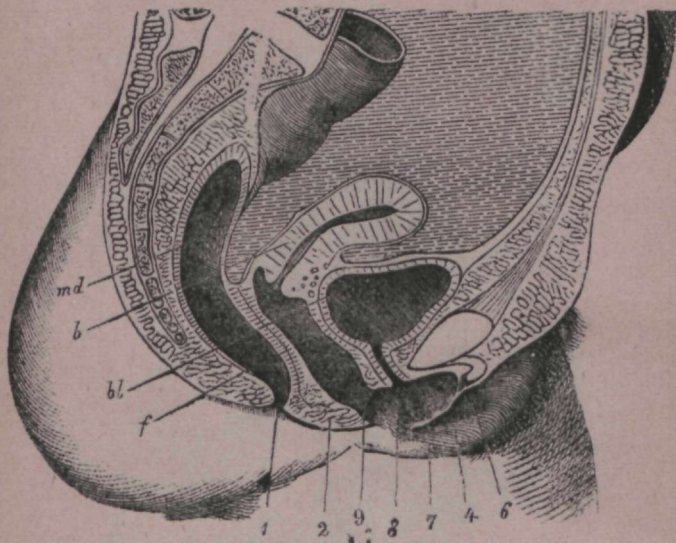
Bildid eespool nimetud §§ täienduseks.

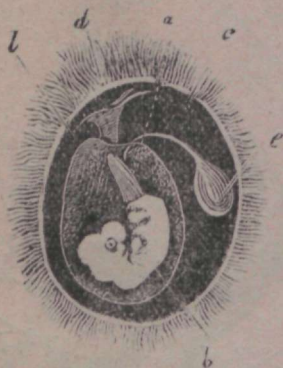
I. Välimised suguojad. $\frac{1}{3}$ loomuliku suuruselt. (§ 45, 46 ja 47). 1) uru-haut; 2) tamm; 3) häbedusemokaade-side; 4) juured häbedusemokat; 5) häbedusemägi; 6) kõdistaja tõru; 7) pisukefjed häbedusemokat; 8) kusetoru suu; 9) neitsinaht ja tupefisseminek.

II. Sisemised suguosad. $\frac{1}{3}$ loomulikuft juurufest. (§ 48—51 juurde.) pq) lapsetojakaelakanaal; n) lapsetojakoobas; q) wälimine emakasuu; p) sisemine emakasuu; gg) ematrompeetid; oo) lapsetojakoopa peenifene järg; hh) ematrumpeti pa sunasar nased otjad; l ja m) munasarjad. Bahempoolne munasari (l) on lõhti lõigatud, nõnda et rakufesed paistawad; xx) munasarjaside; kk) laiad emakasidemed; f) tupp ehk emakatupp; e) tupewõlv. Numbrid selles kujutuses näitawad wälimisi suguosasi. (waata seda kujutust.)

III. Põhempoolne bekkeni külg sise-
miste sugnosadega. (§ 52 juurde.) 1) uruhant; 2) tamm; 4) juur häbeduse moff; 6) kõdistaja-
tõru; 7) weike häbeduse moff; 8) kusetoru juu;
9) tupe sisseminek; — f = tupp; bl = põis; b = emakas
ehk lapsitoda; md = pärasoolikas.

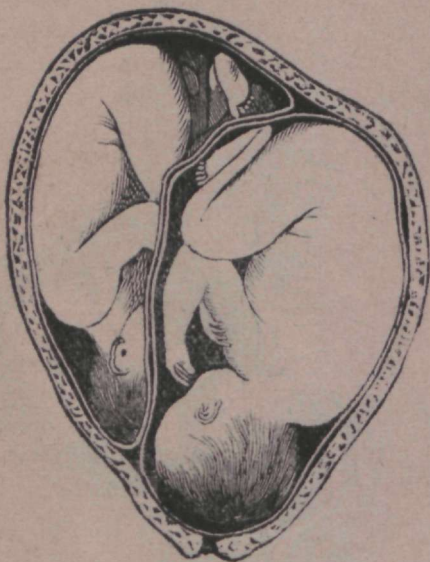

IV. Kuus nädalat wana muna ihu-
jugu idutesega, loomulikkus juuruses. (§ 71
juurde.)

a = nabanöör, b = weenahk, c = kesta nahk,
e = nabarakufene, d = kestanaha tolgad ehk
narmad.

V. 40 nädalat wana laps ja tema seis
lapse kojas. $\frac{1}{6}$ loomulifust juurusest. § 92,
93, 94, 95 ja 96. juurde.

VI. Kalkikute seis lapskojas. $\frac{1}{2}$ loo-
mulikust suurusest. §§ 281, 282, 283 ja 284
juurde.

Juhataja.

Peatükid.

Lehekülg.

Sissejuhatus 3

I Osa. Eesteadused

1. Inimeselikutest kehast üleüldiselt 7
2. Lapse kehast 13
3. Naisterahwa bekkenist 17
4. Naisterahwa juguosade ehitusest ja seisusest 26
5. Naisterahwa juguosade otstarbest ja toimetusest 32

II Osa. Reeglimõedulisest kätima peal olekust.

1. Käima peal oleku alustus ja kestus 36
2. Muna, ihusugu ja lapskõja kujumine raskejalguise efi-
mese 12 nädali sees 38
3. Lapse edespidine kujumine kuni valmimiseni 42
4. Valminud muna 46
5. Käima peal oleja lapskõda 48
6. Lapse seis lapskõjas 51
7. Sünnitus aritavlik läbikatsumine 54
8. Raskejalguise äratundmine, raskejalguise märgid 62
9. Etimest ja mitmendamat korda raskejalguise märgid 67
10. Raskejalguise ajaarvamine 72
11. Kuidas raskejalgsed piavad elama 81

III Osa. Reeglimõedulisest sünnitamisest.

1. Väljaajavalt jõuududest, sünnituseaegadest ja sünni-
tamise vältusest 88
2. Viisist ja kombest, kuidas laps läbi bekkeni läheb,
sünnitamise mehhanismusest 99
3. Kuidas sünnitaja ennaist piab pidama ja mis ämma-
mooril reeglimõedulise sünnituse juures teha on. 106

IV Osa. Reeglimõedulisest nurgatöödi ajast ja imetamise ajast.

1. Reeglimõedulised sündmused ema juures 136
2. Reeglimõedulised sündmused lapse juures 143
3. Ema ja lapse ravitsemine 145

V Osa. Reeglitest kõrvale minevad raskejalguise vältusel.

1. Lapse reeglivastaline seisatus 153
2. Mitmekordsest raskejalguisest 157
3. Raskejalguisest väljaspool lapskõda 160

4. Raskejalgete offendamiseft, paßandufeft, kõhu ummis- tufeft ja kõhu-katkendufeft	161
5. Raskejalgie kujemise waewadest ja lapjekoja seisukorrast fõrwale minekuft	164
6. Raskejalgie werefoonesõlmedest ja teistest haiglistest ülespaistetustest	170
7. Lima ja werewälljawoolused raskejalgie juguosadest .	172
8. Werewoolustest, iseäranis raskejalgie lapjekoja were- woolustest ning raskejalguje enneaggest löpetufeft.	173
9. Lapse surmast raskejalguje ajal.	184
10. Raskejalgeste minestus, warjusurm ja surm	187

VI Osa. Reegliteft kõrwale minekud sünnitamise jooksul.

1. Peaga eesolewa lapse sündimine reegliwastalise seisul	189
2. Peaga eesolewa lapse sündimine reegliwastalise seisul	191
3. Lapse sündimine reegliwastalisel seisatufel	197
4. Sündimine reegliwastulisel seisatufel	199
5. Mitme lapse sündimine	204
6. Reegliwastalise suurusega ja kujustusega lapse sündimine	207
7. Sündimine bekkeni reegliwastalise loomuse juures	210
8. Reegliwastalised wäitused	216
9. Bekkeni külles ja sees olewa pehme osade wiad.	222
10. Lapsewee ja munanahkade reegliwastuliseft kinnipidam.	228
11. Rabanoõri reegliwastuliseft olekuft	230
12. Sünnitaja nõrkused ja haigus, offendus, minestus, ...	233
13. Werewoolused awamise ajajärgul ja lapse wälljaajamise	234
14. Sünnitajate warjusurm ja surm	236
15. Lapse surm sündimises. Tite warjusurm	236
16. Järeßünnituseaja segadused	241

VII Osa. Nurgawoodi- ja imetamise aja segadustest

1. Nurganaije juguosade külge tulewatest- ja üleüldisest haig.	247
2. Segadused imetamises, ammepeidamine j. n. e.	254
3. Mõnest muust tite- ja imewa-lapse haiguseft	263

Liisa.

1. Ammamoori kohused üksteise wastu.	267
2. Warandamise wahendikkude pruukimiseft	269
3. Ammamoori toimetustest häfilistel õnnetuse juhtumistel	282
4. Ammamoori kohustest üleüldiseks headuseks	286

Bind
1 r. 20 top.